

भक्तिभ

कवि छोटालाल

तेमन

शास्त्री ब्रजलाल

छपायी प्रि

अमदा

भाभानी हयेलीमां युना

अ० इमानी पलिमि

रखुछोडलाल जंगल

— ❦ —

संवत् १९३७

मूल ३० २५

નક્તિનાસ્કર ગ્રંથ.

અથ ભક્તિસ્વરૂપ નિરૂપણ.

દોહા.

- શ્રી ગુરુપદ પાથોજ રજ, શિરધરી કરી મુવિચાર;
રચવા ઇચ્છું ગ્રંથ શુભ, સકલાગમન્તે સાર. ૧
- આગમ આર્યજનો તાણું, પ્રથમ જાણિયે વેદ;
ધર્મસાન ઉપાસના, તેમાં ત્રણે ભેદ. ૨
- ત્રણ કાંડ છે વેદના, ધર્મ ભક્તિને સાન;
ત્રણ મુનિયે તેહના, બિજા કર્યો વ્યાખ્યાન. ૩
- પ્રભકાંડ વેદો વિષે, વ્યાસે કર્યો વિચાર;
પ્રભસૂત્ર પોતે રચ્યો, સાન કર્યું નિર્દાર. ૪
- ધર્મવિષે શ્રુતિયો હુતી, ધર્મકાંડની માંય;
જૈમિનિયે સૂત્રો રચ્યાં, ધર્મ જણાવા ત્યાંય. ૫
- ઉપાસનાના કાંડનો, કર્યો શાંડિલે શોધ;
ભક્તિસૂત્ર પોતે રચ્યાં, થવા સર્વને આધ. ૬
- ત્રણ તત્વ એ વેદનાં, ત્રણે કર્યો પ્રકાશ;
મહાપુરુષના મનવિષે, રહે કરીને વાસ. ૭
- ત્રણ તત્વ બિળાં રહે, તો કૃણદાયક હોય;
ગ્રહે અકેકું હઠ કરી, કૃણ પામે નહિ કોય. ૮
- નેત્ર ચરણને કરવડે, શોભે આખું અંગ;
હીન હોયતો ત્રણમાં, તે કહેવાય અપંગ. ૯

- ધારી રાંધે જીવને, ધર્મ તે થકી નામ;
 નહિ પડવા નરકમાં, ઈર્ષ્યા ચરણને ઠામ. ૧૦
- હાથવડે આત્માતાણું, પૂજન પ્રીત્યે થાય;
 માટે ભક્તિ હાથ છે, રીંઝે જગનો રાય. ૧૧
- નિરાકાર પરબ્રહ્મને, સાને જાણ્યો જાય;
 સાન નેત્ર તે કારણે, કહે મહામુનિ રાય. ૧૨
- વેદ રૂપિયા પુરુષનાં, અંગ તણુ છે એમ;
 માટે નરને માનવાં, તણુ બરાબર તેમ. ૧૩
- તણ્ય મુખ્ય છે વિશ્વમાં, જોવાં સગળે ઠામ;
 તણ્યેની ત્રિપુટી વિના, કશું બને નહિ કામ. ૧૪
- પૃથ્વી પાણી બીજનો, જોગ મળે ને વાર;
 તાલ મેલવે તણ્યનો, તે કૃષ્ણ પામે સાર. ૧૫

છપો.

શક્તિ બ્રહ્મની તણુ તણુ ગુણ તેના લહિયે.
 ત્રયમાત્રા ઝોંકાર દેવ તો તણુજ કહિયે.
 ગાયત્રી પદ તણુ બાહૃતિ તણુ વખાણું.
 તણુ લોક ત્રયકાલ તત્ત્વપણુ તણુ પ્રમાણું.
 અગ્નિ તે પણુ તણુ છે, તણુ અવસ્થા જાણિયે.
 તણુ ભેદ છે વેદમાં કહે છોટમ સત્ય પ્રમાણિયે. ૧

દોહા.

કોયક કેવળ ધર્મને, એજ ગણેછે સોય;
 સાનભક્તિ બાવે નહી, હો કર્મ જડ હોય. ૧

- ભાવે ભક્તી કોયને, તજે ધર્મ ને જ્ઞાન;
વિવેકથી વર્તે નહી, ઉરમાંહે અજ્ઞાન. ૨
- જ્ઞાન ગમેછે કોયને, તજે ભક્તિને ધર્મ;
અહંબુદ્ધ માની કરે, કરે વિગર્હિત કર્મ. ૩
- એક અંગને માનતાં, અવર અંગ અંડાય;
અંડન લાગે વેદને, તે પાખંડ ગણાય. ૪
- વિશ્વતાણું પાલન કરે, પા શ્રુતિનું છે નામ;
તેનું જ અંડન કરે, તે પાખંડ તમામ. ૫
- ત્રિમુનિયે તો વેદનાં, તત્ત્વ તારવ્યાં તેજ;
એકતણો આદર કરે, અલ્પમતીના એજ. ૬
- વ્યાસે તો વેદાંતમાં, કહી ન ભક્તી કાંય;
પ્રસિદ્ધ કરી પુરાણથી, ઘણા શ્લોકની માંય. ૭
- ઉપાસનાના કાંડનાં, રમ્યાં શાંડિલે સૂત;
પરાભક્તિ તેમાં કહી, ક્રિયાભક્તિ સંજાત. ૮
- આચારજ સ્વપ્નેશ્વરે, રચ્યું તેજપર બાહ્ય;
વળતી ભદ્રાચારજે, વૃત્તી કરી પ્રકાશ. ૯
- એ ગ્રંથોને આશરે, રચીશ પ્રાકૃતમાંય;
જો સંસ્કૃત સગળું લખ્યું, કોય ન સમજે કાંય. ૧૦
- વિક્રમ સંવત તેરસે, આબ્યો જણીવાર;
રાજ્ય થઈ ગયું યવનનું, વરસો હાહાકાર. ૧૧
- પરદેશી જીલમી થયા, ભરતખંડ બૂપાલ;
ઘણી અનીતી આચરી, વરતાબ્યો કળિકાળ. ૧૨

સંસ્કૃત કોઈ શીખ્યા નહી, દુખમાં બુદ્ધ્યા લોક;
 વર્ષ પાંચસે વહિ ગયાં, સહો ત્યાં જગી શોક. ૧૩
 ગ્રંથો સહુ વિદ્યાતણા, તેછે સંસ્કૃતમાંય;
 તે અભ્યાસ કર્યા વિના, કોય ન સમજે કાંય. ૧૪
 તે માટે પ્રાકૃત વિષે, રચીશ રૂઝો ગ્રંથ;
 સમજશે સર્વે થકી, પ્રેમભક્તિનો પંથ. ૧૫
 વ્રજઆર્યએ નામના, બ્રાત અમારા જોહ;
 આશય ભક્તી શાસ્ત્રનો, અમને કહેછે એહ. ૧૬
 તે સુણી ગૂર્જર વાણિમાં, રચીશ ગ્રંથ રસાળ;
 સુગમ રીતિયે સમજશે, સર્વ વૃદ્ધને બાળ. ૧૭
 પુરુષોત્તમ આચાર્યને, પ્રેમે પ્રરી પ્રણામ;
 રચવા ઈચ્છુ ગ્રંથ આ, ભક્તિ બાસ્કરે નામ. ૧૮

ચોપાઈ.

કર્તા પ્રજા સદા સુખકારી, એ પ્રભુ પૂરો આશ અમારી;
 અંતરજામી ઉરમાં રહેજો, સેવક જાણી બુદ્ધિ દેજો. ૧
 બ્યાપક વિષય સગળે જોહ, વાણી પ્રેરે સકલ ઘટ તેહ;
 નિમિત્ત માત્રે છોટમનામ, પ્રભુ સત્તાથી ભાલે ચામ. ૨
 જીવને પ્રજા થઈ જવું જોહ, મુનિયો મુક્તી કહેછે તેહ;
 ત્રિગુણાત્મક માયા કહેવાય, ગુણથી જીવને બંધન થાય. ૩
 સાત્વિકગુણ નિર્મળે સોય, ઉરમાં સુખ આસક્તી હોય;
 સ્વર્ગાદિક સુખ લેવા સરે, ઉત્તમ કર્મ સદા આચરે. ૪
 સુકરમથી સુખ લેવાપણું, તે બંધન સાત્વિક ગુણતણું;

(૫)

રાજસગુણમાં તૃપ્તિ રહે, અંચળ ચિત્ત સ્થિરતા નવિ ગ્રહે. ૫
 સંસારી સુખ ધર્મે છે ઘણું, તે અંધન રાજસ ગુણ તાણું;
 ઉપજે તામસથી અસાન, હોય મૂઢ મન પશુ સમાન. ૬
 પ્રમાદ આળસ નિદ્રા જોઈ, તામસ ગુણનું અંધન તેહ;
 એ લક્ષણ ત્રણે ગુણ તાણું, જાણો જીવને અંધનપાણું. ૭
 અનન્ય ભક્તી ઉપજી જાય, ત્રણે ગુણથી છુટો થાય;
 જીવ બ્રહ્મની એકતા હોય, તેને અંધન ન રહે કોય. ૮
 સ્ફુટિક સદાં છે ઉજ્જ્વલ અંગ, કોય કોય રંગી કુસુમનો સંગ;
 સંગે રંગ સમો દેખાય, અલગો પડતાં ઉજ્જ્વલ કાય. ૯

સોરઠા.

તદાધ્યાસ ગુણસંગ, આ-માને આપે થયો;
 લાગ્યો ગુણનો રંગ, પલટાયું પોતા પાણું. ૧
 ઉપજે ભક્તિ અનન્ય, ઉપાધિને અળગી કરે;
 પાડે ગુણથી બિન્ન, મોક્ષ તેહને માન્યો. ૨
 મોક્ષ ભક્તિયે થાય, ત્યાં શંકા કોઈને થયે;
 જ્ઞાન વૃથા થઈ જાય, અસાને મુક્તી કશી. ૩
 એનો ઉત્તર એહ, જ્ઞાન ભક્તિ બે એકછે;
 કરવો નહિ સંદેહ, તેજ ચક્ષુવત જાણિયે. ૪
 ભક્તિ પ્રીતિનું નામ, જ્ઞાન નામ જાણ્યા તાણું;
 એ બે એકજ ઠામ, બે જ્યો જનના નેત્રમાં. ૫

છપો.

પહિલી ઉપજે જાણ્ય, પ્રીતિ પાછળથી થાય,

જાણ વિના શી પ્રીતિ, કોણ કોને ધર જાશે;
 જાણી ઉપજે પ્રીતિ, પછી તેને નહિ ભૂલે,
 રમી રહે મનમાંય, પ્રેમથી હૃદયું ફૂલે;
 માટે ધ્યેય ધ્યાતા વિષે, પ્રીતિનું કારણ ધ્યાણું;
 રાત્ર દિવસ હૃદયે રહે, તેજ કરે તન્મયપણું. ૧
 ભક્તિ વિહૂણું જ્ઞાન, લવણ વિન બોજન જેવું,
 ભક્તિ વિહૂણું જ્ઞાન, સ્નેહ વિન સગપણ તેવું;
 ભક્તિ વિહૂણું જ્ઞાન, ક્ષેત્ર ખાતર વિન કહિયે,
 ભક્તિ વિહૂણું જ્ઞાન, તેજ વિન લોચન લહિયે;
 એમ જ્ઞાન ભક્તિ વિના, તેજ રહિત જેવા મણી,
 કહે છોટમઠે જ્ઞાનની, ભક્તિ સહિત મોટમ ધણી. ૨
 જાણી અહ્મ સ્વરૂપ, પ્રેમ ઉપજશે ન્યારે,
 “સોહમસ્મિ” અખંડ, વૃત્તિ સ્થિર રહેશે તારે;
 પ્રીતિ વિનાનું જ્ઞાન, ભવિકજન જાણે ભૂલી,
 વિષયોના સુખમાંહિ, વળી તે જાણે ડૂલી;
 તે માટે વૈરાગ્યનું, અર્થ પ્રયોજન જાણિયે,
 મૃત્યુલોકને સ્વર્ગ સુખ, ક્ષણિક હૃદયમાં આણિયે. ૩
 માયા ઉપર કાળ, કાણે કાણુ દેખે ગળતો,
 જન્મ મરણનો ત્રાસ, પાસ દેખે દવ બળતો;
 જરા રોગ બય શોક, દેહ ધારીને સહેવું,
 તેથી થાવા મુક્ત, અહ્મને શરણે રહેવું;
 ભોગ સકળ વિષયો તણા, વિખ જેવા બાસે વળી,

એ વૈરાગ્ય ઉપજે ભણી, વિકાર જાય સગળા બળી. ૪

સોરઠા.

ભક્તિ તણો અધિકાર, મળશે શુદ્ધ મુમુક્ષુને;
ઉપનિષદનો સાર, જોતાં એમ જણાય છે. ૧

જે દેવે આ જગત, કરવાની ઇચ્છા કરી;
આપે રહી અવ્યક્ત, અત્માને પેદા કર્યા. ૨

વળતી પ્રેર્યા વેદ, તે વિધિના મુખને વિષે;
ભાષ્યો સગળો ભેદ, જગત્પ્રાપ્તિને જણાવા. ૩

તેજ દેવને શરણ, અહં મુમુક્ષુ છું સદા;
થવું અત્માને શરણ, ભક્તિ નામ છે તેહનું. ૪

દોહા.

માનવને વળી, દેવનાં, મુખને જે નવિ આહાય;
રાગ વિષયપર ના રહે, તો પ્રભુ શરણ થવાય. ૧

રાગ રહે નહિ જગતમાં, પ્રભુ સાથે અનુરાગ;
એવી ભક્તી ઉપજે, તે કહિયે મહાભાગ. ૨

જેવી વાહલી જોષિતા, જેવું વાહલું દામ;
તેથી પ્રભુ પ્યારા ધણા, તેજ ભક્ત નિઃકામ. ૩

પ્રિયતમ પ્યારા પ્રાણથી, તૃણસમ તન ધન ધામ;
એવી ભક્તી ઉપજે, રીઝે તેથી રામ. ૪

રોમ રોમ પ્રભુને રટે, મનમાં મનન અપાર;
અનુપ્રહર આનંદનો, સથ ન ત્રુટે તાર. ૫

સારી રીતે કોય નરે, ભક્તિ કરતો હોય;

- કુટિલ લોક જોટું કહે, ટેક ન છોડે તોય. ૬
 સુકૃત કોટિક જન્મનાં, સંચિત જ્યારે થાય;
 આપે ભક્તી ઇશ તે, સિરસાટે લેવાય. ૭
 કષ્ટ પડે જો કોટિધા, શત્રુ થાય સંસાર;
 પણ ભક્તિ ભગવંતની તજે ન એક લગાર. ૮
 સ્થાવર જંગમ સર્વમાં, દેખે દીનદયાળ;
 ભયપામે નહિ કોઈથી, શિર સમરથ રખવાળ. ૯
 જિજ્ઞાસા ભક્તીતણી, દૈવીજનને હોય;
 દરસાવી મુનિ શાંડિલે, સાચી કરવી સોય. ૧૦
 આગળથી પ્રભુ ઝોળાએ, વળતી ઉપજે રાગ;
 તે માટે ભક્તી તણું, નામ ધર્મ અનુરાગ. ૧૧
 કોઈ મુક્તી નથી માગતા, દેહ થાય તો થાય;
 કરજોડી પ્રભુને કહે, ભક્તિ તમારી ન જાય. ૧૨

ઓપાઈ.

- ધર્મરતે ઝોળાખવા જોઈ, શા લક્ષણથી લેહિયે તેહ;
 તે લક્ષણ સમજાવી કહ્યું, જેવાં વેદ વદેછે બહુ. ૧
 જડને જીવ પદારથ હોય, એથી અલગો ધર્મર સોય;
 જગ ઉદ્ભવ પાલન લય કરે, તે કર્તા ધર્મર ઉચરે. ૨
 કર્તૃત્વાદિ શક્તિયો સાર, અણિમાદિક ઐશ્વર્ય અપાર;
 ઇચ્છા ક્રિયા જ્ઞાન વિવેક, એવી શક્તિયો બરી અનક. ૩
 કર્તુ મકર્તુ મન્યથા કર્તુ, સમર્થ છે પ્રભુએ મુનિમતું;
 જડતુમાં જીવ ચેતન ધરે, અદ્ભુત રચના ધર્મર કરે. ૪

ઇશ્વરે તો સૃષ્ટા કહેવાય, ઇચ્છાથી સહુ સૃષ્ટી થાય;
 આપ નિયંતા રહીને પ્રહુ, રચે અંડ તે અગણિત બહુ. ૫
 દેવ અંશ પોતાના જોઈ, આસાંવશ વર્તેછે તેહ;
 સરજ તો અજવાળું કરે, વૃષ્ટિકર્મ ઈંદ્ર આવરે. ૬
 દંડ ફુટને દેવા કાજ, પ્રભુએ સરજ્યો છે ચમરાજ;
 પૃથ્વી આદિક અંડ સમસ્ત, અધરે ધરી રાખ્યાંછે સ્વસ્થ. ૭
 ક્લેશ રહ્યા જડને જીવમાંય, ઇશ્વરમાંહિ નથી તે કાંય;
 પરથમ ક્લેશ અવિદ્યા જોઈ, લેશ નથી ઇશ્વરમાં તેહ. ૮
 જિમ કોઈ નરને દિગભ્રમ થાય, પૂર્વ દિશા પશ્ચિમ દેખાય;
 અંતઃકરણ ઉપાધિ સમેત, દેહને આત્મા ગણે અચેત. ૯
 અગ્નિ માંસ વિષ્ટાએ ભર્યો, પવિત્ર પૂજ્ય ગણે છે નર્યો;
 એમ ઉલટુ જોજન લાઈ, ક્લેશ અવિદ્યા તેને કાઈ. ૧૦
 અહમરિમ એવું જો ગાય, ક્લેશ અસ્મિતા તે કહેવાય;
 અહંકારથી આત્માભિન્ન, એમ ન સમજે જો સતિહીન. ૧૧
 એ અસ્મિતા પ્રભુમાં નથી, ભક્તિ ગ્રંથમાં વાણી કથી;
 મુખ આશાએ ફુગાં બહુ સહિ, રાગ ક્લેશ મુનિ તેને કહી. ૧૨
 રાગ નથી ઇશ્વરમાં એહ, જોને નહિ જડ ઇન્દ્રિય દેહ;
 પરંતુ મુખ દેખી બળિ મરે, વણ અપરાધ પીડા કરે. ૧૩
 દ્વેષ ક્લેશ તો એ કહેવાય, તે ઇશ્વરમાં નથી જરાય;
 વસ્તુતણે થતો જોઈ નાશ, ઉપજે જીવોને બહુ ત્રાસ. ૧૪
 ત્રાસ ક્લેશ ઇશ્વરને નહી, સદાય આનંદમય છે સહી;
 પંચ ક્લેશ એવા જીવ માંય, એવા નહિ ઇશ્વરમાં કાંય. ૧૫

આયુષ્ય જન્મ સુખ દુઃખ ફળભોગ, કાળ કર્મ ભય રહિત અરોગ;
સદા સ્વતંત્ર સર્વગત જોહ, છે સર્વેસ દેવ એક તેહ. ૧૬

છંદ હરિગીત.

રજની અવિદ્યા ધોરતમ, તેમાં રહેલો જીવછે,
મહા મોહ નિદ્રા ધેનમાં, ધેરાયલોજ સદૈવ છે;
કામાદિ છે ખટ ચોરે ખળ, તે પુણ્ય ધન હરિ જાયછે,
મિથ્યા મનોરથ સ્વપ્નમાં, પરંતંત્ર થઈ પીડાય છે. ૧
અસ્તાનતિમિર્ઝ અતિ ધણું, તે આવરે છે આંખ્યને,
હું કાણુને ક્યાંથી થયો, તે શોધતો નથિ સાંખ્યને;
બહુ જન્મ ને બહુ મરણુ એ, સંસૃતિચક્રારૂ છે.
વ્યાપી અવિદ્યા પ્રખળ તેથી, થઈ રહેલો મૂઠ છે. ૨
જો ભક્તિભાસ્કરે ઉદય પામે, ચિત્ત ઉદયાચળ વિષે,
ઉઘડી જશે નિજ જ્ઞાનલોચન, પ્રખળ તમ અળગું થશે;
પરશ્વલ્લભાનુ પ્રકાશ દેખી, બુદ્ધિપંકજ ખીલશે,
રજની અવિદ્યા નહિ રહે, આનંદ સિંધુ ખીલશે. ૩
છે પરાભક્તિ મોક્ષ દાતા, ફળ ધણું છે તેહનું,
ઉપનિષદોમાં “બ્રહ્મસંસ્થા”, નામ કહેછે એહનું;
“બ્રહ્મસંસ્થોડમૃતત્વમોતિ”, એમ છાંદોગ્યે કહે,
જો શ્રદ્ધ ભક્તિ કરે નર તે મોક્ષ પામીને રહે. ૪
બહુ યોગિયો ને યોગ બળથી, શ્રદ્ધ દર્શન થાયછે,
તે ભક્તિથી મુક્તિ મલે છે, ભાગવત એમ ગાયછે;
ગોપાંગનાને કૃષ્ણ કહેછે ભક્તિ મારી જો કરે,

તે મોક્ષ પામે માનવી, સંસાર સાગર તે તરે. ૫
 માટે તમે એ પ્રીતિ મુજ્જું, કરી છે તે ઠીક છે,
 ભક્તિ કરે નહિ માહરી, તેનેજ સગળી ખીક છે;
 વળી તેમ ઉદ્ધવને કહ્યું છે, ભક્તિથી મુક્તિ મળે,
 સગળી અવિદ્યા જાય તેની, જીવ પ્રલ્લ વિષે બળે. ૬
 દોહા.

કરતા ધરતા સર્વનો, પ્રલ્લ સનાતન જોહ;
 ઉદ્ધવ ભક્તિથી મળે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૧
 ચારવર્ણ ભક્તિ થકી, પામે મુક્તિ સાર;
 એવું પદ્મપુરાણમાં, કહ્યું કરી નિરધાર. ૨
 સગળાં કૃણ ભક્તી વડે, જન પામે પરમાણ;
 ઠામ ઠામ એવું વદે, અષ્ટાદશે પુરાણ. ૩
 સર્વ કર્મ ભક્તી વડે, હૃદયે અર્પણ થાય;
 કૃણની આશા ના કરે, તો રીઝે જગ રાય. ૪
 દાન યજ્ઞ ને તપ વળી, સાધન સગળાં હોય;
 કૃણે નહિ ભક્તી વિના, વૃથા જાણવાં સોય. ૫
 ગીતિ છંદ.

જેમ લાગતો અગ્ની, કાષ્ઠમાત્રને ભસ્મ કરી દે છે;
 ઉદ્ધવ ભક્તી મારી, પાપ પુંજને એમ હરી લે છે. ૧
 તપ વ્રત જપ મંત્ર દાને, પાપ જાય છે હ્યો નિશ્ચે માની;
 મલિન વાસના મનની, ભક્તિ વિનાતો જતી નથી કાંની. ૨
 એક હૃદયની ભક્તી, કપટ રહિત રહે હૃદય વિષે જ્યારે;

કુષ્ટ વાસના મનની, તરત બસ્મ તો થઈ જાશે ત્યારે. ૩
 દાવાનળ જ્વલ વનને, બસ્મ કરેછે બાળીને બાધું;
 એમ ભક્તિ હરિજનને, બાળિ અવિદ્યા સદા કરે સાધુ. ૪
 પદ્મપુરાણે કહેછે, સર્વ કર્મછે ભક્તિ યુક્ત જ્ઞેનાં;
 વાંછિત ફળને આપે, પાપ માત્ર પણ રહે નહીં તેનાં. ૫
 ભક્તિ વડે સત્કર્મ કરવાં, તે વિન સિદ્ધ નથી થાતાં;
 નારદપુરાણ કહેછે, નીર વિના તો ઝાડ રહે જાતાં. ૬
 ભૂમીને આધારે, સર્વ જીવતો જીવેછે જ્યાં;
 ભક્તિતણા આશ્રયથી, સર્વ કર્મ પણ સિદ્ધ થાય તેવાં. ૭

સોરઠા.

મરૂ બરાબર કાંચ, દાન કરે સોનાતણું;
 ફળ દાતાના હોય, એક ધન ભક્તીવિના. ૧
 જો તપ તપે અપાર, કાયાનું શોષણ કરે;
 મોક્ષ ન મળે લગાર, એક બ્રહ્મ ભક્તિ વિના. ૨
 હોમલું હુત જેહ, જેવું હોમિ બસ્મમાં;
 ભક્તિ વિનાનું તેહ, દીધું ન પોચે દેવને. ૩
 લેશ માત્ર જો કાંચ, કર્મ કરે ભક્તિવડે;
 સિદ્ધી દાયક સોય, એ નિશ્ચય મહાદેવનો. ૪
 સર્વ અર્થ દાતાર, ભક્તી છે ભગવંતની
 આપે સિદ્ધી અપાર, કામધેનુ કરતારની. ૫
 આપે બહુ આનંદ, ભક્તિ કલ્પતરૂં છે સદા;
 તેહ તજીને મંદ, પિયે પાપવિષ જીવડો. ૬

ભક્તિવડે પૂજાય, બાપક વિષયુ વિચમાં;
 મનવાંછિત ફળ થાય, જન્ય અવિદ્યા જીવની.૭
 પોપણુ આપે માત, જતન કરીને જળયે;
 એમ ભક્તિ સાક્ષાત, ભક્તતાણું પાત્રન કરે. ૮
 સાધન કરે અનેક, તે સહુ ભક્તીરૂપ છે;
 જાણે ધન્યર એક, ફળદાતા બીજી નથી. ૯
 દાન યજ્ઞ આચાર, જપ તપ સાન વિરાગજ;
 મૃતક સજે શૃંગાર, ભક્તિ વિના એવાં સહુ.૧૦
 દોહા.

ધન્યરને અર્થે સહુ, દેહ ઇંદ્રિયનાં કર્મ;
 સત્સદ્યા નિર્દોષતા, એ ભક્તિનો ધર્મ. ૧
 અનેક વિદ્યાઓ ભણે, તપથી બાળે કાય;
 ભગવતની ભક્તિ વિના, મનુજ પવિત્ર ન થાય ૨
 ચોપાઇ.

ઉભય પ્રકારે મૃષ્ટી થાય, દૈવી તથા આસુરી ગાય;
 ભગવત ઉપર જેને મ્નેહ, દૈવી જીવ જાણિયે તેહ. ૧
 ભક્તિવિહૂણા જનછે જેહ, આસુરે જીવ જાણુવા તેહ;
 જીવન્મુક્ત થયેલા હોય, પ્રભુની ભક્તી ન તજે તોય. ૨
 પ્રહ્લભૂત જે જન થઈ રહ્યા, તેવા ભક્ત ગીતામાં કહ્યા;
 પ્રસન્ન આત્મા રહે સદાય, શોક તથા કાંક્ષા નવિ થાય.૩
 સર્વ જીવપર સમતા ધરે, તે વિભુભક્તિ પામે સરે;
 વળી ભાગવત માંહે કહ્યા, આત્મારામ જોગી જે થયા.૪
 નિર્ગંથા નિર્મળમનવાન, જાણે નહિ પ્રભુને ગુણવાન;

(૧૪)

માને બક્તી સહુથી સરે, એવા જન બવસાગર તરે.૫

કુંડળિયા.

બક્તિ મહાદેવી કહી, પંચરાત્રની માંય,
મુક્તિ અને સહુ સિદ્ધિયો, આપે દોડી ત્યાંય;
આપે દોડી ત્યાંય, સર્વ સેવામાં રહેછે,
દુર્લભ નરનો દેહ બક્તિ પણ દુર્લભ કહેછે;
કહે છોટમ સદગ્રંથ વખાણે ઉત્તમ એવી,
પંચરાત્રની માંય કહી બક્તિ મહાદેવી. ૧

બક્તી પ્રભુને વશ કરે કહું ભાગવત માંય,
એગ સાંખ્ય સ્વાધ્યાય તપ તે વશ કરે ન કાંય;
તે વશ કરે ન કાંય કરેછે બક્તિ જોવી,
પ્રભુનો આલે હાય એજ મોટી મહાદેવી,
કહે છોટમ જન કાંય જથારથ જાણે શુક્તિ,
કહું ભાગવતમાંય કરે વશ પ્રભુને બક્તિ. ૨

૧. इ ते भक्तिभास्करे भक्तिनिरूपणे प्रथमोऽंशः ॥१॥

अथ ज्ञानयोगादिक भक्त्यंग निरूपण

માણિનીકુંદ.

પરમગુણદ ગોટી વ્યાસ શાંડિલ્ય કેરી,
કથન સુણિ જનોને થાય પ્રીતી ધણેરી;
અરથ મુતિતણો તે એ જણા બિજ કહેછે,
કથન બેહુ જણાનાં સ્નાન ને બક્તિ એ છે. ૧

ઓપાઈ.

વ્યાસ મુનિ કહે ભકિત થાય, તેથી જ્ઞાન ઉપજી જાય;
 જ્ઞાનવડે તો મુકિત હોય, છે સિદ્ધાંત અમારું સોય. ૧
 શાંતિલ્ય કહે જ્ઞાનજે નેહ, પ્રથમ જીવને ઉપજે તેહ;
 જ્ઞાન હોય તો ભકતી થાય, તેથી જીવ મુક્ત થઈ જાય. ૨
 છાંદોગ્ય તણી મુનિની માંય, અલ્પસંસ્થા શબ્દજે ત્યાંય;
 અર્થ વ્યાસજી કહેજે આમ, અલ્પસંસ્થા તે જ્ઞાનનું નામ. ૩
 શાંતિલ્ય કહે અલ્પસંસ્થા નેહ, નામ ભકતીનું જાણો તેહ;
 ભકતી હોય તો મુક્તી હોય, કેવળ જ્ઞાન નમજે કોય. ૪
 જ્ઞાનશબ્દ જાણ્યાનું નામ, ભકતીશબ્દ પ્રીતિને ઠામ;
 જાણે કાજ સરે નહિ કોય, પ્રીતિવડે મોક્ષતો હોય. ૫
 મિત્ર શત્રુ માણસના નેહ, ૨ જાણને જાણેજે તેહ;
 પ્રીતિવડે જાણેજે મિત્ર, પરમ કૃપાકૃણ લહે વિચિત્ર. ૬
 શત્રુ દ્વેષથી જાણે સહી, માટે કૃણ તેને કાંઈ નહી;
 જીવો અલ્પના શત્રુ નેહ, જાણેજેજી અલ્પને તેહ. ૭
 પણ તે ઉપર પ્રીતિ ન ધરે, તો ભવસાગર ક્યાંથી તરે;
 કાંઈ નૃપના ગુણવાન પ્રધાન, કે તેનાજ મિત્ર મતિમાન. ૮
 પ્રીતિદાન પામેજે તેહ, શત્રુ ન પામે તે વિન નેહ;
 ઇશ્વરની ઇશ્વરતાતાણું, જ્ઞાન ભકતને ઉપજે ધણું. ૯
 વળતી તે પર પ્રીતિ થાય, પ્રીતિનું કૃણ મોક્ષ પમાય;
 સ્નેહ, પ્રીતિ, ભકતી, અનુરાગ, એક અર્થ જાણે મહાભાગ. ૧૦
 અર્થ મુનિના શબ્દો તણો, ઘટતો કરવો જોઈએ ધણો;
 પરથમ કર્ત્તા પ્રભુ જે કોય, મહિમા સહિત જાણિયે સોય. ૧૧

વળતી તે પર પ્રીતિ થાય, પ્રીતિથીજ મોક્ષ ફળ ગાય;
 જ્ઞાન તાણું ફળ કહિયે તેહ, ભક્તીને ઉપજનવે એહ. ૧૨
 માટે જ્ઞાનતાણું બળ સહુ, ભક્તિ ઉપજનવામાં હયું;
 મુક્તિને ઉપજનવામાં, જ્ઞાનતાણું બળ રહ્યું ન કાંય. ૧૩
 કહ્યું હરીએ ગીતામાં, જુવો વચન કેવું છે ત્યાં;
 દેવોતાણું યજન કરનાર, પામે દેવલોક નિધાર. ૧૪
 મને બળે તે પામે મને, અર્જુન સાચું કહ્યું તને;
 ભગવત પ્રાપ્તિ મુક્તિ જેહ, જુવો કહી ભક્તિથી તેહ. ૧૫
 દોહા.

જનક ભક્તિનું જ્ઞાનએ, જનક મુક્તિનું નાંય;
 મુક્તિ જનક તો ભક્તિ છે, જો જો ગીતામાંય. ૧
 ટુંબાર કારણ ઘટ તણો, પણ નહિ તેનાં તાત;
 ભક્તી કારણ મુક્તિનું, જ્ઞાન નહિ સાક્ષાત. ૨

પ્રલંગમ છંદ.

વ્યાસ કહે મુનિરાય ભક્તિથી મોક્ષે છે,
 તોજ ભક્તિને જ્ઞાન જાણિયે એકએ;
 ઉચરે મુનિ શાંડિલ્ય, પૃથક બેહુ જાણિયે,
 મહિમા બેહુના બિન્ન, પૃથક પરમાણિયે. ૧
 ભક્તી તે નહિ જ્ઞાન જ્ઞાન ભક્તી નહી,
 છે અંતર મુનિરાય તમે સુણજો સહી;
 ઈશ્વર કેરા જાણુ જુવો છે એ જણા,
 કોય દ્વેષ કરનાર પ્રીતિયુત છે ઘણા. ૨
 દ્વેષ અંતે અનુરાગ બેહુએ બિન્ન છે,

અન્યોઅન્ય વિરુદ્ધ બેહુનાં ચિન્હ છે;
 પ્રીતિ તે અનુરાગ, દ્વેષ અપ્રીતિ કહે,
 એક સ્થળમાં ઉભય કદાપી ના રહે. ૩
 રાગ હોય ત્યાં દ્વેષ લેશપણ ના રહે,
 દ્વેષ વિષે અનુરાગ કોયપણ ના કહે;
 જાણપણ એ માંય, ભાવમાં ફેરે છે,
 ભક્તિ વિષે પ્રકાશ, દ્વેષ અંધેર છે. ૪
 શિશુપાલાદિક જીવો ઘણા દ્વેષી રહ્યા,
 પણ તે પ્રભુના ભક્ત નથી કોઈએ કહ્યા;
 શિશુપાલાદિક સર્વ ગયા છે સ્વર્ગમાં,
 પ્રહ્લાદાદિક ભક્ત ગયા અપવર્ગમાં. ૫
 માટે ભક્તિ વિશેષ જ્ઞાનથી જાણિયે,
 ભક્તિ વિન્નનું જ્ઞાન શુદ્ધ પરમાણિયે;
 ભક્તિ તજીને કોય જ્ઞાનને પામવા,
 કલેશ કરે અહુ ભાતિ ગ્રંથ વાંચે નવા. ૬
 દુશ્મકા ખાંડે સોય મુખ્ય તંકુલ તજી,
 એમ ભાગવત માંહિ કહ્યું આપે સજી;
 પેહેલું ઉપજે જ્ઞાન પછી પ્રીતિ થશે,
 પ્રીતિથી રસ રૂપ એકતા થઈ જશે. ૭
 રસ ભક્તિનું નામ કહ્યું ઉપનિષદે,*
 આનંદ રૂપે થાય મોક્ષ તેને વદે,

* તૈત્તિરીય ઉપનિષદમાં રસંલબ્ધવાનંદીભવતિ.

રસ કહિયે કે રાગ અર્થ તો એક છે;
 રસ એકતા થઈ જાય એજ વિવેક છે. ૮
 ધાતુ ધાતુમાંય એકરસ યાયછે,
 એમ જીવને બ્રહ્મ એક બની જાયછે;
 જાણ્યે એક નહોય એક હોય પ્રીતિથી,
 માટે ભક્તિ એજ અમે કહિયે કથી. ૯
 ભક્તિ ઉપજી હોય કહો કિમ જાણિયે,
 દેખી તેનાં ચિન્હ ભક્ત પરમાણિયે;
 હૃદયે હૃદય ન માય જપે વિષુ નામને,
 ચાલે આંસુધાર કંક ગદગદ બને. ૧૦
 થાય ખડાં રોમાંચ પ્રેમના પૂરથી,
 ખીલે સગળું અંગ ઝલકતું નૂરથી;
 વદનકમળની પેર સદા વિકસી રહે,
 સ્વામી સર્વાવાસ સર્વગત તે લહે. ૧૧
 ભાસે પૂરણબ્રહ્મ બરો આનંદ જળે,
 પ્રીતી રૂપ તરંગ અહોનિશ ઉછળે;
 મનના મનોવિકાર સર્વ વિવાય છે,
 એવા ઉત્તમ ભક્ત મુક્ત થઈ જાયછે. ૧૨

ઓપાયા.

શાંડિલ કહેછે તમે આસજી ભક્તિ પાછળ હ્યોછો,
 ભક્તિયકી તો જ્ઞાન યાયછે જ્ઞાને મુક્તિ કહોછો;
 તમે કહી તે ક્રિયા ભક્તિ છે નવધા કહિયે જ્ઞેને,

(૧૯)

પરાભક્તિની નવે દાસિયો અમે જાણિયે એને. ૧
 મનમાં પ્રેમ પ્રત્નપર ઉપજે પરાભક્તિ તે જાણો,
 દેહ ઇન્દ્રિયી ક્રિયા થાયછે તે નવધા પરમાણો;
 પ્રેમ પ્રત્નપર ઉપજે તેમાં બાહ્ય ક્રિયા નહિ કાંઈ,
 અંતરથી અનુરાગ ઉપજે એથી રીઝે સાંઈ. ૨
 પરાભક્તિનું પ્રેમ લક્ષણા નામ શાસ્ત્રમાં બોલે,
 સદુચી શ્રેષ્ઠ એહને વરણી નહિ કાંઈ એને તોલે;
 ક્રોધિ જન્મનાં જપ તપ સાધન સુકૃત સંચિત જેને.
 પ્રભુ પ્રસન્ન થઈ પરાભક્તિ તો આપે ઉરમાં એને. ૩
 અનેક જન્મની ક્રિયાભક્તિનું અપાર પુણ્ય કુરેછે,
 તો પરમેશ્વર પ્રસન્ન થઈને પરાભક્તિને દેછે;
 નવધા ભક્તી કર્મરૂપછે કર્મ પુણ્ય ઉપજાવે,
 ધણા પુણ્યનો સંચય થાતાં પરાભક્તિ ઉર આપે. ૪
 કર્મ થકી તો જાય સ્વર્ગમાં અંતે પાછો પડશે,
 પરાભક્તિ તો મોક્ષ મેળવે પ્રત્નવિષે જઈ બડશે;
 પરાભક્તિ તો અંતર રહેછે કાંઈ ભક્તજન જાણે,
 કર્મ ભક્તિ તો બાહર રહે તે દેખી લોક વખાણે. ૫
 લોક ધણા પૂજેને માને જાય પુણ્ય કૃણ તેથી,
 પરાભક્તિને કાંઈ ન જાણે અપાર કૃણ છે એથી;
 પરનું રણેલ ખાવાં માટે ક્રિયા ભક્તિ જે સાધે,
 તે ઠગને બગ ભક્ત જાણવો તેને પ્રત્ન ન લાધે. ૬
 પરાભક્તિ વાળા જન તેતો કોઈ પાસે ના માગે,

મોક્ષ થવું પણ નથી માગતા તે પ્રભુને પ્રિય લાગે;
 પડે ધણું જો કષ્ટ દેહને તોય ચિત્ત નથી ચળતું,
 નિઃકિંચન નિર્વેદ ભરેલું મન રહે પ્રભુમાં મળતું. ૭
 સાગરનું જળ થાય ન તાતું ધણા સૂરજને તાપે,
 ભક્ત ચળે નહિ ત્રિવિધ તાપમાં પરાભક્તિ પરતાપે;
 ક્રિયા ભક્તિનું પુણ્ય કર્મ તે ભાગ થકી ક્ષય પામે,
 આ લોકે અથવા પરલોકે નાશ હોય તે ડામે. ૮
 પરાભક્તિમાં ક્રિયા નથી છે પ્રભુને વશ કરનારી,
 ક્રિયા રૂપ જો એને કહે તો જાય મોક્ષસુખ હારી;
 ગીતાને અધ્યાય સાતમે ભક્તિ કહીછે જ્ઞાને,
 તે ભક્તિથી મજને પામે એમ કહ્યું ભગવાને. ૯
 જ્ઞાનવાન થઈ મજને પામે ધણા જન્મને અંતે,
 એમ જ્ઞાન ભક્તિનું કારણ કહ્યું કૃષ્ણ ભગવંતે;
 બીજા જાણિયે તરનું કારણ કૃષ્ણ કારણ તર કહિયે,
 એમ જ્ઞાન ભક્તિનું કારણ મુક્તિ ભક્તિથી લહિયે. ૧૦
 પ્રીતિથી વશ સર્વ થાયછે જાણ્યાથી નહિ કોઈ,
 પ્રીતિથી રસ રૂપ થાયછે લેજો સઘળે જોઈ;
 પશુ પંખીને દેવ માનવી પ્રીતિ અધીન જેવા,
 સકળ લોકમાં શાધી જોતાં નહિ જાણ્યાથી તેવા. ૧૧
 તૃપાવંતને જાણ્ય તોયની પ્રથમ થાયછે જ્યારે,
 પ્રીતિથી તે પાન કરેછે શાંત થાયછે ત્યારે;
 એમ વળી બૃહ્મો ભાજનની જુગતી પહિલી જાણે,

પ્રીત્યે પાક ખનાવી જમતાં તૃપ્ત હોય તે ટાણે. ૧૨
 નેત્રે જોતાં જ્ઞાન થાયછે પછી થાયછે પ્રીતિ,
 પ્રીતિથી તન મન ધન અરપે સકલ લોકમાં રીતિ;
 સ્નેહ નામ છે પ્રીતિ કેરું ચિકાશને પણ કહેછે,
 સ્નેહ વિષે ગુણ છે આકર્ષણ પાસે એવો લેછે. ૧૩
 માટી માંહે સ્નેહ રહ્યોછે અને ઘટાદિક જ્યો,
 વનુમાં જો સ્નેહ નથી તો કશું અને નહિં તેથી;
 તૈલાદિકમાં સ્નેહ રહ્યોછે તેથી પ્રગટે જ્યોતી,
 સ્નેહવડે સહુ વળગી રહેછે જોમ છીપને માતી. ૧૪
 કોટિ કોટિ અક્ષાંડ શૂન્યમાં અધર સ્નેહથી રહેછે,
 સ્નેહ જીવને હોય અક્ષમાં અક્ષરૂપ કરી દેછે;
 પ્રભુની સાથે સ્નેહ કરે નહિ તે લૂખા જન બાણો,
 દેહ ધર્યો તે ન ધર્યા જ્યો તે પશુ તુલ્ય પ્રમાણો. ૧૫
 દોહા.

સ્નેહ તથા અનુરાગ એ, છેજ બકિતનાં નામ;
 સ્નેહ ઉપજે અક્ષમાં, તેથી સરથે કામ. ૧
 અગ્ની ઉડુગણુ ચંદ્રથી, તેજ સૂર્યનું સાર;
 એમ સકલ સાધન વિષે, પરાબકિત સરદાર. ૨
 મેઘ ઉદકથી મેદિની, ફળ દાયક છે જોમ;
 યોગ જ્ઞાન બકિત સહિત, ફળ આપેછે તેમ. ૩
 સાધન સાધે યોગનાં, કરે સમાધિ કોય;
 પરાબકિત આવ્યા વિના, બાંડ સરીખા સોય. ૪

વરસ વહિ ગયાં ત્રણસે, ઉપર એક હજાર;
 રહી સમાધી બાંડને, મઠ્યા ન મનોવિકાર. ૫
 સાધન સાથે જ્ઞાનનાં, કરે પ્રભુ જળ પાન;
 પરાભક્તિ ઉપજ્યાવિના, તજે ન જડ અભિમાન. ૬
 શ્રવણ મનન સાધન કરે, નિત્ય ધ્યાનમાં ધ્યાય;
 અધિક અધિક પ્રીતિ વધે, જીવ પ્રભુ થઈ જાય. ૭
 ભક્તિ ઉપજે જ્ઞાનથી, નહિ ભક્તિથી જ્ઞાન;
 જ્ઞાને ગોવિંદ એલએ, ભક્તિથી એક તાન. ૮
 કારણ છે પ્રીતિ તાણું, સુંદરતાનું જ્ઞાન;
 જાણ્યાથી પ્રીતિ વધે, પ્રીતિ મોક્ષ નિધાન. ૯
 ગોપી જનને કૃષ્ણની, સાથે કેવળ પ્રીત;
 મુક્તિ પામી તે થકી, એજ પ્રીતિની રીત. ૧૦
 કૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું, અર્જુન પ્રત્યે એહ;
 ભક્તિવડે જાણે મને, અર્જુન નિઃસંદેહ. ૧૧
 એજ વચનમાં જ્ઞાનનું, ભક્તિ કારણ હોય;
 પણ તેતો નવધા કહી, પરા ભક્તિ નહિ સોય. ૧૨
 શ્રવણાદિક સાધન થકી, રાંઝિએ જગરાય;
 આપે જ્ઞાન પ્રથમ થકી, જ્ઞાને ભક્તી થાય. ૧૩
 ભક્તિથી મુક્તી મળે, એ નિશ્ચય નિરધાર;
 જ્ઞાને ભક્તી થાયછે, એમ સમજવો સાર. ૧૪

સોરઠા.

અંગ જ્ઞાનનું યોગ ભક્તિનું અંગ યોગ છે;

- જીવ પ્રજ્ઞ સંજોગ જોગ નામછે તેહનું. ૧
- ચિત્તવૃત્તિનિરોધ કરવો જોઈએ જ્ઞાનમાં;
- તેવો વૃત્તિનિરોધ તે બકતી માંહે ધટે. ૨
- યોગ સૂત્રમાં સોય પતંજલિ મુનિયે કહ્યું;
- *ભક્તિ પ્રજ્ઞની હોય તોજ સમાધિ રહે સદા. ૩
- જ્યુવો ખોલતાં એમ યોગ મુખ્ય એમાં થયો;
- તેનું કરવું કેમ યોગ અંગ ભક્તી થઈ. ૪
- અંગ યોગનું જોઈ તે ભક્તિ નવધા સહ;
- પરા ન કહિયે તેહ પરાભક્તિ અનુરાગ છે. ૫
- ભક્તિ કોણો રાગ તો પતંજલિ સૂત્રમાં;
- રાગ કહ્યો છે ત્યાગ ગણેલ છે પંચ ક્લેશમાં. ૬
- રાગ કહ્યો છે ત્યાગ તે સધળો સંસારનો;
- પ્રભુ સાથે અનુરાગ તજવા કાંય કહ્યો નથી. ૭
- જો સંસારી રાગ તે કારણ બંધનતાણું;
- ધિરમાં અનુરાગ તે કારણ છે મોક્ષનું. ૮
- દુઃખજનોનો સંગ તજવાનો તેને કહ્યો;
- પણ સજ્જનનો સંગ કોયકાણે તજવો નહી. ૯
- સજ્જન કેરો સંગ સુખદાયક છે સર્વથી;
- આણી અંગ ઉમંગ સજ્જનને કરવો સદા. ૧૦
- પાપ હરેછે ગંગ તાપ હરેછે ચંદ્રમાં;
- સદ્ય હરે સતસંગ પાપ તાપને દીનતા. ૧૧

(૨૪)

છપો.

તપસીથી છે અધિક મહાયોગીજન કહિયે;
જ્ઞાનવાનથી અધિક વળી જોગીજન લહિયે;
કર્મવંતથી અધિક કહ્યા ગીતામાં યોગી;
રમે પ્રહ્લસુખ માંય નહી તે ભવસુખ ભોગી;
અર્જુનને હરિયે કહ્યું માટે તું યોગી થજો;
હૃદ યોગી થઈ માહરો પરમભક્ત સુખિયો હજો. ૧
અર્જુન કહે મહારાજ વચન છે દ્વિધા તમારું;
તે સાંભળતાં બ્રાંત, અચિત થાએ મન મારું;
ભક્તિ નેષ્ટને એષ્ટ, કોય ઠામે કહિ દોષો;
જ્ઞાન નેષ્ટ ને એષ્ટ, વળી કોઈ ઠામ વદો છો;
વચન સુણી અર્જુનતણાં, વળતી બાહ્યા શ્રીહરી;
જ્ઞાનભક્તિ બેને વિષે, ભક્તિની મોટમં ખરી. ૨

દોહા.

અર્જુન કહે જો ભક્તિને, એષ્ટ કોહા યદુરાય;
તારે તો જ્ઞાનીતણી, જ્ઞાને મુક્તિ ન થાય. ૧
કૃષ્ણ કહે અર્જુન સુણો, જ્ઞાનીજન છે જોહ;
કેરી ઉપાસન પ્રહ્લનું, પ્રહ્લભૂત હોય તેહ. ૨
અર્જુન કહે જ્ઞાની જુવો, પ્રહ્લરૂપ થઈ જાય;
તારે ભક્તી જ્ઞાનથી, એષ્ટ કેમ કહેવાય. ૩
કૃષ્ણ કહે અવ્યક્ત છે, રૂપ પ્રહ્લનું જોહ;
તે રૂપે જ્ઞાની થતાં, કષ્ટ સહે બહુ દેહ. ૪

વળી જ્ઞાની નિજ બળવડે, થવા મજ સમોજાય;
 દુસ્તરે માયા માહરી, કરે ઘણા અંતરાય. ૫
 અહંશ્રદ્ધ જ્ઞાની કહે, માયા ગુણથી પાર;
 પાણુ રહેવું એ પદ વિષે, છે ખાંડાની ધાર. ૬
 જ્ઞાનવડે મુક્તી મળે, કઠિન પંથ છે એહ;
 ભક્તિવડે મુક્તી મળે, સરલ પંથ છે તેહ. ૭
 વસિષ્ઠ મુનિ જેવા જગે, કોયક વિરલા સંત;
 મુક્તી પામે જ્ઞાનથી, એવા કોય મહંત. ૮
 ભવતારણુ ભક્તિતણે, પંથ ભક્તો કહેવાય;
 ભક્તિ કરે સદ્ગુણુ તો, એથી મુક્તિ થાય. ૯
 પાંખ વગરના પંખિયે, નભમાં નહિ રહેવાય;
 એમ પરાભક્તી વિના, શ્રદ્ધ પ્રાપ્તિ ના થાય. ૧૦
 ભક્ત રહે મજબૂત વડે, નિજ બળ ન કરે લેશ;
 માટે મારા ભક્તને, કિંચિત ના હોય ક્લેશ. ૧૧
 માતા નાના બાળની, સદા રમે સંભાળ;
 એમજ મારા ભક્તની, હુંજ કહું પ્રતિપાળ. ૧૨
 મોટા મુતની માતને, ચિંતા નહિ લગાર;
 એમ જ્ઞાની નિજ બળવડે, કોય ન ઉતરે પાર. ૧૩
 અનન્ય ભક્તી માહરી, આવી જ્ઞેને ઊર;
 સામર્થ્ય સગળું માહરું, તે પામે ભરપૂર. ૧૪
 જ્ઞાનીને તો માહરું, જ્ઞાન એકલું હોય;
 સહાયતા વિન માહરી, બળ નવ પામે સોય. ૧૫

(૨૬)

જેમ કોય રાજતણી, જાણ્ય રંકને હોય;
તેથી અમલ રાજનો, તે નવ પામે સોય. ૧૬
રાજના સેવકવિષે, રાજ રીઝ્યો હોય;
આપે અમલ આપનો, એમ ભક્તજન સોય. ૧૭

ચોપાઈ.

કોઈ અદાને ભક્તિ જેહ, એકજ રૂપ ગણેછે તેહ;
અદાભક્તી એકજ નથી, ભેદ તેહનો કહ્યું કથી. ૧
૬૪ વિશ્વાસ શ્રદ્ધાપર હોય, અદા નામ જાણિયે સોય;
ઉપજે પ્રભુપર પ્રેમ અપાર, જાણો ભક્તિ એજ નિર્ધાર. ૨
જ્ઞાનવડે પણ મુક્તી થાય, પણ એ મારગ કઠણ કથાય;
ભક્તિવડે મુક્તિ છે જેહ, મુલભ સરલ પંથ છે તેહ. ૩
ભક્તિ પંથ મુક્તિનો કળ્યો, વ્યાસે વેદ સીદને મળ્યો;
શ્રદ્ધાકાંડનાં સૂત્રો જેહ, શા માટે રચી દીધાં તેહ. ૪
એનો ઉત્તર મુળુજે એમ, વ્યાસે સૂત્ર રચ્યાં છે તેમ;
શ્રદ્ધામૂત્રથી શ્રદ્ધા જણાય, તેથી ભક્તી તેની થાય. ૫
ઉપાસનાનાં સૂત્રો જેહ, રચ્યાં ભક્તિ ઉપજવા તેહ;
બ્યાંલગી પરાભક્તિ નવ હોય, ત્યાં લગી કરવી નવધાસોય. ૬

છપો.

અવળુ પરિક્ષિત રાય, કરી કીર્તન શુકદેવે;
સ્મરણભક્તિ પ્રહ્લાદ, ચરણ તો લક્ષ્મી સેવે;
પૂજન કરી પૃથુ બૂપ, અકૂરે કીધું વંદન;
દાસાનન હનુમાન, સખ્ય તો પાંડુનંદન;

(૨૭)

નવમી આત્માર્પણ કહી, બળિરાજ્યએ તે કરી;
એમ એક એક આચરી, ભક્તિ એ નવધા ખરી. ૧
ગીતિ છેદ.

પરાભક્તિ ના આવે, ત્યાં લગી ભક્તિ નવધા આચરિયે;
નવની ક્રિયા ખતાવે, એવા ગુરૂની સેવા તો કરિયે. ૧
વાસ કરી એકાંતે, વિચાર મનમાં રાત્ર દિવસ કરવા;
ઇન્દ્રિયને વશ રાખી, મહાવાક્યનો બોધ હૃદયે ધરવા. ૨
દુર્જન ગોઠી તજવી, પરનિંદાને ધૂતિસંગ તજવો;
ભેદમતીને ત્યાગી એક શ્રદ્ધાને સદાકાળ બજવો. ૩
કુસંગ સગળો ત્યાગી, બગવતજનની સેવાતો સજિયે;
પ્રમુખદના અનુરાગી, ભક્તજનોને બાવધરી બજિયે. ૪
દોહા.

ભક્તિ વિષે મત જુજવા, કરી ગયા છે જોડ;
સર્વજનને સમજવા, કહી સમજવું તેહ. ૧
ઓપાર્શ્વ.

જીવશ્રદ્ધામાં ભેદ અપાર, કશ્વપ મુનિ કહેછે નિર્ધાર;
ઈશ્વરની ઈશ્વરતા જોહ, જીવન પામિ એનો છેહ. ૧
ઈશ્વર નિજ ઈશ્વરતા વડે, શ્રદ્ધાંડોને ભાગે ઘડે;
દેહ દેહ પ્રત્યે રચના જોહ, જાણી ન જાય જીવથી તેહ. ૨
વડતા બીજ વિષે વડ કરી, જીવો ઈશ્વરે રાખ્યો ભરી;
તે વડ હોગી બાહર યાય, અગણિત બીજાં બીજ રચાય. ૩
ભર્યો પ્રથમ સંકેતજ જોહ, ચાલ્યો જાય કલ્પલગ તેહ;

જીવ સૃષ્ટિના ભિન્ન થાય, એક રોમપણુ રચ્યું ન જાય. ૪
 તો જીવ ઈશ્વર સમ ક્યમ હોય, માટે બજવા ઈશ્વર સોય;
 ઈશ્વરમાં છે શક્તિ અપાર, અનંત લોકનો સરજનહાર. ૫
 અપાર ઐશ્વર્ય ધારે જેહ, પાપચક્રી ઉદ્ધારે તેહ;
 જીવ ઈશ્વરે બિભન્ન ગણે, એનું નામ દ્વૈતમત બાણે. ૬
 હવે અદ્વૈત મતછે જેહ, વ્યાસમુનિ બોલ્યા છે તેહ;
 તે કહેછે જીવ ઈશ્વર માંય, સાચો ભિન્ન રહ્યો નહિ કાંય. ૭
 જ્યારે સૃષ્ટી નહતી કોય, હુનો એકલો પ્રભુજ સોય;
 સૃષ્ટી અંતે પણ તે રહે, મધ્યે કલ્પિતને જીવ કહે. ૮
 આદ્ય અંત પ્રભુ કહે વેદ, મધ્ય જીવનો કલ્પ્યો ભેદ;
 માનેલો તે મિથ્યા થાય, સાચો જ્ઞેતાં પ્રભુ સદાય. ૯
 તત્ત્વમસ્યાદિક શ્રુતિયો જેહ, અભેદ બોધ કરેછે તેહ;
 તત્ત્વમસિ એ વાક્યજ માંહ, જીવપ્રભુ એકજ છે ત્યાંહ. ૧૦
 જીવપ્રભુનું એકત્વપણું, મુક્તિનામ તેહનું બાણું;
 ગાંડિય આચારજ છે જેહ, દ્વૈતાદ્વૈત કહે મત તેહ. ૧૧
 શ્રુતિ સ્મૃતિમાં જેહ પ્રમાણ, તેને ખોટો કહેશે કોણ;
 અહંપ્રભુ જીવને ના સ્ફુરે, ત્યાં લગી ભક્તિ પ્રભુની કરે. ૧૨
 જીવને પ્રભુ એક થઈ જાય, તેનું નામ મોક્ષ કહેવાય;
 જીવપણે રહી બજવું જેહ, દ્વૈત નામ તો કહિયે તેહ. ૧૩
 જીવપ્રભુની એકતા થાય, તે અદ્વૈત થયું કહેવાય;
 એમ જાણવું દ્વૈતાદ્વૈત, છે શ્રુતિ સ્મૃતિ પ્રમાણસહિત. ૧૪
 ભિન્ન વિના ભક્તિ નવ બને, માટે એક થવું નહિ જને;

(૨૯)

મોક્ષકાલે એકજ થઈ જવું, એ સિદ્ધાંત દ્વૈતા દ્વૈત હવું. ૧૫
કાંચ કહે જીવ ઈશ્વરમાં, દીસે બેઠ પરમ્પર ત્યાં;
તો બેની એકતા ક્યમ થાય, સાંભળજ્યો કહુંધું ત્યાં ન્યાય. ૧૬
જો આ દેવ દત્તજે જોહ, તે હુંધું ને હુંતે તેહ;
દેવ દત્તને હું એ કહું, એ વચને તો દ્વૈતજ થયું. ૧૭
હુંતે તે એ થયું અદ્વૈત, માટે એ છે સાચી રીત;
જીવ ખત્ત એકવજ એમ, શાસ્ત્રોમાંહિ કહું છે તેમ. ૧૮

મતહર છેદ.

કલેશ યુક્ત જીવ જોહ ખત્તમાંહિ બળે તેહ,
તારે તેને સંગે ખત્ત કલેશવાન થાયજે;
એવી શંકા કરે કાંચ એનો આ ઉત્તર હોય,
મોક્ષકાળે જીવતણા કલેશ ટળી જાયજે,
કલેશ રહ્યા હોય જ્યારે ખત્ત કોણ કહે તારે;
માટે તેના કલેશ માત્ર પ્રથમ પળાયજે,
છોટમ પાવકમાં પડે જઈ વસ્તુ કાંચ;
નામ ૩૫ ગુણ જઈ અગ્નિજ કહેવાય છે. ૧
જીવતણા કલેશ ગયા પછી તે ઈશ્વર થયા,
એવું કહેતાં ઈશ્વર તે જીવ હતો થાયજે;
બંધદશા હતી જ્યારે જીવ નામ હતું તારે,
મુક્તદશા માંહિ થયો ઈશ્વર કહેવાય છે;
સમજયું એમ તેનો ઉચર છે કહું તેમ,
ઈશ્વરમાં ઈશ્વરતા રહેલી સદાય છે;

છોટમ જે કાઠમાંય અગ્નિ છે રહેલો ત્યાંય,
 પ્રકટીને બાળ્યા પછી અગ્ની કરી જાયછે.   ૨
 અગ્નિમાંહિ ઉષ્ણતા તે રહેલી અનાદિ જેમ,
 ઇશ્વરમાં ઇશ્વરતા રહેલી સદાય છે;
 કાઠના સંયોગ માંહિ આવેલો છે અગ્નિ જેહ,
 કાઠની ઉપાધિ થકી ધૂમ બહુ થાયછે;
 કાઠ બળી જાય બ્યારે ધૂમ ટળી જાય ત્યારે,
 ઉપાધિ રહિત એક અગ્નિ કરી ગાયછે;
 છોટમ અવિદ્યા તણા સંગ છુટી જાય બ્યારે,
 જીવપણું મટી જીવ પ્રભમાં સમાય છે.   ૩
 રાત્રનના કુંવર કાંય ચોરે હરી ગયા સોય,
 વ્યાધતણા સંગમાંહિ વ્યાધ થઈ રહ્યોછે;
 ભૂલીને પોતાનું બાન થયું વ્યાધ અભિમાન,
 વ્યાધ તણાં કર્મ કરી વ્યાધ પણું લલ્યો છે;
 મળે કોય ભેદ જન કહે તું રાત્રનો તન,
 વ્યાધતણાં કર્મ તજી રાત્ર પદે ગયો છે;
 છોટમ અવિદ્યા સંગે થયેલો અવિદ્યા રૂપ,
 પ્રભતા બજન થકી પ્રભરૂપ થયો છે.   ૪
 ઇશ્વરની ઇશ્વરતા તણા આદિ અંત નથી,
 જીવાના રાગાદિ કોનો આદિ અને અંત છે;
 અણુમાદિ સિદ્ધિયો છે ઇશ્વર વિષે અપાર,
 સાન ઇચ્છા ક્રિયા આદિ શક્તિઓ અનંત છે;

જીવમાં અવિદ્યા અને અસ્મિતાદિ રાગ દ્વેષ,
અહ્ય શક્તિ અહ્ય મતિ તેથી થયો નંત છે;
હથરના ધ્યાન થકી હથરમાં મળે જ્યારે,
છોટમ કહેવાય પછી ખત્ત એ મહંતછે. ૫

દોહા.

ઉત્પત્તિ મિથિતલય તણો, કરનારો છે જ્ઞેહ;
બાસમૃતમાંહે કલ્હો, ખત્ત જાણવો તેહ. ૧
તેની જિજ્ઞાસા કરે, જીવ બક્ત જન સોય;
ખત્તરૂપ અંતે બને, આવાગમન ન હોય. ૨

ચોપાયા છંદ.

ઉપાદાન કારણ સૃષ્ટિનું ખત્ત માનશો જ્યારે,
મૃતિકાની પેરે વળિ તેલો થશે વિકારી ત્યારે;
એવી શંકા થાય કોયને ઉત્તર કહુંદું એને,
નિર્વિકાર નિર્લેપ ખત્ત છે વિકાર ના હોય તેને. ૧
ઉપાદાન કારણ સૃષ્ટિનું શક્તિ પ્રભુની જાણો,
તે શક્તિને શક્તિવંતનો નિત્ય સંબંધ પ્રમાણો;
અગ્નિ વિષે જિમ તેજ ઉજ્જ્વળતા સદા સંબંધી જ્ઞેવી,
ખત્ત અને વળિ શક્તિ ખત્તની નિત્ય સંબંધી તેવી. ૨
શક્તિને વળિ શક્તિમાનમાં ભેદ ન ગણુશો કોઈ,
કૂર્મ પુરાણે એમ કહ્યુંછે તે સહુ લેજો જોઈ;
તત્ત્વ તણી ચિંતા કરનારા જોગી જન ધમ કહેછે,
ખત્તરૂપને શક્તિ ખત્તની અભેદ માની લેછે. ૩

કોઈ પ્રકૃતિ મિથ્યા કહેછે એ પણ મત છે કાચો,
 નથી ઉપણુતા કહે અગ્નિમાં તો અગ્નિ નહિ સાચો;
 જે વસ્તુ ઉપલબ્ધ હોયતે સત્ય વ્યાસ મુનિ કહેછે,
 જ્ઞાન પ્રાપ્તિને જ્ઞેય પ્રકૃતિ એવું આપ વહેછે. ૪
 જ્ઞાતાને વળિ જ્ઞેય વસ્તુનો છેજ સંબંધ અનાદિ,
 કૌશિતક ઉપનિષદ ગ્રંથને બોલ્યાછે પ્રભુવાદી;
 જોણે સગળું જગત રચ્યું છે જીવ રચેલા જેના,
 અગ્નિમાંથી તણુઆ નિપજે એમ અંશ સહુ એના. ૫
 જીવોએ તે પ્રભુ જાણવો અનેક શ્રુતિયો કહેછે,
 તેહતણી જિજ્ઞાસા કરવી સ્મૃતિયો માત્ર વહેછે;
 ઇંદ્રાદિકમાં પ્રભુતા છેતો પ્રભુ તેમને લહિયે,
 પરમેશ્વરમાં અસંખ્ય પ્રભુતા કેમ પ્રભુ ના કહિયે. ૬
 ઘરના ઘણીની ઘરમાં પ્રભુતા ઘટપટ્ટાદિપર જેવી,
 અખિત વિશ્વપર પ્રભુની પ્રભુતા ઇંદ્રાદિકપર તેવી;
 તે પ્રભુજીની ભક્તિ કરીને તેજ પ્રભુને મળિયે,
 છોટમ સર્વ અવિદ્યા છાંડી હેતે પ્રભુશું હળિયે. ૭

શનિ શ્રી ભક્તિ ભાસ્કરે જ્ઞાનયોગાદિભક્ત્યંગ

નિરૂપણે દ્વિતીયો શુઃ ॥

અથ મક્તલક્ષણ.

રાગ સીતાજીના મહિતાનો.

જેને ઉપજી છે ભક્તિ અનન્ય, ચિહ્ન તેનાં કહું,
 સુણી અવલે શ્રદ્ધાગુણ પ્રાપ્ત, પ્રેમ ઉપજે બહુ;
 વહે આંખેથી આંસુની ધાર, વચન ગદ ગદ વહે,
 જીભાં થાય છે સગળાં રોમ, ક્રોમળ જેનું હૃદય. ૧

નવ લક્ષણ જેમાં હોય, ભક્ત તેને જાણિયે,
 કરે પ્રભુનું પ્રથમ સનમાન, મધુરી વાણિયે;
 ખીળું લક્ષણ દે બહુમાન, ત્રીજી ધરે પ્રીતિ છે,
 એથી વિરહ હૃદયમાં હોય, ભક્તની રીતિ છે. ૨

એથી અન્ય ઉપર છે અભાવ, રીતિ એ પાંચમી,
 છઠી મહિમા જ્ઞાતિ ઉદાર, કરે પ્રભુને નમી;
 તેને અર્થ પ્રાણનું રથેય રીતિ એતો સાતમી,
 વળી હોય તદ્દીયતાભાવ, રીતિ એતો આઠમી. ૩

એથી અપ્રતિકૂલતા જેહ, રીતિ નવમી સહી,
 એવી ભક્તિ શાસ્ત્રની માંહિ, મુનિયે વાણી કહી;
 એવા નવ ગુણથી સંયુક્ત, ભક્તજન જાણિયે,
 હવે દૃષ્ટાંતે કહું સોય, ખરું પરમાણિયે. ૪

ગમે તેવી અવસ્થા માંહિ, જીવે અર્જુન હુતો,
 પણ આવતા દેખી શ્રીકૃષ્ણ, ઉઠી ઉભો થતો;
 ધણા આદરથી સન્માન, કરતો રૂડી રીતિથી,

આખી ઉમર એવી રીત, પાળીએ પ્રીતિથી. ૫
 હુતો ઇક્ષ્વાકુ નામે નરેશ, ભક્ત વિષ્ણુ તણો,
 કરતો વિષ્ણુ તણું બહુ માન, પ્રેમ આણી ઘણો;
 હોય મૃગકે કમલ કોઈ ઠામ, નામ વિષ્ણુ તણું,
 દેખી શામ શરીરનો રંગ, માન કરતો ઘણું. ૬
 દેખે વાદળ કંબળ બ્યાલ, શ્યામ રંગ જોહને,
 મારા પ્રભુના સરીખો રંગ, જાણી નમે તેહને;
 હવે પ્રીતિતણું કહું રૂપ, જુવો ભારત બાણી,
 ગયા વિદુર તણે ઘરે કૃષ્ણ, પ્રીતિ ઉપજી ઘણી. ૭
 અહો કમલનયન ઘન શ્યામ, તમે જો પધારિયા,
 મને ઉપજીએ પ્રીતિ અપાર, અર્થ સહુ સારિયા;
 અંતરાત્મા અરાચર માંહિ, તમે સર્વે તણા,
 ઘટે પ્રીતિ તમારી સાથ, દોષ ઠાળે ઘણા. ૮
 હવે વિરહ તણું દૃષ્ટાંત જુવો ધન્ય જોષિતા,
 જોના વિરહાગ્નિ માંહિ વિકાર, રહ્યા સગળા જતા;
 અમે ગુરૂઆગળ જઈ કાંઈ, કહી શકિયે નહિ,
 બળ્યાં વિરહ અગ્નિની માંહિ, જઈ કહિયે કહિ. ૯
 હવે અન્ય ઉપર જો અભાવ, કહું રૂપ તેહનું,
 જુવો ભારતમાં છે વાત, ઉદાહરણ એહનું;
 ઉપમન્યુ કહે સુણો શક, શંકરે આત્મા કરી,
 મને સરજીડે કીટ પતંગ, લેઉ માથે ધરી. ૧૦
 મજે જો પ્રભુ આત્મા શિવાય, રાજ ત્રયસોકનું,

મારે કરવું નહિ અંગીકાર, મૂળ જે શોકનું;
 હવે મહિમાવૃદ્ધિની વાત, છે વિષ્ણુપુરાણમાં,
 યમદૂતોને કહે યમરાય, ભૂલ્ય કે અજ્ઞાણમાં. ૧૧
 હોય ભગવતના જે ભક્ત, જગતમાં જે સ્થળે,
 તેને લાવશે નહિ મજપાસ, તમે મારે બળે;
 હોય જગત વિષે જે જીવ, પ્રભુ હું તેહનો,
 જન હરિના કહેવાતા હોય, ઘણી નહિ એહનો. ૧૨
 હતો રૌરવ આદિક માંહિ, સમૂહ જે જંતનો.
 તેને કહેવા લાગ્યા યમરાય, મહિમા ભગવંતનો;
 અરે જીવો અભાગિયો મૂઢ, ભળ્યા નહિ શ્રીહરી,
 આવી નરકમાં વારંવાર, પડોછો ફરી ફરી. ૧૩
 તમે આરાધન ક્યું હોત, જગત કરતારનું,
 તો પડત નહિ કુળ કાંઈ, દૂતોના મારનું;
 ભક્તિ અર્થે ધ્યાનવા દેહ, કહ્યું રામાયણે,
 રિયતિ પ્રાણ તણી નવિ હોય, ભજન કાંઈ ના બણે. ૧૪
 ઈશ જાણી કહે હનુમાન, રામ રણધીરને,
 કરન્નેડીને વારંવાર, સ્તવે રઘુવીરને;
 પ્રભુ કીર્તિ તમારી પવિત્ર, વિચરશે ગ્યાંલગી,
 હું દેહ ધરી વિચરીશ, લોકમાં ત્યાં લગી. ૧૫
 મુનિ નારદ આદિ સમસ્ત, બ્રહ્મને આરાધવા,
 ઘણા કાળ ધારેછે પ્રાણ, સ્નેહ કરી સાધવા;
 હવે કહુછું તદીયતા ભાવ, અર્થ સુણો એહનો,

દેહ આદિ પદારથ માત્ર, જાણવો તેહનો. ૧૬
 કહ્યું મહાભારતની માંહિ, વસુકિપરીચરે,
 દેાય વસ્તુ પોતાની જેહ, અર્પણ પ્રભુને કરે;
 ધન રાજ્યદારો સુત દેહ, કે વાહન જેટલાં,
 પ્રભુ અર્પણ કરવું સમસ્ત, જે જે હોય તેટલાં. ૧૭
 સહુ ભૂનો વિષે ભગવંત, જોતા પ્રહ્લાદજી,
 જાણી પ્રાણી હરિમય એક, થતો આહ્વાદજી;
 એવું કહેછે વિષ્ણું પુરાણ, ભક્તની અનન્યતા,
 દેખી વિષ્ણું ચરાચર માંહિ, રહે આધીનતા. ૧૮
 હવે અપ્રતિકૂલતા જેહ, દૃષ્ટાંત છે તેહનું,
 જુવો ભીષ્મે ભારતમાંહિ, વચન કહ્યું સ્નેહનું;
 આવ્યા હણવાને શ્રીભગવંત, ભીષ્મ અનુકૂલ થયા,
 આવો શારંગધર દેવેશ, શબ્દ એવાં કહ્યા. ૧૯
 આવો લોકનાથ જગવાસ, પાડો મનુ રથ યકી,
 એવાં ભક્તિ ભરેલાં ભીષ્મ, વચન બોલ્યા નકી;
 એવો પ્રભુને વિષે અનુરાગ, ભક્તજનને રહે,
 પ્રભુ તારે પછાડે તોય, કુભાષણ ના કહે. ૨૦
 એવો અંતરમાં અનુરાગ, સદા રહે દાસને,
 પરે આય તેવાં દુષ્પ તોય, પામે નહિ ત્રાસને;
 જુવો રોમાંચલનો શાપ, બુધંડીને થયો,
 પામ્યો તરતજ કાગનો દેહ, તોય સુખમાં રહ્યો. ૨૧
 જે પ્રભુમય દેખે જગત, ભક્ત પ્રભુને બળે,

તેને કોય પ્રકારના તાપે, ઉપજતા નથી રહે;
પ્રભુ આત્મામાં વરતે સદાય, દાસતાને ધરી,
તેને પોતાનો જાણી બક્ત, તારે છે શ્રીહરી. ૨૨

દોહા.

શિશુ પાલાદિક દ્વેષથી, તરી ગયા કહે કોય;
દ્વેષ ચિન્હ બક્તિ તણું, ગણિયે તો શું હોય. ૧
દ્વેષ ચિન્હ બક્તિ તણું, ગણવાનું નહિ નામ;
બાસે મહા બારત વિષે, જુવો કહ્યુંછે આમ. ૨
ક્રોધ ન હોય બક્તને, નહિ મત્સર નહિ લોભ;
અશુભ બુદ્ધિ ઉપજે નહિ, કષ્ટસમે નહિ ક્ષોભ. ૩
કાંઈ કાસે ઉપજે નહિ, પ્રભુતા ઉપર દ્વેષ;
ભાવ ચલે નહિ બક્તનો, ધીરજવંત હમેશ. ૪

છપો.

શિશુપા લાદિક સર્વ, દ્વેષ બાવે હરિ બજિયા;
રાત્ર દિવસ મનમાંહિ, સ્મરણ પ્રભુનું નવિ તાજિયા;
સ્મરણતણે પરતાપ, પાપ તે ગયાં બળીને;
કીટ ભ્રમરની પેર રહ્યું, મન એક મળીને;
સ્મરણ તણા મહિમા વડે, તે પ્રભુમાં તન્મય થયા;
પરાબક્તિ પ્રગટ્યા પછી, સર્વ મોક્ષમાંહે ગયા. ૧

ઓપાઈ.

નારાયણની બક્તિ જોઈ, મોક્ષદાયિની જનને તેહ;
રામકૃષ્ણ આદિક અવતાર, તે નારાયણના નિર્ધાર. ૧

તેને બળને મુક્તિ હોય, એમાં સંશય ન કરો કોય;
 પરબ્રહ્મનું દૈવત જોહ, તે છે નારાયણનો દેહ. ૨
 એમાંછે ઐશ્વર્ય અનંત, માટે સર્વ બનેછે સંત;
 વાદી કહે ઇશ્વરેછે જોહ, તે શું કરવા ધારે દેહ. ૩
 ઇચ્છાથી ધારે તે થાય, તે શું કરવા ધારે કાય;
 એનો ઉત્તર સુણજે વીર, ઇચ્છાથી પ્રભુ ધરે શરીર. ૪
 અણિમાદિક સિદ્ધિયો અપાર, તે સહુ દીસે દેહાકાર;
 જીવના જોવા નહિ તે દેહ, અદ્ભુત ઐશ્વર્ય વાળો તેહ. ૫
 દેહ ધર્યાનું કારણ કહું, તે ઓતા જન સુણુજ્યો સહુ;
 થાતો હોય ધર્મનો નાશ, વધે કુષ્ટ દે સહુને ત્રાસ. ૬
 પાપીજન બળિયા થઈ પડે, કરે અંધર્મ સાધુને નરે;
 ત્યારે પ્રભુ ધારે અવતાર, કરે કુષ્ટકેરો સંહાર. ૭
 સાચો ધર્મસનાતન જોહ, સ્થાપન કરે પ્રભુજી તેહ;
 વેશ ધરી આવે નટ જોમ, ધારે દેહ પ્રભુજી તેમ. ૮
 માત તાત તે કહેવા માત્ર, ઇચ્છે તેવું ધારે શાત્ર;
 નૃસિંહ આદિક બીજા દેહ, આકરમાત થયાછે તેહ. ૯
 દિવ્ય જન્મ કર્મ પણ દિવ્ય, કરી શકે નહિ કોએ જીવ;
 એવું દિવ્ય પાણું જો લહે, પ્રાણી તેહ મુક્ત થઈ રહે. ૧૦
 વાદી કહે દિવ્યે નાય, સગળી બાળ એને હાય;
 ત્યારે નિજ રૂપે રહી સોય, કેમ કામ ન કરે સહુ કોય. ૧૧
 ઉત્તર એનો સાંભળ વીર, જો પ્રભુજીના ધારે શરીર;
 ગેબી રહીને કારજ કરે, શુભ પ્રાણ પાપીના હરે. ૧૨

તો નાસ્તિકજન સગળા જોહ, સહજે થયું કહે સહુ તેહ;
 વળી ધર્મ સ્થાપનનું કામ, ગુપ્ત રહી કિમ કરશે રામ. ૧૩
 જીવ માત્રની એવી રીત, દીકા ઉપર થાય પ્રતીત;
 અદ્ભુત સામર્થ્ય દેખે જદા, પ્રભુ કરીને માને તદા. ૧૪
 નાસ્તિકતાનાં જાએ મૂળ, ધર્મ ખત્ત જાણે અનુકૂલ;
 માટે ઈશ્વરે ધારે દેહ, એમાં કરવો નહિ સંદેહ. ૧૫
 ઈશ્વરને સ્વારથ નહિ કાંચ, દયા ઘણી રહેછે મનમાંય;
 તેથી જનનું રક્ષણ કરે, પાપી પાપંડીને હરે. ૧૬
 વાંદી કહે વિભૂતિ પ્રભુતણી, ગીતામધ્યે કહાંછે ઘણી;
 નરમધ્યે રાજા છે જોહ, દેવતરૂપીમાં નારદ તેહ. ૧૭
 ક્ષત્રિયાદિક વિભૂતિ છે જોહ, કાંચ ભાવથી સેવે તેહ;
 પરાભક્તિ પામે કે નહિ, તે મજને સમજવો અહિં. ૧૮
 સાંભળ વીરા વિભૂતિ જોહ, પ્રાણી વિષે પૂજ્ય છે તેહ;
 તે પણ પ્રાણીમાંહિ ગણાય, પ્રાણવડે જીવેછે કાય. ૧૯
 પ્રાણ વિના દેહ ધરે જોહ, પ્રભુ અવતાર જાણવા તેહ;
 જે જે વિભૂતી ઈશ્વર તણી, પૂજ્યયોગ્ય જાણવી ઘણી. ૨૦
 પરાભક્તિ તેની નવ બને, ક્રિયાભક્તિ તો કરવી જને;
 વિભૂતિ પ્રાણ ધારી છે જીવ, પ્રાણ રહિત છે સાયોશિવ. ૨૧
 રામકૃષ્ણ કેરો જે દેહ, પ્રાણ વિના ધારેલો તેહ;
 પ્રાણધારી તો જીવ ગણાય, પરાભક્તિ તેની નવિ થાય. ૨૨
 વાસુદેવ વૃષ્ણ કુલમાંહિ, ગણ્યા વિભૂતી રૂપે ત્યાંહિ;
 તે ઠામે સંકર્ષણ જોહ, કહ્યા વિભૂતી માંહે તેહ. ૨૩

વિષ્ણુ ચતુર્વ્યૂહ અવતરે, છે બળદેવ તેહમાં સરે;
 બલ વિભૂતિ સંશ્રુત છે એહ, માટે કહ્યા પૂજવા તેહ. ૨૪
 તેમ રૂદ્રમાં શંકર નામ, દેવો માંહિ એટ બલ ધામ;
 તેની પૂજા કરવી કહી, એમ વિભૂતી સઘળે લહી. ૨૫
 શિવ શક્તિ ગણપતિ રવી હરી, બન્ને બ્રહ્મ એક જાણી કરી;
 ભેદ બુદ્ધિ જ્યારે ટળીજાય, પરાબક્તિ તેને ઉર થાય. ૨૬
 પરાબક્તિ ઉપજે જે વાર, મળે મોક્ષમાં તે નિર્ધાર;
 પરાબક્તિ છે પ્રેમ અપાર, તેમાં ન રહે ભેદ વિકાર. ૨૭

દોહા.

પંચરૂપ છે બ્રહ્મનાં, સુતિયો રમૃતિયો માંય;
 માટે પંચે દેવમાં, ભેદ ન ગણવો કાંય. ૧
 અધ્યાય સત્તાવી શમે, કાશી ખંડની માંહ;
 કહેછે શિવ વિષ્ણુ વિષે; ભેદ ન ગણવો કાંય. ૨
 લક્ષ્મીને ગૌરી વળી, શિવને વિષ્ણુ જોહ;
 ભેદ બુદ્ધિ હોય જોહને, મૂઠ જાણવા તેહ. ૩
 નામે બહુધા દેવછે, દૈવત સહુનું એક;
 દૈવત રૂપે બ્રહ્મ છે, એવો કરો વિવેક. ૪

इति श्री भक्ति भास्करे भक्त लक्षण निरूपणे तृतीयोऽंशः ॥

દોહરા.

અવણાદિક નવ બક્તિ તે, ક્રિયાબક્તિ કહેવાય;
 પરાબક્તિ દશમી તણી, એ સહુદાસી ગાય. ૧
 ક્રિયાબક્તિ કરતાં પછી, પરાબક્તિ શુભ થાય;

(૪૧)

પરાભક્તિ કરતાં પછી, જીવ મુક્ત થઈ જાય. ૨
 અવણાદિક નવ ભક્તિનો, મહિમા મોટો જોઈ;
 ધણા ગ્રંથમાં વર્ણવ્યો, હવે વર્ણવું તેહ. ૩

અથ શ્રવણભક્તિ નિરૂપણં.

ગીતિ છંદ.

જન ઊંચેજા જાગે, અવણ થાય નિજ નામ તાણું જોને;
 સજગ થઈ સંભાળે, અખિલ દેહનું બાન રહે એને. ૧
 એમ ગુરના મુખથી, તત્ત્વમસિનું અવણ કરે કોઈ;
 સદાય વરતે મુખથી, જીવ પ્રહ્લમાં મલે જઈ સોઈ. ૨
 કાંઈ વિદેશે જાતાં મારગ ભૂલી ઉમારગે અડશે;
 અરણ્યમાં અથડાતાં અવણથકી તે સુમારગે પડશે. ૩

દોહા.

અવણથકી સંશય જશે, અવણે ભાગે ભૂલ્ય;
 સાર ઘણો છે અવણમાં, નહિ કોઈ એના તુલ્ય. ૧
 અવણ થકી આપે સહુ, વિદ્યા કળા વિવેક;
 ઉત્તમ સાધન સર્વથી, અવણ ભક્તિ છે એક. ૨
 મનરૂપી એક વૃક્ષને, શોક સૂર્યનો તાપ;
 અવણ કરે ભગવત કથા, તો શીતળ હોય આપ. ૩

છપો.

છે દુસ્તર સંસાર, ધોર મહાસાગર જોવા;
 તરવા ધમ્મિ છે તેહ, લહી દુખદાયક એવા;

ભગવત ગુણાનુવાદ, નાવ દૃઢ તેનું કરશે;
 શ્રવણે સુણતાં જીવ, તરત ભવ સુખથી તરશે;
 એવું રૂંદદપુરાણમાં, વ્યાસમુનિ કહેછે કથી;
 છોટમ કહે સાધન ઘણાં, તે શ્રવણ ભક્તિ સરખાંતથી. ૧
 મુણી સિંહનો નાદ, જીવ મૃગ નાસી જેવા;
 એમ મુણી હરિ કથા, પાપ નાસેછે તેવાં;
 કાર્ણવંશની માંહિ, કથારસ પેસે જ્યારે;
 તે સાથે ભગવંત, હૃદયમાં આપે ત્યારે;
 શરદ વસ્તુ પામી કરી, નીરમાત્ર જિમ નીતરે;
 એમ કથા ભગવંતની, પાપ સકલ પ્રલે કરે. ૨
 જીવે છે બહુ વૃક્ષ, શ્રાસતાં ભગ્ના છેલે;
 ઘેર કરેછે આહાર, વળી મળ ત્યાગ કરેછે;
 સૂકરે કુર્કુરે ઝેટ, વળી ખર જોવાં પ્રાણી;
 હરિગુણ ન સુણે કાન, મનુષ્ય એવા હો જાણી;
 જે સુણે નહી ભગવત કથા, દેહ ધરી માનવ તણા;
 પૃથુરાજ કહે જગતમાં, તે પશુ કરતાં નીચો ઘણો. ૩

દોહા.

પૃથુએ પ્રભુની પાસથી, એ માગ્યું વરદાન;
 સાંભળવા ભગવત કથા, દશ હજાર દો કાન. ૧
 ચિત્રકેતુ કહે પ્રભુણું, નામ સુણે એકવાર;
 હાય દેહ આંડાળનો, તોય થાય ભવપાર. ૨

કુંડળિયા છંદ.

એવી પ્રભુના નામમાં, શક્તી રહી અમાપ,

પાપી અવણે સાંભળી, કરી શકે નહિ પાપ;
 કરી શકે નહિ પાપ, વાયુ મુપુરાણે કહેછે,
 કથા અવણ મહિમાય, વ્યાસમુનિ એમ વહેછે;
 કહે છોટમ જગમાંહિ નહિ કોઈ એના જોવી;
 શક્તી રહી અમાપ નામ પ્રભુનામાં એવી. ૧
 જોયી પ્રભુના નામનો થઈ ન શકે ઉચ્ચાર,
 તે બીજાના મુખ થકી, અવણ કરે નિરધાર;
 અવણ કરે નિરધાર, સદ્યબંધનથી છૂટે,
 વસે સ્વર્ગમાં વાસ, પાપ પણ સગળાં ખૂટે;
 કહે છોટમ જગમાંહિ અધિક સાધન નહિ એથી,
 થઈ ન શકે ઉચ્ચાર નામ પ્રભુનું જન જોયી. ૨

દોહા.

એક સમે મુનિ નારદે, મનમાં કયો વિચાર;
 નારાયણના નામથી, પાપ ન રહે લગાર. ૧
 એવો મહિમા છે છતાં, જીવ નરકની માંહિ;
 શા માટે પડિયા હશે, જોઈયે જાનને ત્યાંહિ. ૨
 એમ વિચારી ચાલિયા, ધર્મ રાયને ધામ;
 મંચમિની નગરી બહી, દીઠી તેણે ઠામ. ૩
 મહા ભયંકર નરકનાં, સ્થાનક સગળાં જોહ;
 કાંટિ જીવ તેને વિષે, પડિયા દીઠા તેહ. ૪
 દારણુ કુખમાં જીવને, દૂતો દેતા માર;
 અપાર પીડાએ કરી, કરતા બહુ પોકાર. ૫

તે દેખી ઉપજી દયા, મુનિવરના મનમાંહિ;
 સર્વનારકી જીવને, કહેવા લાગ્યા ત્યાંહિ. ૯
 અરે અભાગી પ્રાણિયો, કાં પેઠોછો કુખ;
 ભળે નામ ભગવંતનું, સદા પામશો સુખ. ૭
 જીવ કહે પ્રભુ અમયકી, નામ ન લીધું જાય;
 પાપ તણા પરિબલ થકી, કાંઈ ઉચ્ચાર ન થાય. ૮
 એવી વાણી સાંભળી, મુનિયે કયો વિચાર;
 અવળ કરાવું એમને, તરત થાય ઉદાર. ૯
 એમ વિચારી નારદે, ઝાઝ્યો વીણાજંત;
 નારાયણના નામનો, માંહિ બોલાવ્યો મંત્ર. ૧૦
 ઉચે સ્થલ આસન કરી, કરવા લાગ્યા ગાન;
 હે જગદિશ્વર હે પ્રભુ, નારાયણ ભગવાન. ૧૧

તુરગ છંદ.

જયતિ સચ્ચિદાનંદા, માયાધીશ મુકુંદ;
 અજ અક્ષર અવિનાશી, વિશ્વ ચરાચર વાસી. ૧
 વાસુદેવ ભગવંતા, અકલિત એક અનંતા;
 ગુણસાગર ગિરધારી, મગજ ધામ મુરારી. ૨
 રામકૃષ્ણ ગોવિંદા, ગાય સકલ શ્રુતિ છંદા;
 કેશવ કમલા સ્વામી, અખંડ અંતરજામી. ૩
 નિત્ય નિરંજન દેવા, અલખ અરૂપી એવા;
 આનંદ કંદ અખંડા, પુરણ પ્રહ્લ પ્રચંડા. ૪
 પુરુષોત્તમ પરમેશા, મંગલ રૂપ મહેશા;

(૪૫)

પ્રકટ પરાવર સ્વામી, ઇશ્વર અંતરજનમી. ૫
અમ્યુત અગજગ કર્તા, બક્ત વત્સલ ભય હર્તા;
વ્યાપક વિબુધ અનાદી, બન્ને સદા પ્રહ્લવાદી ૬
દોહા.

તારક નામ પરેશનાં, ગાયાં જોણી વાર;
જીવ નરકના દુઃખથી, મુક્ત થયા તે ઠાર. ૧
છૂટ્યા જમના પાશથી, દબ્ય થઈ ગયા દેહ;
ખડા સર્વ વિમાનમાં, ગયા સ્વર્ગમાં તેહ. ૨
પ્રહ્લ નામના અવણુનો, છે મોટો મહિમાય;
અધમ જીવ ઉદારવા, બીજને નથી ઉપાય. ૩
મંગલથી મંગલ ઘણાં, પવિત્ર માંહિ પવિત્ર;
એવાં નામો પ્રહ્લનાં અવણુ કરી લ્યો મિત્ર. ૪

इति श्री भक्तिभास्करे श्रवण निरूपणे चतुर्थो गुः। ४

अथ कीर्तनभक्ति निरूपणम् ॥

છંદવ છંદ.

વેદ બણ્યો બહુ શાસ્ત્ર બણ્યો બહુ ગ્રંથ પુરાણ બણ્યો જન કોઈ,
કીર્તન જો ન કર્યું પ્રભુનું બણિયો ન બણ્યો સમ જાણવો સોઈ;
વારમવાર જઈ જમને કરે, દારણુ દુઃખ સહિ જન રોઈ,
છોટમ શ્રી હરિ નામનું કીર્તન, મુક્ત કરે સહુ પાતક વોઈ. ૧

મનહર છંદ.

એતરને એડી ખૂબ સમાર તો દેછે સાસે,

જાળવડે સિંચી સારાં બીજ નથી વાવતો;
 ત્યાં લગી સકલ અમ મિથ્યા થઈ જાય તેનો,
 ઉગીને અનંત કણ ટોચે નથી આવતો;
 હરિનામ સોનું છેને મન રૂપી શય્યા છેતો,
 કંકનું આભૂષણ તું શે નથી બનાવતો;
 છોટમ સદાય હરિ કીર્તન કરી લે નર,
 ગયો દાવ તેવો ફરી ફરી નથી આવતો. ૧
 દાવ નિધી કળી ખોટો એમાં ગુણ એક મોટો,
 અક્ષનામ કીર્તનથી બંધથી છૂટાયછે;
 જામકરી જપે નામ કરે ન અનીતિ કામ,
 કાંય અમ કીધાવિના મુક્ત થઈ જાયછે;
 કાયા અને વાયા વળી મનથી થયેલાં પાપ,
 અક્ષના કીર્તન થકી અલગાં પડાયછે;
 છોટમ સંસારી જન કરે નિત્ય કીરતન,
 મજે તેને મોક્ષ એમ ભાગવતે ગાયછે. ૨

કુંડળિયા છંદ.

જિભ્યા આપી જીવને હરિજસ ગાવાકાજ,
 જાઠ્ય પ્રપંચે વાવરી તો શી રહેશે લાજ;
 તો શી રહેશે લાજ કેળવી તે નવિ જાણી,
 ગાયા નહિ ગોવિંદ વદ્યો બહુ મિથ્યા વાણી,
 કહે છોટમ અપરાધ કરી કહેવાયો પાપી,
 હરિજસ ગાવા કાજ જીવને જિભ્યા આપી. ૧

ઝાઝા ગુણ્યે જીભમાં જો પ્રભુના જશ ગાય,
 નીકળ જેવી સાપણી, અચિત જીવને ખાય;
 અચિત જીવને ખાય, ઘોરે બહુ પાપ કરાવે,
 નામિ અંધન માંહિ, માર મોટો ખવરાવે; .
 છોટમ વકરી જીભ, ધર્મની છોડે માઝા,
 જો પ્રભુના જશ ગાય, જીભમાં છે ગુણ ઝાઝા. ૨
 જીભ નિસરણી સ્વર્ગની, તેમ નરકની તેહ,
 જશ ગાયે જગદીશના, ઉત્તમ જિજ્ઞાસેહ;
 ઉત્તમ જિજ્ઞાસેહ, ગાય હરિના ગુણ બ્યારે,
 નિકર મહા અભાગ્ય, માનવું જનનું ત્યારે;
 છોટમ મુખ્ય દુખ્ય મૂળ, પેદમાં રસના વરણી,
 તેમ નરકની તેહ સ્વર્ગની, જીભ નિસરણી. ૩
 જો હરિ કીર્તન ના હવું, અપાર હાની એહ,
 ભૂલે જો ભગવંતને, દુખિયા ધારે દેહ;
 દુખિયા ધારે દેહ, નામ નરહરિનું ભૂલે,
 પામર થાય પિશાચ, મહા દુખ્ય દરિયે ડૂલે;
 કહે છોટમ ભજ પ્રહ્લ, એમ સમજીને ઓ મન,
 અપાર હાની એહ, ના હવું જો હરિકીર્તન. ૪
 મારગ રૂંધી પાપના, મુખથી લે પ્રભુનામ,
 ભગવંતને ભૂલે નહિ, તેજ ભક્ત નિષ્કામ;
 તેજ ભક્ત નિષ્કામ, ધામ તે મજે ધણીનું,
 હરિ સાથે રહે હેત, બાન નહિ જગત ભણીનું;

છોટમ ભજ ભગવંત, દેહ સારો જ્યાંસૂધી,
 મુખથી લે પ્રભુ નામ પાપના મારગ રૂંધી. ૫
 પ્રભુ પ્રભુ ભજરે પલપલે, ગળતો દેખી કાળ,
 એક પલક પ્રભુ વીસરે, પડે પેટમાં ફાળ;
 પડે પેટમાં ફાળ, અહર્નિશ મન રહે એવું,
 અનંત તીરથમાંહિ, નહી ફળ એના જીવું;
 છોટમ ભજ ભગવંત, અન્ય ઉપાસન તજરે,
 ગળતો દેખી કાળ, પળે પળ પ્રભુ પ્રભુ ભજરે. ૬
 મંગળકારી છે મહા, નારાયણનું નામ,
 અંતસમે ઉચ્ચારતાં, પાંખ વૈકુંઠ ધામ;
 પાંખ વૈકુંઠ ધામ પાપ સધળાં હરિ લેછે,
 અગ્નિતણે કણ એક, કાઢને ભરમ કરેછે;
 છોટમ એવું તત્ત્વ મુંકિયે, કેમ વિસરી,
 નારાયણનું નામ, જપે મહા મંગલકારી. ૭
 જોવા તણખો અગ્નિનો, બાળે કાઠ અપાર,
 એમ જ્વલના નામથી, ટળે પાપ અંબાર;
 ટળે પાપ અંબાર, એમ મહામુનિયો કહેછે,
 નિશ્ચિન સાસો સાસ, નામ શ્રી હરિનું લેછે;
 છોટમ નામ પ્રતાપ, અખિલ જગમાં છે એવા,
 બાળે કાઠ અપાર, અગ્નિનો તણખો જોવા. ૮
 ખાતાં પીતાં ખોજતાં, હસતાં રમતાં ક્રોધ,
 નામ ન ભૂલે હરિતણું, છુટે બંધથી સોય;

(૪૯)

છોટું બંધથી સોય, નામનો મહિમા એવો,
 ધારે પાપ કરનાર, થાય ધર્માત્મા તેવો;
 છોટમ હરિથી સર્વ, રહે જમકિંકર ખીના,
 જપે હરિનું નામ, બાલતાં ખાતાં પીતાં. ૯
 કરિ પશ્તાપો પાપનો, જો જશ હરિના ગાય,
 મહા ભયંકર પાપથી, સદ્ય શુદ્ધ થઈ જાય;
 સદ્ય શુદ્ધ થઈ જાય, ગદ્ય કે પદ્યે ગાતાં,
 પદ્મતાં પ્રભુનું નામ, પાપ સહુ રહેછે જતાં;
 કહે છોટમ હરિ ભક્ત, ઉપર નહિ જમનો દાવો,
 જો જસ પ્રભુના ગાય, પાપનો કરિ પશ્તાપો. ૧૦

છપ્પ છંદ.

નાના વિધના વેશ, ધરી આવે નટ જેવા;
 હથિરના અવતાર, થાય અવનીપર તેવા;
 નામરૂપ ગુણકર્મ, જૂજવાં જગમાં તેનાં;
 ઘણા પ્રેમથી ગાન, કરે જન કીર્તન એનાં;
 વેગજગ જપતપ વિના, પાપી પાવન થાયછે;
 કહે છોટમ કલિકાલમાં, ઉત્તમ એજ ઉપાયછે. ૧
 પાપી થવા પવિત્ર, કોટી ઉપાય કરેછે;
 પ્રાયશ્ચિત્ત અનેક, ઘણા વિધિયે કરી લેછે;
 અદ્વાથી હરિનામ, જપે શુદ્ધિ હોય જેવી;
 તપ તીરથ વ્રત દાન, કરે નહિ યાએ તેવી;
 અભમિલે મરતે સમે, નારાયણ મુખથી કહ્યું;

તે છુટ્યો સહુ પાપથી, વળતી વિજયપદ ગ્રહ્યું. ૨

બુઝાણા છંદ.

અખિલ ખત્તાંડનું દાન જન જો કરે, તે હરીનામને વુઝ્ય નાવે;
દાનનું પુણ્ય તો દેહધરી ભાગવે, જન્ય સ્વર્ગે પછી હેઠ આવે;
નામ પ્રભુનું જપે પાપ સર્વે અપે, મુક્તિપદ મેળવે ભક્તિભાવે;
છોટમ શ્રીહરિનામ ના ભૂલિયે, નિત્ય જપિયે રહી દાસ દાવે. ૧

इति श्री भक्तिभास्करे कीर्त्तन निरूपणे पंचमो गुः ॥

અથ સ્મરણભક્તિ નિરૂપણમ્

દોહા.

સર્વકાળ પ્રભુ સાંભરે, સ્મરણ તેહનું નામ;
હરદમ હરી ન વીસરે, જિમ લોભીતિ દામ. ૧
કામીજનના મન વિષે, રહે કામિની રૂપ;
હરિજનના મનમાં રહે, એવો હરિ અનૂપ. ૨
સમયાં શિશુપાલાદિકે, રાખી શત્રુભાવ;
તેજ ચતુર્ભુજ થઈ ગયા, એવો સ્મરણ પ્રભાવ. ૩
શત્રુભાવના સ્મરણથી, મુક્ત થાયછે સોય;
પ્રીતિભાવથી જે ભજે, કેમ મુક્તના હોય. ૪
શ્રીહરિકેરા સ્મરણથી, પાતક પ્રલે થાય;
પવિત્ર થાએ પ્રાણિયા, કોણ નરકમાં જાય. ૫
હરેકભાવે હરિતાણું, સ્મરણ કરે જન કોય;
હોય પાપમય પ્રાણિયો, શુદ્ધ થાયછે સોય. ૬

- ક્રીડ ભ્રમરના ધ્યાનથી, ભ્રમરરૂપ થઈ જાય;
 એમ બ્રહ્મના ધ્યાનથી, જીવ બ્રહ્મ કહેવાય. ૭
- અકાર નિજદ્રવીવડે, ધરે ચંદ્રનું ધ્યાન;
 અમૃત આપે ચાંચમાં, કરે અગ્નિનું પાન. ૮
- ધ્યાતા ધ્યેય બને સહી, સંશય નહિ લગાર;
 તે માટે સહુ જીવને, બજવો સરજનહાર. ૯
- જીવ બ્રહ્મવચે રહી, માયારૂપી આડ્ય;
 ધ્યાને અંતરપટ ટળે, જાય અવિદ્યા જાડ્ય. ૧૦
- પાપીજન મહાપાપથી, પતિત થયેલો હોય;
 રમરણ કરે શ્રી હરિતાલું, શુદ્ધ થાયછે સોય. ૧૧
- યત્નતાણા કરનારને, ચૂક પડી હોય કાંય;
 કરે રમરણ શ્રીહરિતાલું, પૂર્ણ મળે કૃપ ત્યાંય. ૧૨
- પ્રાયશ્ચિત્તો વર્ણિયાં, પાપ છૂટવા જેહ;
 ઈશ્વર રમરણ સમાનતા, ને પામે નહિ તેહ. ૧૩

કુંડળિયા છંદ.

- ગીતામાં કૃષ્ણે કહ્યું, અર્જુન પ્રત્યે એહ.
 અનન્ય ચિંતન માહરું, કરે ભક્તજન જેહ;
 કરે ભક્તજન જેહ, સંદા હું રહીને પાસે,
 કરૂંજ યોગ ક્ષેમ, એજછે મારો આશ;
 કહે છોટમ બજ બ્રહ્મ, ચિત્ત રાખી કર્તામાં,
 અર્જુન પ્રત્યે એહ, કહ્યું કૃષ્ણે ગીતામાં. ૧
- યોગાશ્રય બુદ્ધિ કરી, તું મનમાં ચિત રાખ્ય,

(૫૨)

જો ચિત મજમાં, સ્થિર થયું, તો અંધન ના ભાખ્ય;
 તો અંધન ના ભાખ્ય, ઘોર સંકટથી તરિયો,
 થયો પ્રકૃતી પાર, દેખ જે ચૈતન દરિયો;
 કહે છોટમ તત્કાલ, થશે અંતરની શુદ્ધિ,
 કહે અર્જુનને કૃષ્ણ, કરી યોગાશ્રય બુદ્ધિ. ૨
 એક અનાદિ દેવછે, સૂરજ મંડળમાંહિ,
 હિરણ્યમય તેનું વપુ, કેશ હિરણ્યમય તાંહિ;
 કેશ હિરણ્યમય તાંહિ, કમળ આસનપર રહેછે,
 ધરતાં તેનું ધ્યાન, પાપના પુંજ હરેછે;
 કહે છોટમ છાંદોગ્ય, શ્રુતિ કહેછે બ્રહ્મવાદી,
 સૂરજ મંડળમાંહિ, દેવછે એક અનાદી. ૩

દોહા.

વિવિધ વિષયના કીચમાં, મન ખરડેલું જોહ;
 નિત્ય બ્રહ્મના ધ્યાનવિણ, શુદ્ધ ન થાએ તેહ. ૧
 શુદ્ધ થઇને આર્યજન, ધરે ત્રિકાળે ધ્યાન;
 પાપપુંજ પેહલાં બળે, પ્રસન્ન થાય ભગવાન. ૨
 ગાયત્રી એ મંત્રમાં, કહ્યું બ્રહ્મનું ધ્યાન;
 માટે મોટો મંત્ર એ, જાણી કરેછે ગાન. ૩
 તે જગકર્તા દેવનું, સ્વરૂપ સુંદર જોહ;
 ધ્યાન કરુંછું તેહનું, પ્રભુમતિ પ્રેરો એહ. ૪
 એવો ગાયત્રી તણો, ઉત્તમ થાએ અર્થ;
 માટે હેતધરી જપે, આર્યો નિત્ય સમર્થ. ૫

છપો.

સિદ્ધરાજ જયસિંહ, હતો પાટણનો રાજા;
 મહા મોટા વિદ્વાન, રાજ્યનો પંડિત ઝાઝા;
 એક સત્તે તે ભૂપ, કહે મહુને ખાલાવો;
 હોય ખરો ને ધર્મ, કહે મુજને સમજાવો;
 વળતા પંડિત ખોલિયા, સાંભળજે રાજા સહી;
 ખરો ધર્મ કહિયે હવે, ગુણ જોઈને લેજે ગ્રહી. ૧
 નાશવંત ને વસ્તુ, તેહપર પ્રીતિ ન ધરિયે;
 કર્ત્તાએજ કરેલ, પ્રાણિપર કંઈલા કરિયે;
 કહેલ વેદે જોઈ, કર્મતો તેહજ કરવું;
 પરબ્રહ્મનું ધ્યાન, ચિત્ત માંહે નિત્ય ધરવું;
 વૈદિક અદર્શનું તણો, સાર એજ જોતાં લહે;
 પંડિત કહે સુણ ભૂપતિ, ખરો ધર્મ એતો જાહે. ૨
 દોહા.

પરબ્રહ્મના ધ્યાનથી, જીવ મુક્ત થઈ જાય;
 એવી વાંછી સાંભળી, રીઝ્યો મનમાં રાય. ૧
 રૂદ્રમહાલય તે સત્તે, તરત રચાવ્યો ત્યાંહ;
 પરમેશ્વરના ધ્યાનની, રહ લાગી મનમાંહ. ૨
 સ્મરણ ભક્તિતો તેજછે, ધ્યાન ન ચૂકે લેથ;
 ચિત્ત ચિદાનંદને વિષે, હરધડી રહે હમેશ. ૩

ગુણા છંદ.

હોય વિપત્તિ તે વિપત ના જાણિયે, સંપત્તિ તેજ સંપત્તિ ખોટી;

(૫૪)

સાંબરે શ્રીહરિ એજ સંપત્તિછે, વીસરે એજ વિપત્તિ માટી;
 દુઃખ વેળા હરિ સ્મરણ હોય દશગણું, દુઃખ હરિજનતણીછે કસોટી
 છોટમ દુઃખથી દાસ ડગતા નથી, ઉધર્યા એમ કોટાન કોટી. ૧

इति श्री भक्तिभास्करे स्मरणभक्ति निरूपणे षष्ठोऽंशः॥

अथ सेवाभक्ति निरूपणम्.

गीति छंद.

પતિવ્રતાના મનને, પતિની સેવા પ્રિય લાગે જોવી;
 એમ સદા હરિજનને, પ્રભુની સેવા આચરવી એવી. ૧
 હું સેવકહું હરિનો, સ્વામી મારો છે સમરથ એવો;
 સકલ અચર માટે, વાસ કરીને વસી રહ્યો તેવા. ૨
 દોહા.

પતિ આત્મા લોપે નહિ, પતિવ્રતા છે જોહ;
 પ્રભુ આત્મા પાળે સદા, સેવક કહિયું તેહ. ૧

છપય છંદ.

આત્મા પ્રભુની વેદ, દેવ પ્રીત્યે કરિ પાળે;
 વ્યાસાદિક મુનિમાત્ર, તજે નહિ તે કોઈ કાળે;
 લોપે આત્મા મૂઠ, પતિત સહુ તેને કહેછે;
 માટે સજ્જનમાત્ર, પ્રભુ આત્મા વશ રહેછે;
 આત્મા ખંડે પ્રભુતણી, કોટિક જપતપ જો કરે;
 કળ પામે નહિ તેહનું, વળિ અધમદેહ નાના ધરે. ૧

(૫૫)

કરે વચનનો લોપ, કોપ તે ઉપર રહેછે;
કરે વચનનો લોપ, સર્વ તે સંકટ સહેછે;
કરે વચનનો લોપ, ઇશને લાગે અધરો;
કરે વચનનો લોપ, નિર્લજ્જ તે કહિયે નધરો;
વચન ભંગ જોણે કર્યું, તે નાસ્તિક નીચા થયા;
અધમ દેહમાં અવતરી, પછી મહા પાપે માર્યા ગયા. ૨
ધાર્યું રૂપ વરાહ, ઇશ્વરે જોણી વારે;
વસુધા પ્રત્યે આમ, ઇશ જોવાયે તારે;
દેવી સાંભળ્ય વાત, શ્રુતિ સ્મૃતિ આત્મા મારી;
તેને ખંડે જીવ થાય, દુષ્પના અધિકારી;
ખાનું ધારે ભક્તનું, વળિ કલ્પિત બહુ વાતો કરે;
ધર્મ તજેછે પૈદનો, તે રૌરવ નરકે સંચરે. ૩
મજ્જ સેવક કહેવાય, પેદ આત્મા ના પાળે;
તેને સાધનમાત્ર, નથી રૂળતાં કોકાળે;
આત્મા કરતાં ભંગ, થાયછે દ્વેષી મારો;
મજ્જને ન ગમે તેહ, નીચનરે તેજ નહારો;
શાસ્ત્રવિધિ એલંગતા, કળિજીગિયા સેવક બહુ;
ગીતામાં હરિયે કહ્યું, તે સિદ્ધ નથી થાતા સહુ. ૪
ધર્મ સ્થાપવા કાજ, ઇશ અવતાર ધરેછે;
કુટિલ કળીનાં ભક્ત, ધર્મનો લોપ કરેછે;
આપે ઈચ્છા જમ, તેમ હિંડે આચરતા;

પૂજવાને આપ, હુંગ કરી હિંડે કરતા;
 વર્ણાશ્રમ રીતી તજી, ઉલટુ સગળું આચરે;
 સેવક નહિ તે પ્રભુતણા, જે મનનું ગમનું કરે. ૫
 સેવક કહિયે સોય, ઈશની આજ્ઞા પાળે;
 સેવક કહિયે સોય, ચિત્ત ન ચળે કો કાળે;
 સેવક કહિયે સોય, નથી મન જેનું ભમનું;
 સેવક કહિયે સોય, કરે જે પ્રભુનું ગમનું;
 સેવકજન તો તે ખરો, જે પ્રભુ આજ્ઞા પાળે સદા;
 મનસા વાચા કર્મણા, તે કલ્પિત મત ન ગ્રહે કદા. ૬

કુંડળિયા છંદ.

ભેદ બતાવે વેદનો, ગુરુ ખરાછે તેહ,
 કપોલ કલ્પિત જે કથે, આડંબરે ગુરુ એહ;
 આડંબરે ગુરુ એહ, હોય વાચાળ ઘોંઘોરા,
 કલપે બહુ દૃષ્ટાંત, અર્થ બહુ કરે અનરેરા;
 કહે છોટમ ધનકાજ, જીવ ઝાઝા ભરમાવે,
 ખરા ગુરુ છે તેહ, વેદનો ભેદ બતાવે. ૧
 મૃટ્ટી સરજી ઈશ્વરે, કયો કાયદો વેદ,
 માણ્યો નહિ જે નાસ્તિકે, તેનો થયો ઉછેદ;
 તેનો થયો ઉછેદ, પ્રીતિથી દેવે પાળ્યો,
 ધરી ધરી અવતાર, શોક તેઓનો ટાળ્યો;
 છોટમ સેવક તેહ, પ્રભુની પાળે મરજી,

કર્ષો કાયદો વેદ, ઈશ્વરે સૃષ્ટિ સરજી. ૨

મોટો મહિમા નામનો, કહ્યો કળીજીગમાંય,
 મેદધર્મ પાળ્યાવિના, ફળ નથી મળતું કાંય;
 ફળ નથી મળતું કાંય, જીવ માળાઓ ગાસી,
 કરે વચનનો લોપ, કેમ રીઝે અવિનાશી;
 છોટમ પાળે ધર્મ, કશો તેને નહિ ટોટો,
 કહ્યો કળીજીગમાંહ, નામનો મહિમા મોટો. ૩

પાળી આત્મા પ્રભુતણી, અમર થયાંએ એહ,
 અજ હરિહર આત્મા વિષે તત્ત્વર રહેએ તેહ;
 તત્ત્વર રહેએ તેહ, પવન પાવક રવિ જ્યા,
 ઇંદ્ર ચંદ્ર ને વરુણ, સજેએ પ્રભુની સેવા;
 છોટમ નિજ નિજ કામ, સર્વ લેએ સંભાળી,
 અમર થયાં છે એહ, પ્રભુની આત્મા પાળી. ૪

સેવામાં સાધન સહુ, તપ મોટું છે તેહ,
 દાન યજ્ઞ જપ જોગથી, ઉત્તમ સાધન એહ;
 ઉત્તમ સાધન એહ, દેહપણુ ઉત્તમ તેનો,
 પ્રભુને અર્થે પ્રાણ, પિંડવળિ આવે એનો;
 છોટમ તનમન સહિત, એજ કરવું આરાધન
 તપ મોટું છે તેહ, સર્વ સેવામાં સાધન. ૫
 સાધક સેવે સિદ્ધને, હરધડી હાજર હોય,
 તેથી સિદ્ધિ સિદ્ધની, સાધક પામે સોય;

(૫૮)

સાધક પામે સોય, પતિ પત્નીને એવું,
હોય પતિનું પુણ્ય, પત્નીપણ પામે તેવું;
કહે છોટમ એ રીત, રચા રાખીછે દેવ,
પામે અરધું પુણ્ય, સિદ્ધને સાધક સેવે. ૬

ત્યાગીની સેવા કરે ગૃહી રહી ધરમાંય,
તેથી તેનાતપ તણો થાય ભાગિયો ત્યાંય;
થાય ભાગિયો ત્યાંય લાભ એથી છ મોટો,
સેવે સાચા સંત તે થકી નાવે ટોટો;
છોટમ જ્ઞાન વિવેકથકી નર નિપજ્ઞ એવા;
ગૃહી રહી ધરમાંય, કરે ત્યાગીની સેવા. ૭

દોહા.

પામે આજ્ઞા પ્રભુતણી, સેવક તેનું નામ;
આજ્ઞાનું ખંડન કરે, તે નર લૂણ હલામ. ૧
અધ્યાત્મી હજાર રૂપિ, વનમાં રહેતા જોહ;
પાળી આજ્ઞા દેવની, મુક્ત થયાછે તેહ. ૨

इति श्री भक्तिभास्करे सेवाभक्ति वर्णन सप्तमो गुः॥

अथ अर्चनभक्ति निरूपणम्.

गीति छंद.

સદચિદ આનંદ રૂપી, વિષ્ણુ કર્તા દેવ રહ્યો બ્રાહ્મી;
તેનું અર્ચન કરતાં, ઇચ્છિત પામે જે જન નિખાપી. ૧

છે અશરીર અરૂપી, દેવ, નિરંજન આ જગનો સ્વામી;
 ઉત્પત્તાદિક આપે કરે, નિરંતર બહુધા બહુનામી. ૨
 અર્ચન કરવા માટે, તેનાં કવિયે રૂપ કહ્યાં કહ્યા;
 જોને જોજો ગમિયું, તેણે તેની ઉપાસના જાણી. ૩
 નામ રૂપ બહુ સુણતાં, બહુ પરમેશ્વર એમ રમે માનો;
 નામ રૂપછે કલ્પિત, એક ઈશ પ્રભુ વ્યાપકછે છાનો. ૪
 સેવકજન સુખ દાતા, ભક્તવત્સલો દેવ એક જોતે;
 નિજભક્તોની ભક્તી, સાચી દેખી પૂજા લે પોતે. ૫
 ભક્તિ ભાવ વધવાને, યજન વિધિ શ્રુતિશાસ્ત્ર વિષે બાળી;
 તે પોડશ ઉપચારે, પૂર્ણ કરીને આર્યજને રાખી. ૬
 ક્રોધ પંચ ઉપચારે, પૂજે પ્રભુને પ્રેમ ધરી ભક્ત;
 શરીરના અટ રિપુને, જીતી રહે પ્રભુપદમાં અનુરક્ત. ૭
 એકમેઘનું પાણી, કૂપ નદાદિક વિષે જોમ વિખર્યું;
 એકદેવનું દૈવત, સહુ દેવોમાં એમ રહે પસર્યું. ૮
 સહુ નદિયોનાં પાણી, સમુદ્રમાં જિમ એકમેક થાય;
 સર્વ દેવ પૂજતાં, એક દેવની તે પૂજા થાય. ૯

ઓપાઈ.

પરમેશ્વરનું પૂજન જોહ, ઉભય પ્રકારે કરવું તેહ;
 એક હોમ વિધિયે તો થાય, પૂજન વિધિ બીજી કહેવાય. ૧
 શાંતિ પર્વમાં કથિયો જોમ, હોમ વિધી તો કરિયે તેમ;
 જો હોમે હિંસા નવ હોય, પ્રભુને પ્રિય લાગેછે સોય. ૨
 શામ રાગીના હવનો જોહ, હિંસા કરી પથુ હોમે તેહ;

ભુના ભક્ત એવું ના કરે, ક્ષીર ઘૃતાદિક હોમ સરે. ૩
 હિંસા યત્ન કરંતો જોઈ, પશુઓ શાપો દેછે રોઈ;
 આ નિર્દય તો ઘણો અનુષ્ઠ, પાપ કરી સુખ માગે કુઠ્ઠ. ૪
 હિંસા યત્ન કરેછે જોઈ, ધૂમ માર્ગમાં જાન તોઈ;
 લખ ચોરાશી તનુમાં કરે, પાપી જન તે કિમ ઉધરે. ૫
 હિંસા રહિત કર્મ આચરે, અર્ચિ માર્ગે તે સંચરે;
 અલ્પ લોકમાં તે નર જાય, કોઈ કાંડું તેનું ના સાય. ૬
 પુનરાવર્તન તેનું નથી, યામક મુનિયે વાણી કથી;
 હરિયે બુદ્ધ વપુને ધરી, હિંસા કર્મ તજીવ્યું કરી. ૭
 ભક્ત હોય પ્રભુના જેટલા, હિંસાકર્મ તજે તેટલા;
 હિંસા છે બંધનનું મૂળ, દયાધર્મ સહુને અનુકૂળ. ૮
 બોલે પૂજા વિધિ છે જોઈ, સોળ પ્રકારે કરવો તેહ;
 નિરાકાર પરબ્રહ્મ સદાય, તે દ્રેષ્ટિ પેરે પૂજ્યો જાય. ૯
 વ્યાસે એવો કરી વિચાર, પંચદેવ વરણ્ય અવતાર;
 વિવાહ આદિક કર્મો માંય, પૂજન વિધિ વર્ણ્યો છે ત્યાં. ૧૦
 હરિહર ચક્રિત રવિ ગણુરાય, પંચ એજ પરમશ મનાય;
 સાંજ સવારે પૂજા કરો, વળતી ભોજન જન આચરો. ૧૧
 પ્રભુ પૂજ્યાવિન ભોજન કરે, તે નર નરકવિષે સંચરે;
 ત્યાંથી બુંડ દેહમાં જાય, ભય બંધનથી ના છૂટાય. ૧૨
 દોહા.

પૂજા પંચે દેવની, પંચ સ્થાનકે જોઈ;

અગ્નિપુરાણે જો કહી, કહી સંભળાવું તેહ. ૧

જળ અગ્નિ રવિ હૃદયમાં, સ્થંડિત પ્રતિમા માંય;
આવાહન કરી પ્રહ્નું. પૂજા કરવી ત્યાં. ૨
ગીતિ હંદ.

આનંદમૂર્તિ પ્રભુની, કરપદ ઉરમુખ આનંદમય જેનું;
ખટ મ્યાનકમાં ધારી, આવાહન પછી પૂજન છે તેનું. ૧
ધૈર્યરનો ધૈર્ય જે દેવતાઓ જે દેવ એક કહિયે;
મૂળ પિતા સર્વેનો, એવું જાણી પૂજનમાં રહિયે. ૨
ખટસ્થાનક જે વણ્યાં, તેમાંનું જે અનુકૂળ આવે;
આવાહન ઉચારી, વળતી પૂજન કરવું ત્યાં બાવે. ૩
પરપ સૂક્ત વચ્ચે, સોળ વચ્ચાનું જે છે તેમાંથી;
એક એક ઉપચારે, એક એકતો વચ્ચા બણો ત્યાંથી. ૪
ચોપાયા હંદ.

આવાહન તો પ્રથમ વચ્ચાએ કૃતિએ આરાત દીલે,
ત્રીજીવચ્ચાએ પાદ સમર્પી, અર્ધ ચોથિયે કીલે;
પંચમિયે આચમન આપીને, સ્નાન છઠિયે રોત,
સાતમિયે તો વસ્ત્ર સમર્પણ, આઠમિયે ઉપવીત. ૧
નવમીયે તો ચંદન અરપી, પુષ્પ દશમિયે દીલે,
એકાદશિયે ધૂપ સમર્પણ, દીપ દ્वादશિયે કીલે;
તેરમિયે નૈવેદ્ય ધરાવી, નમસ્કાર ચૌદમિયે,
પંદરમીએ કરી પ્રદક્ષિણ, સોળમિયે પછી નમિયે. ૨
એ સોળે ઉપચારે પૂજન, કરતાં ભક્ત કહાવે;
શક્ય મનોરથ પૂરે તેના, સર્વ સંકટ ના આવે;

આવાહન કરી પ્રભુને પૂજે, તે પ્રભુ પૂજા લેછે;
 જળ આદિકતો જડ છે માટે, આસન ઠામી એછે. ૩
 પ્રભુ આવાહન કરી ન જાણે, જડ પૂજે જડ પ્રાણી
 કરે જીવતામૃધી પૂજા, કૃષ્ણ ના મળે આડાણી;
 મૂર્તિતો સ્થાનકમાં વરણી, પ્રભુ એથી છે અજગો;
 આવાહનતો થાય જોહનું, એજ દેવને વળગો. ૪
 નમો વિષ્ણુવે એમ વદેછે, પ્રસ્તરાય નવ બોલે;
 માટે મૂર્તિને જડ જાણો, નહિ પ્રભુ ચેતન તોલે;
 મૂર્તિ પૂજતા દેખિ હિંદુઓ, યવનો એમ વદેછે;
 હિંદુલોકતો જડ પૂજેછે, એવું આજ વદેછે. ૫
 યવનો પ્રભુ આકાશ ધારી, કરે પ્રાર્થના જોવી;
 હિંદુલોક મૂર્તિમાં ધારી, પૂજા અર્પે તેવી;
 અંતરજામી ઈશ્વર છે તે, ભક્તિ બાવથી રંજિ;
 અજાણ અમઘો દ્વેષ કરેતો, તે ઉપર પ્રભુ ખીન્ને. ૬
 શ્રદ્ધાને વિશ્વાસ ધરાને, જે જન પ્રભુને સેવે;
 પંડિતજન તે પ્રભુના પ્યારા, એમ કહ્યું શુકદેવે;
 જળ અથવા દૂર્વા અંકુરથી, પૂજે પ્રભુને જાણી;
 આપે પ્રભુ ઉત્તમ ગતિ તેને, વદે ભાગવત વાણી. ૭
 મળે તો સહુ ઉપચારે પૂજે, ન મળે એથી ઓછે;
 મુદ્ધ ન મળે નમસ્કાર, સ્તુતિ, કરો તોય રડોછે;
 બૃહન્નારદી પુરાણ મધ્યે, વચન કહ્યુંછે એવું;

(૧૩)

અંચળ આયુષ વિજળી, જ્યેષ્ઠ મનુષ તાણું છે તેવું. ૧
 છે ચોરાશી લાખ દેહમાં, મનુષ દેહ બહુ સારો.
 જો ભવબંધન છોડી ન શકે, તો પશુ થકી નકારો;
 માનવ દેહ પ્રભુને પૂજે, વિઘ્ન તેહનાં વામ,
 અંતઃકરણો શુદ્ધ થાય ને અંતે મુક્તિ પામી. ૪

દોહા.

પંચ દેવને પૂજવા, જો રથાપે જન કોય;
 ઇષ્ટ દેવ જોને ગણે, મધ્યે થાપે સોય. ૧
 ઇશાનાદિક કોણમાં, રથાપે બીજા ચાર;
 બ્રહ્મ રૂપ જાણી કરી, પૂજે સોળ પ્રકાર. ૨
 મધ્યે વિષ્ણુ હોય તો, ઇશાનમાં શિવરાય;
 ગણેશ સૂરજ કાલિકા, સૃષ્ટિમાર્ગે થપાય. ૩

સોરઠા.

મધ્યે સૂરજ હોય, થાપે શંભુ ઇશાનમાં;
 ગણેશ વિષ્ણુ સોય, કાળી ચોથી કોણમાં. ૧
 દેવી મધ્યે હોય, થાપે વિષ્ણુ ઇશાનમાં;
 શિવ ગણેશ રવિ સોય, અગ્નિ નિતરતિ વાયુમાં. ૨
 મધ્યે હોય ગણેશ, વિષ્ણુ શિવ કાળી રવી;
 ઇશાન આદિ દેશ, ક્રમ ક્રમ ચારે થાપવા. ૩

દોહા.

પંચ દેવને પૂજવા, તેનો કહ્યો પ્રકાર;

(૬૪)

આપદેવનાં ગ્રંથનો, લખી જણાવ્યો સાર. ૧
 इति श्री भक्तिभास्करे अर्चनभक्ति निरूपणे अष्टमोऽंशः॥

अथ वंदनभक्ति निरूपणम्.

ગીતિ છંદ

નમન પ્રભુને કરવું, વાણીથી તો સ્તવન ઘણું કરિયે;
 એ છે વંદન ભક્તિ તે કરવાથી ભવસાગર તરિયે. ૧
 દંડ પરે તિમ પડવું પ્રભુના સનમુખ પ્રેમ ઘણો આણી;
 પ્રભુના ગુણ સંભારી ધરી દીનતા વદવી શુભ વાણી. ૨

દાહા.

હર શિર દષ્ટિ મન વચન, એ કરે એ પગ જોહ;
 એ જનુથી જો નમે, અંગ આઢ્યે એહ. ૧
 આઠે અંગે દંડવત, પ્રણામ તે કહેવાય;
 એ વંદન ભક્તિ થકી, રીઝે જગતો રાય. ૨
 નમવાનું પ્રભુને કહ્યું, નૃસિંહ તાપની માંય;
 કપટ રહિત થઈને નમે, પાપ રહે નહિ કાંય. ૩
 દેવ માત્ર પ્રભુને નમે, નમે મુમુક્ષુ જન;
 બ્રહ્મવાદી મુનિયો નમે, અરપી તનમન ધન. ૪
 ગાતા ભારત ભાગવત, કહે પુરાણ ઇતિહાસ;
 નમન કરી જગદીશને, નિપળ્યા નિર્મલ દાસ. ૫
 નિર્મલ મનથી નાયને, નમન કરે જન જોહ;

(૬૫)

કાયિક વાચિક માનસિક, પાપ રહિત હોય દેહ. ૫
 સૂરજ મંડળ મધ્યમાં, ધારી જગદાધાર;
 પરમ પ્રેમથી જો નમે, બાળે પાપ અપાર. ૭
 પ્રભુને તમ પ્રભુભક્તને, શીશ નમાવે જોહ;
 તપ તીરથને યતનું, કૃણ પામેછે તેહ. ૮
 પ્રેમ સહિત પ્રભુને નમે, ગલિત થાય અહંકાર;
 અહંકાર પરવત જતાં, મોક્ષ હોય નિરધાર. ૯
 વંદન ભક્તિ વિધને, છે વશની કરનાર;
 છોટમ પ્રભુને વશ કરે, સંશય નહિ લગાર. ૧૦
 इति श्री भक्तिभास्करे वंदन भक्ति निरूपणे नवमोऽंशः॥

અથ દાસ્યભક્તિ નિરૂપણમ્.

દોહા.

દાસ થઈ રહે પ્રભુતણો, કરે ન કોષની આશ;
 અધીન થઈ રહે ધરને, એ કહિયે હરિદાસ. ૧
 સ્વભાવથી જીવો સહુ, છે ધરના દાસ;
 ગર્વ ધરે સ્વામી તણો, નરકે હોય નિવાસ. ૨
 પોષણ આપે તે પ્રભૂ, તેથી જીવે જીવ;
 તે માટે ધર તણા, જીવો દાસ સદૈવ. ૩
 ઉદભિજ ઉગે જોડલાં, જીતું જોતાં જાય;
 તેના પોષણ કારણે, ધન પ્રેરે હરિરાય.
 જંગમ જાતિ માત્રને, છે ધનનો આધાર;

તો મિથ્યા શો ધારવો, સ્વામિપણાનો ભાર. ૫
 અવની અધર ધરી શકે, કરે સૂર્યનું કામ;
 તે પ્રાણી ધારી શકે, સ્વામી એવું નામ. ૬
 દેવતણા અધિદેવનો, હું સદાય છું દાસ;
 એવું ધારે જીવતો, નડે ન માયા પાશ. ૭
 ઇશ્વરનું ધાર્યું બને, જીવનું ધાર્યું ન થાય;
 તો નિર્મલિયા જીવથી, સ્વામી કેમ થવાય. ૮
 દેહ ગેહ ક્ષેત્રાદિનો, સ્વામી તો જગરાય;
 જીવો તેના દાસ છે, જે આપે તે ખાય. ૯
 પશુ જીવ સર્વે કહ્યા, પશુપતિ ઇશ્વર એક;
 એમ પાશુપત શાસ્ત્રમાં, જ્ઞેજ્ઞે કર્યો વિવેક. ૧૦
 પશુપતિ આત્મા વશ રહી, જે આપે તે ખાય;
 એમ જીવનું પશુ પાણું, જગ પ્રખ્યાત જણાય. ૧૧

કુંડળિયા છંદ.

હરિમાયા સુખે તરે, જેજે હરિના દાસ,
 ચંદન પુષ્પ પ્રભૂતણાં, તેનો લેઈ સુવાસ;
 તેનો લેઈ સુવાસ, પ્રસાદી પ્રભુની પામે,
 તેથી પાવન થાય, જાય તે વૈકુંઠ ધામે;
 છોટમ સ્વામી ન થાય, હોય જે જન બહુ ડાયા,
 જે જન હરિના દાસ, તરે સુખે હરિમાયા. ૧
 અનંત જન્મે ઉપજે, જો સાચો વિશ્વાસ;
 કરજોડી પ્રાણી કહે, હું છું હરિનો દાસ;

હું હું હરિનો દાસ, અર્થ સહુ તેના સીધા,
તપ તીરથને યાગ, કોટિધા તેણે કીધા;
છોટમ પદ્મપુરાણ, વિષે બાપ્યું બગવંતે,
સાંચો દૃઢ વિશ્વાસ, ઉપજે જન્મ અનંતે. ૨

દાસ પ્રહ્લનો નાખને, તેને બંધન હોય,
રાગ રહે સંસારમાં, બંધન કહિયે સોય;
બંધન કહિયે સોય, તરે નહિ બવજળ તેવા,
માટે દાસતા બાવ, ધરેછે પ્રહ્લા જવા;
છોટમ મુનિયો માવ, આશરો કરે વિમુનો,
બંધન પામે તેહ, દાસના બને પ્રમુનો. ૩

કરતાની ઇચ્છા થકી, બનિયો સૃષ્ટિબનાવ,
મૃત્યુ જીવ ઇશ્વર વિષે, સ્વામી સેવક બાવ;
સ્વામી સેવક બાવ, સદા સંબંધજ સાંધ્યો,
પોણા કરવા પિંડ, બંધ પ્રહ્લાડે બાંધ્યો;
છોટમ પ્રમુના નિયમ, વિચારે પડશે પ્રીછ્યા,
બનિયો સૃષ્ટિબનાવ, કરી કરતારે ઇચ્છા. ૪

જન નેત્રે નિરખી શકે, હોય સૂર્યનો ભાસ,
તેમ વાયુ વૈરાટનો, પોખે આસો આસ;
પોખે આસો આસ, અગ્નિ જળ અવની આવે,
જીવ દેહનાં ભૂત, મહા ભૂતોને ધાવે;
છોટમ સેવક સેવ્ય, પરસ્પર, જો જ્યો પરખી,
હોય સૂર્યનો ભાસ, શકે જન નેત્રે નિરખી. ૫

ઇશ્વર સહુને સેવ્ય છે, સેવક જીવ સમસ્ત,
 તે પ્રભુ તણી કૃપા વિના, થાય જીવનો અસ્ત;
 થાય જીવનો અસ્ત, સર્વ સુખદાયક સ્વામી,
 ધરી દાસ્ય અભિમાન, સેવિયે મસ્તક નામી;
 છોટમ માનવ વિના, બુદ્ધિ નથી આપી બહુને,
 સેવક જીવ સમસ્ત સેવ્ય છે, ઇશ્વર સહુને. ૬
 પરમ ધર્મ છે ભક્તનો, દાસ બાવના જેહ,
 સ્વામીના અભિમાનમાં, ખત્તા ખાશે તેહ;
 ખત્તા ખાશે તેહ, પીડશે માયા પૂરી,
 ઘણી થતાં તો હુંદ, મન્યવશે શક્તી સૂરી;
 છોટમ સ્વામી થાય, હોય કરતાર જગતનો,
 દાસ બાવના જેહ, ધર્મ એ પરમ ભગતનો. ૭
 દોહા.

સ્વામીનું હિત આચરે, ગુણ સ્વામીના ગાય;
 કહ્યું કરે સ્વામીતાણું, દાસ તેજ કહેવાય. ૧

શ્રીશ્રી ભક્તિભાસ્કરે દાસ્યભક્તિ નિરૂપણે દશમો શુઃ।

અથ સખ્યભક્તિ નિરૂપણમ્॥

ગીતિ હુંદ.

જનમ જનમનો સંગી, સખા જીવનો છે ઇશ્વર સાચો;
 મરણ પછી નથી મળતો, તે મરવેનો સખ્યબાવ કામો. ૧
 મિત્ર મળે તેવારે, પ્રેમતાણું પણ ઉત્પાદક બાણિયે;

સખ્યભાવ પ્રભુ સાથે, ભક્તિમાં પણ શ્રેષ્ઠ કરી ગણિયે. ૨
સમાન હોય આચારે, સમાન લક્ષણ મળતાં હોય જ્યારે;
વ્યસને તથા વિચારે, અને મિત્રતા તે સાથે ત્યારે. ૩

દોહા.

- ધૃતિર તો સર્વસ છે, જીવ ધણો અધ્યક્ષ;
કેમ અને એ મિત્રતા, જીવો વિચારી તત્ત. ૧
- પ્રાત્પણને ક્ષત્રિય તણા, છે જૂદા આચાર;
સજ્જનતાના ગુણવડે, અને મિત્ર બહુ સાર. ૨
- ધૃતિર જેમ પવિત્ર છે, તેવો જીવ પવિત્ર;
અને વધે જો સુજનતા, તો ખેલુ હોએ મિત્ર. ૩
- સત્ય એજ ગુણ પ્રહ્લનો, જીવ વિષે જો હોય;
ત્યારે અન્ય મિત્રતા, સંશય ન ધરો કોય. ૪
- મિત્ર કરેછે મિત્રને, જેવા બહુ ઉપકાર;
તેવા ધૃતિર જીવમાં, જો જો કરી વિચાર. ૫
- પુણ્ય કર્મ અર્પણ કરે, ધૃતિરને જન જેહ;
જનને નિષ્પાપી કરી, સુખ આપેછે તેહ. ૬
- કૃપા કરીને જીવને, ગુણ પોતાના જેહ;
જ્ઞાન વિરાગને સુજનતા, આપેછે પ્રભુ એહ. ૭
- ક્ષમા દયા ઉદારતા, વિન સ્વારથ ઉપકાર;
એવા ગુણથી પ્રભુતણી, સમતા હોય નિરધાર. ૮
- વળી જીવને તારવા, કૃપા કરે જગદીશ;
ધર્માદિક ગુણ આપનાં, બધા કરે બક્ષીસ. ૯

એથી થાય સમશીલતા, બને મિત્રતા સાર;
 શરણુ થયેલા જીવનો, તરત કરે ઉદ્ધાર. ૧૦
 શરણાગત વત્સલ વળી, શરણાગત પ્રતિપાળ;
 શરણાગત ડેરી હરી, સદા કરે સંભાળ. ૧૧

મનહર છંદ.

શરણુ આવેલા તણાં, પાપ સહુ માપ થાય,
 શરણુ આવેલા તણાં સંકટ તે હરે છે;
 શરણુ આવેછે તેને સારા ગુણુ .આપે સહુ,
 પરમકૃપાળ પ્રભુ પોતા જીવો કરેછે;
 જીવ સાંપે કર્મ સહુ બુક્તિ મુક્તિ આપે પ્રહુ,
 અપાર સંસાર વારિ તેથી જીવ તરેછે;
 છોટમ પૂરવ તણા મિત્ર પ્રભુ મળે તેતો,
 જગતમાં બંધત થાય સર્વથકી સરેછે. ૧
 જીવને બંધન થયું વિષયોના સ્વાદ થકી,
 પૂરવનો સાચો સત્તા મુક્યો છે વિસારીને;
 અનેક કલપ થયા, ભમ્યો ભવસાગરમાં,
 પાપના સંભાર ભરી ધર્મ ગયો હારીને;
 જનમ મરણ થાય પીડા તો સહી ન જાય,
 જન્મતણા દૂત ઘણા થાક્યા માર મારીને;
 છોટમ વિકાર તજી પ્રભુને શરણુ થાય,
 દિનબંધુ દયા આણી તરત જ તારીને. ૨
 વેદમાહિ વૃક્ષ દેહ ઉપર બે પંખી કહ્યા,

સરખા સુખંખવાળા સખા સુખરાશી છે;
 એકે તો તરનાં ફળ ચાખ્યાં મિત્ર ચાહી કરી,
 લમટાયો લાલચમાં વિષય પિલાસી છે;
 સખાને વિસારી રહ્યો જડની અહંતા ધારી,
 પોતાના પવિત્ર ગુણુ ગયા સર્વ નાશી છે;
 છોટમ સંસારી ફળ ચાખ્યાં નહિ ચાંચ ભરી,
 અલગો અખંડાનંદ ઈશ્વર ઉદાસી છે. ૩

છપ્પ હંદ.

પડ્યો ગળીમાં હંસ, થઈ ગઈ કાળી કાયા,
 દેખી તેના મિત્ર, કોય પાસે ના આયા;
 કાગતણા કુલ ભ્રાત્ર, રાગ બાઝ્યો છે એને,
 મળ્યો બગ ગુર કાચ, તત્ત્વ સમન્નવ્યું તેણે;
 અહં હંસ ઈમંન્તણુજે, કાયાની કાળચ જશે;
 બગ ગુર કહે એ હંસલા તું તારે રૂપે થશે. ૧
 કહેતાં હું હું હંસ ગયાં બહુ વર્ષો વીતી;
 થયું ન ઉજ્જ્વલ અંગ, કાગતી ન તળ્યો રીતી;
 વળતી મળિયો વૃદ્ધ, હંસગુર તેને આવી;
 શમદમ સાધન સાથ, જ્ઞાન ગંગા નહવરાવી;
 તેથી તેના અંગનો, શ્યામ રંગ સગજો ટળ્યો;
 ઉજ્જ્વલતા આવ્યા પછી, પૂર્વ સખા ભિજો બળ્યો. ૨
 અહંબ્રહ્મ છું એમ, મુખે કુગુર કહેવરાવે;

* મળ વિક્ષેપ આવરણ, દોષત્રય દૂર ન જાયે;
 કરે ભાવતા ભોગ, વિષય આસક્તિ ન છૂટે;
 કરે કુકર્મ અનેક, સ્નેહનો પાસ ન તૂટે;
 અસાનયકી અંજલિલા, તે અંધા સરખા થઈ ફરે;
 કહિ છોટમ સાચા ગુર મળે, તે જ્ઞાનતાણું અંજન કરે. ૩
 દોહા.

સખા મેળવે સદગુર, પૂરણ બાંઝે પ્રીત્ય;
 રાત્ર દિવસ ભેળા મળે, એજ સખાની રીત્ય. ૧
 પૂર્વ સખાને જીવડો, કરી રહ્યો છે પૂઞ્ય;
 સખા થયો જડ દેહનો, બાંધી ન મુંકે મૂઞ્ય. ૨
 છપય છંદ.

કેસરીતણો કુમાર, અજ્ઞાની સંગે હળિયો;
 ખાવા લાગ્યો પાન, રહ્યો નહીં તેથી બળિયો;
 માથો સિંહ ગુર કાંચ, ચડપ દીધો ઘિતાવી;
 ગયું સકળ અજ્ઞાન, મિત્રને મળિયો આવી;
 એમ ખરા સદગુર મળે, આપ જણાવે જીવને;
 સ્નેહ તજી જડ વર્ગનો, પછી સદ્ય મેળવે શીવને. ૧
 ઘોર તિમિર અજ્ઞાન, જીવ આંખે અવરાયું;
 ભૂલી ચૈતન આપ, આપ જડને દરસાયું;

---

* મળ, વિક્ષેપ અને આવરણ આ ત્રણ અંતઃકરના દોષછે. નિષ્કામ કર્મથી મળ દૂર થાયછે. ઉપાસનાથી વિક્ષેપ દૂર થાયછે અને જ્ઞાનથી આવરણ દૂર થાયછે.

મળે સદગુર કોય, સ્નાનું અંજન આંલે;
 ઉઘાડી દે આંખ્ય, મેલ વળી મનનો માંલે;
 એવા ગુરને હું નમું, ગુર ગીતા મધ્યે કંઠ્યું;
 શંકર કહે ઉમયા મુણે, તે નરનું બંધન ગયું. ૨
 સખાપણુ પ્રભુ સાથ, નથી જ્યાં સૂધી જનને;
 ત્યાં સૂધી એ જીવ, સખા માનેછે તનને;
 સાચા સદગુર હોય, બ્રહ્મ સંબંધ કરાવે;
 અરપે તનમન પ્રાણ, દોષના કોથ હરાવે;
 જય અહંતા જડતણી, પછી બ્રહ્મભાવના થાયછે;
 જડ અરપી જગદીશને, ઈમ બંધન ટળી જાયછે. ૩

દોહા.

સખા સનાતન જીવનો, એંછે ઈશ્વર રાય;
 અન્ય સખા સંસારના, અંતે અલગા જાય. ૧
 જે જે અનુકૂળ જીવને, તે તે વસ્તુ તમામ;
 સરજી છે સૃષ્ટી વિષે, જુઓ સખાનાં કામ. ૨
 આપી જીવને ઇંદ્રિયો, કરવા વિધિવિધિ બોગ;
 તેવો સહુ સૃષ્ટી વિષે, કરો રાખ્યો સંભોગ. ૩
 આંખ્યો આપી જીવને, તેમ સૂર્યમાં તેજ;
 તેથી જીવ દેખી શકે, ખરો સખાએ એજ. ૪
 મહારાજે એવા રચ્યા, ખટરસ બરિયા માંય;
 જિભ્યા આપી જીવને, તે સુખ લેવા ત્યાંય. ૫
 કરતૂરી બંધન વળી, પુણે માંહિ સુગંધ;

નાથે સરજી નાસિકા, સગળો એમ સંમંત્ર. ૬
 ભક્ત્ય કર્યો બહુ ભાતિનાં, તો દીધાછે દંત;
 પરમ કૃપાલુ મિત્રના, છે ઉપકાર અનંત. ૭.
 જોજો જોઈએ જીવને, અજ ઉદક આધાર;
 પૂરૂં પાડે પ્રીતિથી, ધન્ય સખા કરતાર. ૮
 કીધાં વસ્ત્ર કપાસમાં, કીટ વિપે વલી હીર;
 અદ્ધિ આપી જીવને, અતુર બનાવે ચાર. ૯
 એવા એવા અતિઘણા, સખા તણા ઉપકાર;
 તેને ભૂલી અન્યથું, પ્રીતિ કરે ગમાર. ૧૦
 મિત્ર મોકલી મહાપ્રભૂ, પોખે સહુ પરિવાર;
 ભૂલે તે ભગવંતને, ધિક તેનો અવતાર. ૧૧
 ઉપકારો એ મિત્રના, કહેતાં નાથે અંત;
 સખા જીવને કારણે, રચના રચી અનંત. ૧૨
 અરે જીવ આગસ તજી, સખ્ય ભક્તિ સંભાળ્ય.
 પરમ મિત્રને પ્રેમથી, નિર્મળ દોષે વ્યાળ્ય. ૧૩
 કૃતિશ્રી ભક્તિભાસ્કરે સહ્યભક્તિ નિરૂપણે એકાદશો શુઃ॥

અથ આત્મનિવેદનભક્તિ નિરૂપણમ્ ॥

ગીતિ છંદ.

તન મન ધન નહિ તારૂં, ધધરનું છે સરજેલું એતો;
 માન્યું જીવડે મહારૂં, તેથી બંધન પામ્યો છે તેતો. ૧
 પ્રભુને અર્પણ કરવું, આત્મ નિવેદન એ ભક્તિ કહિયે.

આત્મા પણ પોતાનો, તે પણ પ્રભુનો સરજેલો લહિયે. ૧

કુંડળિયા છંદ.

હાથરને અર્પણ કરે, માનવ વસ્તુ માત્ર;
મમતા તૂટે મન થકી, ગળે ગર્વનાં ગાત્ર;
ગળે ગર્વનાં ગાત્ર, પાત્ર તે બનશે પૂરો,
પ્રભુને વસ્તુ સર્વ, સમર્પે તે જન શૂરો;
છોટમ અંતરે શુદ્ધ, ઝળકતું જ્યેવું દર્પણ,
માનવ વસ્તુ માત્ર, કરે હાથરને અર્પણ. ૧

મારું મારું માનતાં, માનવને મદ થાય,
જો જાણે જગદીશનું, તો મમતા ટળી જાય;
તો મમતા ટળી જાય, દેહ ગ્રહને ધનદારા,
પ્રભુનું ગણતાં એહ, સદા પ્રભુ લાગે પ્યારા;
છોટમ સૃષ્ટીતણો, ધણી તો એકજ ધારું,
માનવને મદ થાય, માનતાં મારું મારું. ૨

ધન જોખન કુલ રાજ મદ, જો ગુણનો મદ થાય,
કહેછે ભક્તી બાબમાં, ભગવત ભૂલી જાય,
ભગવત ભૂલી જાય, અધિક શી એથી હાની,
પામર થાય પિશાચ, ગમાવી જો જનગાની;
છોટમ હરિને સર્વ, સમર્પી રહેછે સજ્જન,
જો ગુણનો મદ થાય, રાજ મદ કુળ ધન જોખન. ૩

ઝુલણા છંદ.

ભૂમિ ધન ધામને. વસ્ત્ર વાહન વળી, વૃક્ષ પશુ આદિ સંપત્તી સારી,

દટપદારથ માત્રછે જેટલું, લક્ષ્મીનું રૂપ લે જ્યો વિચારી;
 લક્ષ્મી કેરો ધણી જીવતો છે નહી, સ્વામી લક્ષ્મી તણા છે મુરારી,
 છોટમ સર્વ અર્પણ કરે શ્યામને, દોષમાં ના પડે દેહ ધારી. ૧
 બાહ્ય પદારથ જગતમાં જેટલા, પવન પાવક અને પૃથ્વી પાણી,
 જીવનું જીવન થાયછે તે વડે, મૂઠ માંડ કરી મોજ માણી;
 રોગને શોક સંતાપ તેથી સહે, પાપને પાથ બંધાય પ્રાણી,
 છોટમ સર્વ સમર્પિ અલગો રહે, પ્રીતિથી પાળશે ચક્રપાણી. ૨
 અશનને વસનની આદ્ય પ્રિય જેટલું, તેટલું અર્પણ તરત કરવું,
 અર્પણ થાયતો પાપ અડતું નથી, નાથને સર્વ નૈવેદ્ય ધરવું;
 જીવછે દાસ અધિકાર પરસાદનો, બ્રહ્મ અર્પણ કરી પેટ ભરવું
 છોટમ સર્વની જાય મમતા મટી, સુખવડે સંસૃતીતોય તરવું. ૩
 દોહા.

ક્રોધ કહે અર્પણ કરી, પાછું ના લેવાય;
 દીવો અર્પે હોય પણ, તે લીધો ના જોય. ૧
 બીજો કહે ભગવંતને, અર્પણુંછે જેહ;
 પ્રસાદ જાણી લીજીયે, પવિત્ર થાશે દેહ. ૨
 એક દાસ કહેછે અમે, ઉચ્છિષ્ટના લેનાર;
 તેથી માયા બ્રહ્મની, નડતી નથી લગાર, ૩
 વસ્ત્ર ધરેણું ને વળી, ચંદન ફુલના હાર;
 દાસ તમારો છું પ્રભો, ધારણનો કરનાર. ૪
 બજિરાયે અરખ્યા પછી, પાછું ન ગૃહ્યું કાંય;
 એવા બે મત ચાલતા, દીસે દુનિયા માંય. ૫

વણ અરપે ઇશ્વર તણો, છે સૃષ્ટિમાં માલ;
પણ મમતા જનની મટે, અરપે ઉપજે વાહાલ.

છપય છંદ.

કૃષ્ણે ગીતા માંય, કહ્યું અર્જુનને એવું;
જેજે સુકૃત થાય, અર્પે તું મજને તેવું;
દાન હોમ તપ જાપ, કર્મ સહુ અર્પણ કરજે;
નહિ લાગે કાંઈ પાપ, સદા સુખિયો થઈ ફરજે;
સત્ કર્મ કરીને અહ્ય સુખ, જે માગેછે તે મૂઢછે;
જે મજને અર્પણ કરે, તેનું ફળ બહુ ગૂઢછે. ૧
મંદ બુદ્ધિની પાસ, હોય ધન ઝાઝું જ્યારે;
અનરથ કરે અપાર, જાયછે ફાટી ત્યારે;
ફરે થઈ મદ અંધ, કર્મ બંધનનાં કરજે;
જેથી ઉપજે પાપ, એજ ઠામે વાપરજે;
ગમે તેવો પૂણ જીવજે, સ્વભાવથી વિઠહલ સહી;
મળ્યા પછી ચિત તેહનું, ઉન્મારગ જાણે વહી. ૨
સુમતી હોય સુપાત્ર, હોય ધન આપ્યું એને;
ઉપજે પ્રણ અપાર, તેમ વાવરજે તેને;
એમ બ્રહ્મને કર્મ, હોય આપેલું જ્યારે;
અક્ષય સુખ અંબાર, બ્રહ્મ આપેછે ત્યારે;
માટે શિવ ગીતા વિષે, શંકર પણ એવું કહે;
ચાનીને ધન આપતાં, કોટીધણું ફળ તે લહે. ૩
કર્મ શુભા શુભ તણાં, થાય ફળ સારાં નરતાં;

બંધન ન કરે કાંય, બ્રહ્મને, અર્પણ કરતાં;
 માટે અર્જુન સર્વ, કર્મ અર્પીદે મળને;
 વળતી બંધન કાંય, નથી થાવાનું તજને;
 અર્પણ મંત્ર પુરાણમાં, જોતાં અર્થ એવો જડે;
 સર્વ કર્મ અર્પણ કરી, હવે ચાલીશ વિષ્ણુ આસાવડે. ૪
 પત્ર પુષ્પ ફળ તોય, ભક્તિથી અર્પે જ્યારે;
 તેનો અંગીકાર, કરેછે શ્રીહરિ તારે;
 ભક્તિ વિનાનું કાંય, હોય અર્પણું જનું;
 કરે ન અંગીકાર, થાયછે નિષ્ફળ તેનું;
 માટે ભક્તિ ભાવથી, સજ્જનને રહેવું સદા;
 સર્વ પ્રભુને સાંપતાં, બંધન નહિ આવે કદા. ૫
 રાસ ઉપાસી કાંય, આજ છે ગુરુએ એવા;
 સેવક પાસે સર્વ, કરાવે અર્પણ તેજા;
 દારા સુતા સમિત, દેહ ધન અરપી દેછે;
 રાતે છાંતા રાસ, પછી તે ગુરુ રમિછે;
 ગુપ્તવામી ગુરુએ થકી, શિષ્ય વ્યભિચારી થાયછે;
 બ્રહ્મ સંબંધ અમે કર્યો, માની બહુ મકલાય છે. ૬
 કરવો બ્રહ્મસંબંધ, કહ્યો વેદાંતે એવો;
 મ્યૂલ દેહ બ્રહ્માંડ, તત્ત્વમાં અરપી દેવો;
 હિરણ્ય ગર્ભની માંય, દેહ સૂક્ષ્મને ધરવો;
 અબ્યાકૃતની માંય, પછી કારણ દેહ બરવો;
 આત્મા પરમાત્મા વિષે, પછી એક થઇને રહે;

(૭૯)

જીવ મળે જગદીશને, બ્રહ્મસંબંધ તેને કહે. ૭

સોરઠો.

નવધાભક્તિ એહ, જે શાંડિલ મૂત્રે કહી;
તારે ભવજળ તેહ, શાંણા નરે સમજી સમે. ૧

જો નવમાંથી એક, ઉત્તમરીતે આચરે;
ઉપજે પરમ વિવેક, પરમેશ્વરને પામવા. ૨

આદરશે જન કાય, નવમાંથી વળી એકને;
પરા પામશે સોય, ભિજો યાંશે, બ્રહ્મમાં. ૩

હાય બ્રહ્મસાયુજ્ય, જો પ્રકટે ભક્તી પરા;
મનના શબ્દ મનોજ, લહરી શબ્દ સમુદ્ર છે.

इति श्री भक्तिभास्करे आत्मनिवेदन भक्ति निरूपणे

द्वादशोऽंशः ॥ १२ ॥

अथ भक्ति स्तुति.

દોહા.

કાયા ને વાચા વળી, ત્રીજું છે મન જેહ;
પાપ પુણ્ય હોય જીવને, ત્રણ પ્રકારે તેહ. ૧

પ્રલયંગમ છંદ.

કાયાથી હાય પાપ થયેલાં જોટલાં,
કાચિક પુણ્યે જાય તતક્ષણ તેટલાં;
વાચાથી જે પાપ થયાં હોય પ્રાપ્તિયે,
વાચિકપુણ્યે જાય જરૂર જ નાશિયે. ૨

મનથી ઉપજ્યાં હોય પાપ જે માનસી,
તેતો સગળાં જાય અન્નના ધ્યાનથી;
માટે તેનું ધ્યાન નિરંતર કીજિયે,
ટાળી મનોવિકાર ચિત્ત ત્યાં દીજિયે. ૨

જે જન મુહૂર્ત માત્ર ધ્યાન પ્રભુનું ધરે,
કોટિ જન્મનાં પાપ બરુમ પોતે કરે;
નિરાકાર પરશ્વસ્ત્ર ન આવે ધ્યાનમાં,
શાણા સમજે કોય ગુરૂની સાંનમાં. ૩

તે માટે સાકાર થયા પ્રભુ જાણિયે,
હૃદય પુરાણે રૂપ તદ્દયમાં આંણિયે;
સગુણ ધ્યાનથી સર્વ સિદ્ધિયો થાયછે,
પરચાથી જગમાંહિ ઘણું પૂજાયછે. ૪

એ રૂપે આંકાર થયેલો આપછે,
જડને ચેતનરૂપ સર્વમાં વ્યાપછે;
અક્ષરમિંદુ કાંય નથી વળી જોહને,
નિર્ગુણ પૂરણશ્વસ્ત્ર જાણવો તેહને. ૫

અક્ષરમિંદુ સમેત વદાયછે વાણિયે,
અક્ષરશ્વસ્ત્ર અનંત તેહને જાણિયે;
અકાર આદિક ત્રણ વર્ણુ છે જોહને,
પંચદેવ સ્વરૂપ કહ્યો છે તેહને. ૬

પંચદેવમય આપ સમિચ્છદાનંદ છે,
જમે મણીને બેઠ તેજ મતિમંદ છે;

પંચદેવનું ધ્યાનધરે સુખ થાયછે,
 તેમાં વિષ્ણુ વિશેષ સર્વનો રાયછે. ૭
 વિષ્ણુભક્તિ માંહ બાધ નથી આવતો,
 માટે સહુને એજ દેવછે કાવતો;
 શિવ બ્રહ્માના ભક્ત અમુર જે જે હતા,
 કરી વિષ્ણુ શું પેર નાથ પામ્યા છતા. ૮
 આણી દદ અનુરાગ વિષ્ણુને ધ્યાય છે,
 ધ્યાતા ધ્યેયસ્વરૂપ સદ્ય થઈ જાયછે;
 માટે ધરવું ધ્યાન અહોનિશ્ય બ્રહ્મનું,
 બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય ટળે કુખ કર્મનું. ૯

દોહા.

કીટ ભૂંગના ધ્યાનથી, ભૂંગરૂપ થઈ જાય,
 શુવ બ્રહ્મના ધ્યાનથી, બ્રહ્મસ્વરૂપી થાય. ૧
 પરાભક્તિ ઉપજ્યા વિના, રહે ન નિસ્વલ ધ્યાન;
 તે માટે ભક્તિ પરા, છે સહુથી બળવાન. ૨
 મનવાણી કાયાવરે, નવધાભક્તિ થાય;
 આત્મા કેરો સ્નેહ તે, પરાભક્તિ કહેવાય. ૩
 આત્મામાંથી એકલો, જોડે સ્નેહ તરંગ;
 પરમાત્મામાં જઈ મળે, એથી ઉપજે રંગ. ૪

છપો.

અવણ કર્ણથી થાય, વદે કીર્તન તે વાણી;
 સ્મરણ ચિત્તથી થાય, સજે સેવા તે પાણી;

અર્ચન કરતી હોય, કરેછે વંદન કાયા;
 તનમનથી હોય દાસ, રીઝવે ત્રિભુવન રાયા;
 વળી સખાભાવ બુદ્ધિધરે, આત્માને અર્પણ કરે;
 કહે છોટમ તનમન વચનથી, નવધાભક્તી આચરે. ૧
 દોહા.

વિગતે તનમન વચનથી, ક્રિયાવડે એ થાય;
 માટે નવધા ભક્તિને, ક્રિયાભક્તિ કહેવાય. ૧
 પરાભક્તિમાં નહિ ક્રિયા, જે છે પ્રેમસ્વરૂપ;
 જાણાય નહિ બાહરે જરા, માટે એજ અર્થ. ૨
 ક્રિયા રહિત જિમ જ્ઞાન છે, તિમ પરભક્તિ હોય;
 સ્નેહ એક પરશ્રદ્ધતું, તિહાં ક્રિયા નહિ કાંય. ૩
 સ્નેહ મટાડે ભિન્નતા, સ્નેહે સહુ દુષ્પ જાય;
 આત્મા પરમાત્મા વિષે, એકમેક અહિ જાય. ૪
 બાહ્ય ક્રિયા દેખાડતાં, ભક્ત બની પૂજનય;
 પરાભક્તિ તો તેહને, સ્વપ્નામાં નાંચે થાય. ૫
 પૂજનવાને કારણે, ભક્તિ કરેછે જેહ;
 વેશધારી એ ભક્ત તો મુક્ત ન થાયે તેહ. ૬

મનહર છેદ.

નામ રૂપ ગુણગુણી નવધાનાં રહે નિમ,
 પરાભક્તિ એતો પરશ્રદ્ધાની પૂજનરી છે;
 દશ વિધિ નાદ તણો વાદ પ્રભુ આગે કરે,
 જળહળ જ્યોતિ તણી આરતી ઉતારી છે;

અમૃતની ધારા સિંચે અખિલ શરીર માંહિ,
 પોમે સહુ તત્વોને એ પ્રભુતણી પ્યારી છે;
 છોટમ એ પરાભક્તિ આવે જોના ઉરમાંહિ,
 એવાજન હોય તેને વંદના અમારી છે. ૧

પરા મહારાણી જન સંકે કોય જાણી,
 જોયી ઉપજે છે વાણી તેથી જીવાડેછે પ્રાણીનિ;
 પિંડ ફેરી પાર જોતાં કરીને વિચાર,
 તાકી જોતાં એકતાર ચઢી જોડે ચક્રપાણીનિ;
 છોટમ સહાય જોને મળે ગુરુ રાય,
 તેનો અમ સહુ જાય તરે જીવિત રૂડી જાણીનિ;
 અકલ અપાર ભાસે પ્રભુ નિરાકાર,
 મટે મનના વિકાર પરાભક્તિને પિછાણીનિ. ૨

• ઈદવઃકુંદં.

કોય કરે જપને તપ કોટિક, કોયક નેમ નિરંતર પાળે;
 કોય અટાટ ફરે અવની તળ, હામભરી ચઢી જાય હિમાળે,
 કોય કરી અપવાસ સહે કુખ, તુચ્છ ઉપાય કરી તન બાળે,
 છોટમ પ્રેમવિના ન મળે પ્રભુ, મૂળતજી ભમિયે સિદ્ધ ડાળે. ૧
 દેહ દને નહિ દેવમળે પણ, દેહયંકો નિજદેવ છે વ્યારો,
 સ્થૂળથકી પર સૂક્ષ્મથકી પર, કારણથી પર છે કરનારો;
 તે ગુરુ જ્ઞાનવડેજ જડે પછી પ્રેમકરી ભજિયે પ્રભુ પ્યારો,
 છોટમ તો હરિહોય હસ્તામલ, તત્વમસિતણો લક્ષ્ય વિચારો. ૨
 લક્ષ્ય વિષે નહિ ભેદ કશો પણ પક્ષ વિષે બહુ ભેદ પડેછે

વ્યાપક છે પણ માપ કરે શક વાદ કરી બહુ લોક લહેછે;
પંથ વિષે પચોતે રહે પામરે, ગોકવણી કરી ગ્રંથ ઘરેછે,
છોટમ જે પરપ્રભ બળે નહિ તે નર કાલને હાથ ચરેછે. ૩
इति श्री भक्तिभास्करे भक्ति स्तुतिनाम त्रयोदशौ श्लोः॥

અથ ર્શ્વરાવતાર વર્ણન.

હરિગીત છંદ.

સૃષ્ટીતણા આરંભમાં પરપ્રભ પુરૂષોત્તમ થયા,
જલ માંહિ કીધું અયન તેથી દેવ નારાયણ કહ્યા;
તે જલ વિષે એક અંડ પ્રકટ્યું હિરણ્ય રૂપ તમાંમંછે,
તે મધ્ય પ્રકટ્યો પુરૂષ તે હિરણ્ય ગર્ભજ નામંછે. ૧
તે હિરણ્ય ગર્ભે સ્તુતિ કરી ત્યાં પ્રકટ પુરૂષોત્તમ થયા,
ઉપદેશ કરવા ચતુરે મુખને શ્લોક ત્યાં ચારે કહ્યા;
આ કાર્ય કારણ રૂપ સૃષ્ટી સર્વ જે દેખાયછે,
તેયકી પેહેલો હુંજધું એ મજ થકી સહુ થાયછે. ૨
એ સર્વનો લય થાયછે પણ હુંજ રહુંછું એકલો,
અવિનાશી અક્ષર જાણ્ય મજને તોજ તું થાશે ભલો;
આ શબ્દનોજ વિચાર કરતાં પ્રભ એક સદાયછે,
અદ્વૈત વ્યાપક દેહ વર્જિત, શુદ્ધ ચિદધન રાયછે. ૩
વળી શ્રીભગવાન કહેછે, દેવને શિર કાલછે,
મારે વિષે તો તે નથી, જેની સરવને કાળછે;

છે, દેવ, ઇશ્વર, જગતના, મારાજ ઇશ્વર તે નથી,
સરવે તણો કરતાર હુંહું પરમ સમરથ સરવથી. ૪
સત્વાદિ ગુણને પ્રકૃતિ, મહત્ત્વને અહંકાર જે,
વળી સોળ યાય વિકાર તેના, પદારથ બહુ નીપજે;
જે જે પદારથ જગતમાં વચ્ચે કરી કહેવાય છે,
તે સર્વથી હું બિનધું મજ વડે સર્વે થાયછે. ૫

દોહા.

ભગવાને એવું કહ્યું, શ્રદ્ધાપ્રત્યે જ્ઞાન;
વળતી તે ભગવત યયા, આપે અંતરધાન. ૧
જ્યાં જ્યાં કારજ જગતમાં, જેમ પડે જવાર;
તે તે વેળા તે કરે, આપ ધરી અવતાર. ૨
નિરાકાર પરશ્વજ્ઞ તે, થઈ આવે સાકાર;
તે સગળા કહેવાયછે, ઇશ્વરના અવતાર. ૩

ઓપાઈ.

જગત રચવા ઈચ્છે જ્યારે, ધરે રૂપ પ્રકૃતિનું ત્યારે;
મહત્ત્વને આદિ જોઈ, ધારે સોળ કળાનો દેહ. ૧
પંચવાયુ ઇંદ્રિય દશ સાર, મન સહિત સોળે નિરધાર;
એવા દેહમાં પ્રવેશ કરી, પેઠા વૈરાટ દેહમાં ફરી. ૨
નિજ ઈચ્છા રજોગુણી જોઈ, થઈ શ્રદ્ધાને રૂપે તેહ;
એથી સૃષ્ટી તો યાય તમામ, તેનું ધાર્યું છે શ્રદ્ધાનામ. ૩
પછી સાત્ત્વિક ઈચ્છાએ કરી, યયા પાલન કરવા હરી;

કરે તામસી ઇચ્છા જ્યારે, થઈ રૂઢ તે સર્વ સંહારે. ૪
 તણે રૂપ ઇષ્ટરનાં કહિયે, તેમાં એજ વિષયુને લહિયે;
 મોક્ષ કામના જેને હોય, વિષયુ રૂપ ઉપાસે સોય. ૫
 આ અત્માડમાં કરવા કામ, એવી રૂપ ધર્યાં ધનશામ;
 પરદેશી અદેખા જેહ, આવો પ્રશ્ન વહેછે તેહ. ૬
 અહો વિષયુ તમારા જેહ, ભરતખંડમાં ધારે દેહ;
 કેમ અમારા દેશોમાંય, કોય અવતાર થયો ન કાંય. ૭
 એમ અજાણે પ્રશ્ન કરેછે, સગણે પ્રભુ દેહ ધરેછે;
 ભરતખંડનો નિયમ નથી, એવી વાત પુરાણે કથી. ૮
 મછ વરાહ કૂર્મ નરહરી, હંસાદિક જે જે તનુધરી;
 ભરતખંડમાં નહિ કાંય તેહ, અન્યખંડમાં ધરિયા દેહ. ૯
 ભરતખંડના વાસી જેહ, અતિ વિદ્વાન, હતા તેહ;
 સહુ અવતાર તણાં ચરિત્ર, લખી રાખ્યાં છે જાણી પ્રવિત્ર. ૧૦
 જ્યારે ભક્ત પ્રભુના પીડાય, વળી ધર્મની હાની થાય;
 જાય જ્ઞાન ખરેખર જ્યારે, ધરે દેહ અત્ત તે વારે. ૧૧
 હૂતાં વૈવસ્વત મનુ જ્યારે, જલ પ્રલય થયો તેવારે;
 તેણે સ્તવન અત્તનું કીધું, એક નાવ રચીને દીધું. ૧૨
 રૂપ મછનું ધારણ કરી, મનુ ભૂપ ઉગાર્યો તરી;
 મનુ હિંદુઓ કહેછે જેને, નોહા કહેછે વિદેશિયો તેને. ૧૩
 મનુ પ્રજા વધી ગઈ જ્યારે, પૃથ્વી જળમાં ઝુડીછિ ત્યારે;
 પછી અત્ત્યાએ સ્તુતિ કરી, ધરે રૂપ વરાહનું હરી. ૧૪
 અત્તદેવની નાસિકા માંય, થયા મશક ખરાખર ત્યાંય;

નિકળી કીધું વપુને વિશાળ, જાવ્યા અવની જઈ પાતાલ. ૧૫
એક દૈત્ય બહુ બળવાન, તેનું હાટક લોચન નામ;
હણસ કુદ કરી તે પાપી, પછી આણી ધરાસ્થિર થાપી. ૧૬

કાવ્ય છંદ.

રૂચિ પ્રજ્ઞપતિ ઘેર, આકૃતી નામે નારી;
યજ્ઞ પુરુષ અવતાર, થયા પોતે તનુધારી;
સ્વાયંભૂ મનુતાણું, અસુરથી રક્ષણ કીધું,
સ્વર્ગલોકનું રાજ, હાથ પોતે કરી લીધું. ૧
ત્રિલોકમાં તે વાર, સર્વને મુખ ઉપજાવ્યું,
યજ્ઞ પુરુષ એ નામ, મનુએ તરત ધરાવ્યું;
કર્દમ નામે તાત, દેવહૂતી છે માતા,
થયા કપિલ બુગવાન, સર્વજનને મુખદાતા. ૨
તે ઘેળા ચારીક, નામ નાસ્તિક મત એવા,
આત્માનો પણ નાશ, માનતો તનુતા જોયો;
સાંખ્યયોગ નિર્ધાર, પછી તે કપિલે કીધો,
નાસ્તિક તણા કૃતર્ક, હણી મત છેદી દીધો. ૩
દેવહૂતીને જ્ઞાન, કહીને મુક્તિ આપી,
થાપી આત્મા અચળ, હરાવ્યા નાસ્તિક પાપી,
પંચમ પ્રભુ અવતાર, દત્ત દિગંબર કહિયે;
અત્રિના તપ થકી, વિષ્ણુ પ્રકટેલા લહિયે. ૪
હૈહયાદિ ચકુરાય, તેમને યોગ બતાવ્યો,
પરમહંસનો પંથ, પ્રકટ પોતેજ ચલાવ્યો;

સનક સનંદન આદિ, ચારે સનકાદિક જાણો,
 ચારે મળીને એક, અક્ષ અવતાર પ્રમાણો. ૫
 અક્ષાના તપ થકી, પ્રથમ એ પ્રકટ થયાછે,
 પંચ વર્ષના બાળ, જ્ઞાન ગુણવંત રહ્યાછે;
 અક્ષર્ય વ્રત શુધ, બોધ અક્ષાને દેતા,
 વરતે અક્ષાકાર, સદા કહિયે ઉર્ધ્વરેતા. ૬

દોહા.

એક સમે નારાયણે, વિધિમાં પ્રેર્યાં વેદઃ
 ચતુરાનન ચમકી ગયા, લહો નહિ કાંઈ બેદ. ૧
 અક્ષા કહે મજ વદનમાં, કોણ કરે ઉચ્ચાર;
 તે વેળા સનકાદિકે, સમજાવ્યા નિર્ધાર. ૨
 પૂર્વકલ્પની છે સ્મૃતી, અંમને સગળી એહ;
 પ્રમુએ પ્રેરી સરસ્વતી, વેદ વદેછે તેહ. ૩
 સૃષ્ટિ કરાવે તમકને, તેજ વદાવે વેદ;
 આ સૃષ્ટીનો કાયદો, જાણો એજ અચ્છેદ. ૪
 પરણેલા તમ પુત્ર જે, સમવરુષિ કહેવાય;
 વેદ ભણાવો એમને, સૃષ્ટીને સુખ થાય. ૫
 ચારે સનકાદિક મળી, એક રૂપ બગવાન;
 પ્રકટ કર્યું આ કલ્પમાં, પૂર્વ કલ્પનું જ્ઞાન, ૬
 સનકાદિકની પરંપરા, છે સન્યાસી આજ;
 બોધ કરે અદ્વૈતનો, સરે જીવનાં કાજ. ૭

ગરબી.

દક્ષ પ્રજાપતિ ડેરી પુત્રી, મુર્તિ જેનું નામરે;
 ધર્મરાયને તે પરણાવો, સુંદર ગુણનું ધામ. જય જગદીશ હરે. ૧
 તેહતણે ઘેર પ્રગટ થયાછે, નર નારાયણ દેહરે;
 જીવાનું તપ અલ્પ જોઈને, કરી બતાવ્યું તેહ. જય ૦ ૨
 અલ્પ તપે સૃષ્ટીની વૃદ્ધિ, થવા ન માંડી કાંઈરે;
 તે માટે અવતાર હરીએ, સાતમો ધર્યો ત્યાં. જય ૦ ૩
 ત્રિગુણી માયા માંહિ પડેલા, જીવે તપ નહિ થાયરે;
 માટે નરનારાયણ રૂપે, પ્રકટ્યા ત્રિભુવન રાય. જય ૦ ૪
 બદરી વનમાં જઈને બેઠા, નર નારાયણ વીરરે;
 ઉચ્ચતપે ઇંદ્રો ભય પામ્યો, મનમાં ન રહી ધીર. જય ૦ ૫
 ઉત્તમ ઘણી અપહરે પ્રેરી, સેન સમેત અનંગરે;
 ઇંદ્રતણી આસાધી આઆં, તપનો કરવા ભંગ. જય ૦ ૬
 કત્તા કરીને સર્વે હાર્યાં, રીઝ્યા જગદાધારરે;
 નવી અપહરે પ્રકટ કરીછે, જેનું રૂપ અપાર. જય ૦ ૭
 હાસ કરીને કહ્યું ઇંદ્રને, તારી અપહરે જોહરે;
 ક્રોધ નથી રૂપાળી આવી, માટે લેહજા એહ. જય ૦ ૮
 લાજ્યો ઇંદ્ર ઓળખ્યા હાથર, સ્તુતી કરી બહુ ત્યાંયરે;
 અતિ રૂપાળી ઉર્વશી પામ્યો, ગયો સ્વર્ગની માંય. જય ૦ ૯
 ઘણાક જોગી રોષ ધરીને, કામ જીતવા જાયરે;
 કામ જીતતાં રોષ વધેછે, તેથી સિદ્ધ ન થાય. જય ૦ ૧૦

(૯૦)

ઈશ્વરતો છે ગુણથી અલગ, નહિ રોષ નહિ કામરે;
આનંદ રૂપ અખંડ સમાધી, સદાય સુખનું ધામ. જ્ય ૦ ૧૧
માટે જીવ મશમાં જોતાં, ફેર ઘણો છે એમરે;
કહે છોટમ ખદોત સૂર્યની, સમતા ધરશે કેમ. જ્ય ૦ ૧૨

ચોપાઈ.

હવે આડમો અવતાર જેહ, ધ્રુવ વરદાન દાતા તેહ;
ધ્રુવ ઉત્તાનપાતનો સાર, ધ્રુવ નામ તેનું ઉદાર. ૧
પાંચ વર્ષનાં પોતે થયો, પિતા તણી પાસે તે ગયો;
રાયે ઉલટ આણી મંત્ર, ઉત્સંગમાં બેસાર્યો તંત્ર. ૨
અપર માતા હૂતી જેહ, મર્મ વચન બોલારી તેહ;
ધ્રુવને કહે વનમાં તપકરે, પછી હંદર મારે અવતર. ૩
સારે તને મળશે રાજ, એમ કરતાં સરશે કાજ;
અપર માતાનાં સુણી વચન, ધ્રુવજીએ વિચાર્યું મન. ૪
તપ કરવાને વનમાં ગયો, એક પગે જઈ ઉભી રહ્યા;
પ્રકટ થયા પોતે બગવાન, ધ્રુવજીને દેવા વરદાન. ૫
એ અવતાર પ્રભુનો જેહ, ધ્રુવ વરદાતા કહિયે તેહ;
ધ્રુવ ભોગવી ભૂતળ રાજ, સ્વર્ગે અચળ રહ્યો સર્વ કાજ. ૬

દોહા.

આપ્યું ધ્રુવને અચળ પદ, વશ્યો સ્વર્ગમાં વાસ;
દેવ સકલ સેવા કરે, રહીને ચારે પાસ. ૧
એ મહિમા બકિતણો, જન જાણે છે જેહ;

(૯૧)

અન્ય ઉપાસન પરહરી, બન્ને પ્રહ્લને તેહ. ૨
પૃથુરાબ્ધ રૂપે થયો, નવમો હરિ અવતાર;
અરિત્ર સુણતાં તેહનાં, પાપ હરે નિર્ધાર. ૩

ચોપાઈ ત્રિતાળ.

વેન નામે હુતો નરપતી, તેની નાસ્તિક ધર્મ ગઈ મતી;
વેદ મર્યાદા ના ગણી એણે, કરી ભ્રષ્ટ પ્રભ સહુ તેણે. ૧
મળ્યા પ્રાહ્મણુ સર્વે કોય, ઘણો સમજાવ્યો રાજ સ્થાય;
સંગ દોષે થયેલ અસાની, તેણે વિપ્રોની વાત ન માની. ૨
માર્ગાં ત્રષણોએ વાણીનાં બાણ, ગયા વેન રાજના પ્રાણ;
રહી રાજ્યવતી મહી બ્યારે, બળ્યા વિપ્રોએ પ્રહ્લને ત્યારે. ૩
પછી વેનતણા વપુમાંથી, પૃથુ રૂપ થયા પ્રભુ ત્યાંથી;
ધર્મ રાજ ચક્રાવી દીધું, વેદ વિપ્રનું રક્ષણ કીધું. ૪

,રાગ ઓખાહરણનો.

નાભી રાયનરિ, એક દેવી રાણી ગુણ બંડાર;
દશમો હરિ તણોરે, થયોછે ત્રષભદેવ અવતાર. ૧
સમ દષ્ટી ધરારે, ત્યાગ કર્યા સંસારી બ્રાહ્મ;
કોઈયા ના બનેરે, એવા સાધ્યો અહુત જોગ. ૨
ચાલી ત્યાં થકારે, પરમ હંસ થવાની રીત;
ત્યાગી સર્વ તેરે, માને એક પ્રહ્લ અદ્વૈત. ૩
વળી અગિયારમોરે, થયોછે હયગ્રીવ અવતાર;
વિધિના યજ્ઞધીરે, પ્રકટ્યા સુવર્ણવર્ણાકાર. ૪

તે ભગવાનનુંરે, પ્રકટ્યું સર્વ વેદ મય રૂપ;	
યજ્ઞ સ્વરૂપછેરે, સર્વદેવમય ત્રિભુવન ભૂપ.	૫
તેના નાકથીરે, થયોછે વેદ તણો ઉચ્ચાર;	
એ હયગ્રીવનેરે, માન્યો ભગવતનો અવતાર.	૬
વળતી ખારમોરે, ધાર્યો કૂર્મ તણો અવતાર;	
દાનત્ત દેવતાંરે, સાગર મથતા હુતા સાર.	૭
મંદર અચલનોરે, કરેલો વાંસ હુતો નિર્ધાર;	
વાસુકી નાગનારે, નેત્રાં કરિયાં તેણી વાર.	૮
મંચન જોરથીરે, પર્વત ચાલી ગયો પાતાળ;	
કૂર્મ હરીથયારે, ધાર્યો પીઠ ઉપર તતકાળ.	૯
સિંધુ મધ્યથીરે, રત્ન ચતુર્દશ કલાડ્યાં ખાહાર;	
અમૃત દેવનેરે, પ્રીત્યે પાયું જગદાધાર.	૧૦
દાનવ લોકમારે, નારિતક મત પેઠો જો વાર;	
કર્તા પ્રભુનથીરે, એવું કહેતા મૂઢ ગમાર.	૧૧
હિરણ્યકશિપુનોરે, પુત્ર થયો જ્યારે પ્રહ્લાદ;	
નામ પ્રભુતાણુંરે, જપવા લાગ્યો ધરી આહ્લાદ	૧૨
પીડા તેહનેરે, કરવા લાગ્યો તેનો તાત;	
પ્રકટ્યા યંબથીરે, નૃસિંહ રૂપ ધરી સાક્ષાત.	૧૩
હિરણ્યકશિપુનોરે, હરિયે નાથ કર્યો નિર્ધાર;	
કલાવ્યો તેરમોરે, એતો ઇશ્વરનો અવતાર.	૧૪
હરિ રૂપે થયોરે, પ્રભુનો ચૈાદ્યમો અવતાર;	

ગજને આહર્થરે, તતક્ષણ ઉગાર્યો તેવાર.	૧૫
બળીરાજ તયોરે, દાનવ કુલ મધ્યે લેદાર;	
તેણે વિધિ વડેરે, યસ કર્યા નવાણું વાર.	૧૬
આસન ઇંદ્રનુંરે, તેણે લેવા ધાર્યું સાંય;	
ઇંદ્રે એ સમરે, સ્તવન કર્યું, પ્રભુનું મનમાંય.	૧૭
પંદરમો તદારે, હરિયે ધાર્યો વામન દેહ;	
બળીને છળકરારે, આંખો પાતાલે લેઈ તેહ.	૧૮
હરિયે ઇંદ્રનેરે, આંખું ત્રિભુવન કેરું રાજ;	
દેહ ધરે હરીરે, કરવા સેવક જનનાં કાજ.	૧૯
હરિયે સોળમોરે, ધરિયો હંસતણો અવતાર;	
કલાયો યોગનીરે, સનકાદિકને કહીએ સાર.	૨૦
પય પાણી થકીરે, જૂઠું હંસ કરેએ ભેમ;	
જડ ચૈતન્ય નેરે, અલગ કરી દેખાડ્યું એમ.	૨૧
ચૌદ મનુપતીરે, સતરમો હરિનો અવતાર;	
કુર્મુણી ભૂપનેરે, તેણે વશ કીધા નિર્ધાર.	૨૨
પ્રભુ એ અરાડમોરે, ધાર્યો ધનંતરીનો દેહ;	
સાગર માંહિથીરે, અમૃત લેઈને આપ્યા તેહ.	૨૩
ઔષધિમોવિષે રે, કોઈ કોઈ ગુણ કીધા કરતાર;	
તે પોતા વિનારે, બીજો નહિ કોઈ જાણુનહાર.	૨૪
જે ઔષધ થકીરે, જે જે રોગ નિવારણ થાય;	
ગ્રંથ રચી કરીરે, આપે દેખાડ્યા ઉપાય.	૨૫

(૯૪)

અત્રતીનિ વિષેરે, અધર્મી ભૂપ થયા જે વાર;
વળી ઓગણીસમોરે, ધાર્યો પરશુરામ અવતાર. ૨૬
નક્ષત્રો કરરિ, હરિયે પૃથ્વી એકવી વાર;
વસુધા વિપ્રનેરે, આપી ઉતારોનિ બાર. ૨૭

દોહા.

રાજ્ય સાંપિયું વિપ્રને, પરશુરામે જેહ;
દયા ઘણી બ્રાહ્મણવિષે, મોટે ન અન્યું તેહ. ૧
રાવણાદિ રાક્ષસતાણું, ઝાડું વાઢ્યું જોરે;
માયાવી દાનવ મહા, ઘણા ધાતકી ધોરે. ૨
કુખિયા કીધા દેવને, વિપ્રોને બહુવાર;
તદા વીશ્વમો મન્થરે, ધાર્યો રામ અવતાર. ૩
ધેનુ દ્વિજને દેવનું, રક્ષણ કરવા કાજ;
અંત આણવા અસુરનો, પ્રકટ્યા રઘુકુલ રાજ; ૪
પરથમ વિશ્વામિત્રનો, યસ કરાવ્યો રામ;
રાવણાદિ રાક્ષસ હણી, કીધાં અદ્ભુત કામ. ૫
રામ ગયા નિજ ધામમાં, ગયો કેટલો કાલ;
અંશ અસુરના અવતર્યા, પૃથ્વીના ભૂપાલ. ૬
પૃથ્વીનો ઉપર થયો, પાપી નરનો બાર;
ધેનું રૂપ ધરા થઈ, વિધિને કહ્યો વિચાર. ૭

ઓપાઈ.

બ્રહ્મા આદિક દેવો જેહ, ગયા ક્ષીર સાગરમાં તેહ;

કરી અરજ પ્રમુની જ્યારે, કૃષ્ણરૂપ ધર્મુ તે વારે. ૧
 ખલરાજ હુતા સહુ જોહ, હણ્યા શુકિત કરીને તેહ;
 એકવીસમો એ અવતાર, ધર્મ થાપવા ધાર્યો સાર. ૨
 વળી વ્યાસનું ધારી રૂપ, થાપ્યો ધર્મ ત્રિભુવન ભૂપ;
 મંત્ર વેદતાણા સહુ કોય, હુતા ત્રપિયોને પાડે સોય. ૩
 સહુ વ્યાસે લખીને લીધા, ભિન્ન ભાગ ચાર કરી દીધા;
 ગુરુ અર્થ ભરેલો વેદ, તેનો કોય ન સમજે બેદ. ૪
 ભિન્ન ભિન્ન અર્થ કરી સહુ, વેદ જ્ઞાન સુંવાયું બહુ;
 વ્યાસ રૂપે થયા અવિનાશી, જોયો વેદનો અર્થ તપાસી. ૫
 સ્પષ્ટ અર્થ જણાવાને સાર, ધ્રુવમૂત્ર રચ્યાં તેવાર;
 ધ્રુવમૂત્રાથી ધ્રુવનું જ્ઞાન, થાય જીવતે ધ્રુવ સમાન. ૬
 એક ધ્રુવ ન માંતે જોહ, ગણ્યા પાખંડમાં સહુ તેહ;
 બાવીસમો એ અવતાર, વ્યાસ રૂપ કહ્યો નિર્ધાર. ૭
 તેવીસમો બુદ્ધાવતાર, હવે તેનો વર્ણવિચાર;
 દાનવ શત્રુ દેવો તણા, વેદ ધર્મ આચરતા ઘણા. ૮
 તેથી તે જીત્યા ના જાય, માટે હરિયે રચ્યો ઉપાય;
 વેદ ધર્મથી જો હોય ભ્રષ્ટ, લક્ષ્મી ખલ પામે નષ્ટ. ૯
 માટે ધારી બુદ્ધનો દેહ, વેદ નિંદા ખોલ્યાછે તેહ;
 નિંદાસુણુતાં તજ્યો આચાર, તેથી પ્રકટ્યાછે મલિન વિચાર. ૧૦
 ખની નાશિક નરકે ગયા, સજ્જનોને નડતા રહ્યા;
 જે જે જન નાશિક થાય, તેતો શત્રુથી માર્યો જાય. ૧૧

(૯૬)

દોહા.

- ધારે કહીજીગ આવશે, જશે વેદનો ધર્મ;
અસુર બુદ્ધિ સહુની થશે, કરશે ખોટાં કર્મ. ૧
- વર્ણાવર્ણ મટી જશે, વિપ્રે અને ચંદાળ;
પિશાચ જેવા નરે થશે, કહણ થશે કળિકાળ. ૨
- તારે ઇશ્વર ધારશે, ઓવીસમો અવતાર;
કરશે હરિ કહકી થઈ, ધર્મ તણો ઊદાર. ૩
- એ રીત્યે ભગવંતના, ઓવીશે અવતાર;
કીર્તન કરતાં તેહનું, નાસે પાપ અપાર. ૪
- અણુમાદિક સહુ સિદ્ધિઓ, આસાધીનજ હોય;
ઇશ્વરના અવતારનું, ચિન્હ જાણવું સોય. ૫
- ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ દહ, ઐશ્વર્ય કીર્તિ ઉદાર;
સિંધુ સુતા સેવા કરે, એ ઇશ્વર અવતાર. ૬
- પૃથ્વી જલ અગ્ની વળી, વાયુ રવિ શશિ જેહ;
જેને વશ વરતે સહુ, તે ઇશ્વરનો દેહ. ૭
- સર્વ લોકના મનતણો, જાણી જાય વિચાર;
ભૂત ભવિષ્ય સગળું લહે, તે ઇશ્વર અવતાર. ૮
- વગર ભણે સહુ વેદનો, કરી શકે ઉચાર;
તે નર નિશ્ચે જાણવો, ઇશ્વરનો અવતાર. ૯
- ભાષાઓ સહુ દેશની, વિદ્યા કળા અપાર;
વણુશીખે જો આવડે, તે ઇશ્વર અવતાર. ૧૦
- અપાર બુદ્ધિ અપાર બળ, અપાર સદ્ગુણ હોય;

ધછે તે આપે બને, ઇશ્વરના ગુણ સ્તોત્ર. ૧૧

છપો.

ધુત્તા ધનને કાજ, ઘણાં પાખંડ કરેછે;
 હું ઇશ્વર અવતાર, વિશ્વનૌ વેશ ધરેછે;
 સજે બલા શણગાર, હાર કૂલોના ઘાસે;
 ધરી રાજનાં ચિહ્ન, બલો ભાળામાં મહાસે;
 જગકર્તા પ્રભુને તજી, વળી નામ બજાવે આપનું;
 તે અપરાધી ઇશ્વરનો થઈ, ભાગ કરે કૃપા પાપનું. ૧
 સાધી જાદૂ જંત્ર, જીવને ભૂકી નાખે;
 હું ઇશ્વર અવતાર, એમ આપે મુખ બાખે;
 હાય પિંડમાં રોગ, પરીક્ષા ન પડે તેની;
 અંતરની વળી વાત, કળી નથી શકતો કેની;
 કલપે જૂઠી વારતા, વળી ગપો હાંકે અતિધણી;
 જે તે જીવિત્ર વડે કરી, શિષ્યનું સર્વસ્વ લે હણી. ૨
 જોડી જૂઠી જીવિત્ર, રચે પરચાની પોથી;
 સાધી મેલા મંત્ર, ડરે નહિ જગમાં કોથી;
 કહિં ધૂણાવે ભૂત, કહિં અગ્ની કરે ઝાલે;
 ગીત રાસનાં ગાય, નારિયો સંગે મહાસે;
 જન એવા આ કલિ કાલમાં, પાખંડી સમજે કરે;
 માને નહિ સદગ્રંથને, ધર્મ બ્રહ્મ સહુને કરે. ૩
 કરે સમાધિ કપટ, ઝડપથી મેવા બાવે;
 સહુને આપી પ્રસાદ, વળી પોતે પશુ ચાવે;

ગયા હુતા વૈકુંઠ, વિષ્ણુ પાસેથી આઘ્યા;
 લીલાં જીવો લવિંગ, દેવ પાસેથી લાઘ્યા;
 નર એવાં કપટ કરી, ધણાં ડગી ખાય સંસારને;
 જન કોય ચતુર નર હોય, તે પામે તેના પારને. ૪
 ધરી ભૂપનો વેશ, દેશને લુંટે જ્યારે;
 દેશપતી ભૂપાળ, પછી પકડીને મારે;
 એમ વિષ્ણુ અવતાર, કોય કપટી જન ખણશે;
 ઝાલી જમના દૂત, દંડથી તેને હણશે;
 તે માટે ભગવત તણી, ભક્તિ કરવી સારછે;
 ધણી થઈ ફરે જગતનો, તે પાપી સરદાર છે. ૫
 શુદ્ધ વેદનો ધર્મ, ખજે નાંખ્યોછે ડોળી;
 કરવો જઈ સતસંગ, સંત જન સાચા ખોળી;
 જોઈ ઉપરનો વેશ, લેશ વાહ્યાના જઘયે;
 સ્નાની હોય ગુણવંત, તેહને સંગે રહિયે;
 જે મોટા માહાત્મ થઈ, ફરે તે ખોટા જાણો સર્વથી;
 તે છાનાં કુકર્મ આચરે, આપ પ્રભુના ગર્વથી. ૬
 કિતિશ્રી ભક્તિભાસ્કરે અવતાર કથાયાં ચતુર્દશો શુઃ ૧૨૯

અથ સત્સંગ મહિમા.

દોહા.

સંચિત જન્મ અનેકનાં, પ્રણય પુરાણાં હોય;
 ભક્ત મળે ભગવંતના, સંશય ન રહે કોય. ૧

વૃહતનારદીપુરાણમાં, નારદ કહેછે આપ;
 ભક્ત જનોનાં સંગથી, ટળે ત્રિવિધ સંતાપ. ૨
 કલ્પ વૃક્ષની છાંયથી, શીતળતા હોય જ્વેમ;
 ભક્તજનોનાં સંગથી, હોય શીતળતા તેમ. ૩
 ભગવત જનના સંગથી, ઉપજે સુખના ઓગ;
 એ આગળ સહુ અલ્પછે, સ્વર્ગાદિક સુખભાગ. ૪
 જોતાં સગળા જીવને, દુખ સાગર સંસાર;
 ભગવત જનના સંગથી, સહેજે પામે પાર. ૫
 શીતળતા સમતા ધણી, ગુણ જોના ગંભીર;
 એવા જનના સંગથી, શીતળ હોય શરીર. ૬
 દાવાનળ સંસારથી, તપતાં હોય શરીર;
 ભક્ત મળે ભગવંતના, જેવું નિર્મલ નીર. ૭
 સૂરજ નિજ કિરણે કરી, તિમિર હરેછે જ્વેમ;
 મનનું તિમિર ટાળવા, વચન ભક્તનાં તેમ. ૮
 નિર્ભાગી નર નીચને, મળે નહિ સતસંગ;
 મળે તોય રીસે બળે, ઘેર ન પલટે ઢંગ. ૯
 સજ્જન કેરા સંગથી, વાધે ધણા વિવેક;
 મતના મળ જોયી વધે, તે દુર્જન છે છેક. ૧૦
 મતના મળ બાઝ્યા પછી, વધે અહંતા રોગ;
 જડ અભિમાની જીવને, નહિ પ્રહસુખ ભાગ. ૧૧
 ગંગાને આદ્ય ધણાં, તીરથ ઐઠ કસોજ્ય;
 લવ એક સજ્જન સંગની, કરી શકે નહિ હોજ્ય. ૧૨

(૧૦૦)

ગંગાતો પાતક હરે, ચંદ્ર હરેછે તાપ;
ભક્ત મળે ભગવંતના, હરે જન્મ સંતાપ. ૧૩

મનહર છંદ.

પાપને પ્રહારે વળી પુણ્યને વધારે,
ધણો સુજસ વિસ્તારે એવો સાચો સતસંગ છે;
ઉપજે વિવેક જાણી ભજે પ્રભુ એક,
સાચો ધારે દૃઢ ટેક, આઠે પહોરમાં ઉર્મગ છે;
શ્રદ્ધે નિજ સાર તજે વિવિધ વિકાર,
કરે પ્રભુનો વિચાર એ પ્રેમતણો રંગ છે;
છોટમ સંસાર તેને નડે ન લગાર
સુખે પામે ભવપાર એવી નૌકા એ અભંગ છે. ૧

છપ્પ છંદ.

હીરો નાવે હાથ, મળે પથરાના ઢગલા;
મળે માનસે હંસ, બહુ સ્થલ બેઠા બગલા;
પારસ લેવા જાય, મળે આરસ બહુ ઠામ;
ઘણા કરે ગજરાજ, કહિક મુક્તાકુળ જામે;
જન ભિખ ધરી ભટકે ઘણા, પણ દાવાના દવમાં બળે;
કો શુદ્ધ સ્વરૂપાનંદજન, મહાપુણ્યે છોટમ મળે. ૧
ભાગી જડ અભિમાન, પ્રભુનિષ્ઠા દૃઢધારી;
શીતળ મન અતિ શાંત, લોકને પાવનકારી;
શમદમ સાધન પુક્ત, મુક્ત મન નિર્મલ જ્ઞેનું;
કેવલ ગગનાકાર, ત્રિગુણથી અળગું તેનું;

એવા જનના સંગથી, પાપ તાપ સગળા ટળે;
 તે તીર્થોને તીરથ કરે, કહે છોટમ જે આવી મળે. ૨
 તે નવિ કહિયે સંત, ભ્રાંતચિત જેનું ભમવું;
 ધન હરવાને ધાય, કરે ત્યાં મનનું ગમવું;
 તે નવિ કહિયે સંત, ક્લેશથી પીડે કાયા;
 તે નવિ કહિયે સંત, તજે નહિ મમતા માયા;
 જે જંત્ર મંત્ર જાદૂગરા, કપટ કિમિયા જે કરે;
 કહે છોટમ સંત ન જાણવા, જે પાખંડે પરનું હરે. ૩

ચોપાયા છંદ.

કપિહરદેવ કહે માત સાંભળો, સંગ મળે જે સારો,
 તે નર શ્રદ્ધાનંદ ભાગવે, મહિમા જાણે માહારો;
 પછી કથા સહુ મારી તેના મનને મીઠી લાગે,
 મોક્ષ મારગે ધાય આલતો, બળે મને અનુરાગે. ૧
 પરથમ તો વિશ્વાસ ઉપજે, વળતી આરત જાગે,
 મરાભક્તિ ઉપજેછે વળતી, બાહ્યક્રિયાઓ ત્યાગે;
 ઘણા જન્મના પુણ્ય જોગથી, દેહ મનુષ્યનો પામે,
 ભક્તજનોનો સંગ મળ્યાથી, ભક્તિ માહરી જામે. ૨
 અનેક ભવમાં ફરતાં ફરતાં, કૃપા શ્રદ્ધાની આવે,
 ભક્તજનો પર તેના મનમાં, ભાવ ઘણો ઉપજાવે;
 ભક્તોસંગે બળે શ્રદ્ધાને, પ્રેમે મુક્તિ પામે,
 જન્મ મરણની ટળે આપદા, ઠરે જઈ નિજ ઠામે. ૩
 સાધન તો છે ઘણાં શાસ્ત્રમાં, નહિ કોઈ ભક્તિ જેવું,

પ્રભુ કહેછે મજને વશ કરવા, એકે ન મળે એવું;
 વિભીષણાદિક રાક્ષસ જાતી, વાનર સુગ્રીવ જેવા,
 કાગબુધંડી પંખી જાતી, ગીધ જટાયુ એવા. ૪
 બલિ બાણાસુર પ્રહ્લાદાદિક, દાનવજાતી કહિયે,
 જંબુવાન રીંછની જાતી, પશુજાતી ગજ લહિયે;
 ગણિકા કુબ્જા શયરી ભીલડી, ગોપ ગોપની નારી,
 યક્ષપત્નિયો પણ સત સંગે, થયાં મોક્ષ અધિકારી. ૫
 ઊંચ નીચ ને નાત જાતનો, નિયમ નથી કાંઈ એવો,
 પ્રભુને ભજતાં પ્રભુને પામે, થાય આપના જેવો;
 તે માટે સતસંગ કરીને, સદા શ્રદ્ધાને ભજિયે,
 દામ આમના લોભી લંપટ, તેની સંગતિ તજિયે. ૬
 બગમેડાજવૃત્તિયોવાળા, દીસે સજ્જન જેવા,
 વેદવિરુદ્ધ વદે બહુ વાતો, તરત ત્યાગવા તેવા;
 સૃષ્ટિભ્રષ્ટ કરેતારે સગળા, નિયમો માંધ્યા જેવા;
 તે નિયમોથી અવળા ચાલે, તજવા સઘળા તેવા. ૭

કુંડળિયા છંદ.

સંગે રહિયે સંતને, જે સદ્ગુણ આગાર;
 સારાં વચ્ચનો સાંભળી, મનના મટે વિકાર;
 મનના મટે વિકાર, સારે સમજ્યામાં આવે;
 બંધન વાળાં કર્મ, તરત તે સંત તજવે;
 છોટમ ભક્તિ જ્ઞાન, ધર્મ વળિ તેનો ગ્રહિયે;
 હોય ગુણના આગાર, સંતને સંગે રહિયે. ૧

(૧૦૩)

સગ્ગજન સંગે જાણિયે, વિશ્વપારની વાત;
જેથી સગળું ઉપજે, તે લહિયે સાક્ષાત;
તે લહિયે સાક્ષાત, સર્વ જોમાં ક્રય પામિ;
ત્વંપદ તત્પદ લક્ષ્ય, લહિ ઠરિયે તે ઠામિ;
છોટમ નિપજે ભક્ત, એમ સમજે નિજ અંગે;
વિશ્વપારની વાત, જાણિયે સગ્ગજન સંગે. ૨

દોહા.

શાસ્ત્રે સાધુ શબ્દનો, અર્થ કહ્યોછે એહ;
સારાં લક્ષણુ નર વિષે, સાધુ કહિયે તેહ. ૧
સુજન આર્ય ને સબ્યજન, એછે એનાં નામ;
સારા ગુણુ તેમાં લહી, સગ્ગજન કહે તમામ. ૨
સાચો સન્યાસી વળી, તે સાધુ કહેવાય;
ઉત્તમ લક્ષણુ એહનાં, આચારે લેહેવાય. ૩
સન્યાસી સાધુ યતી, ભિક્ષુક એના નામ;
મહાવ્રતધારી તે વળી, જિતે શત્રુ તમામ. ૪
ખટશત્રુ જીત્યા વિના, સાધુ કહ્યો ન જાય;
મનોવિકાર મટે નહિ,તો ક્યમ સિદ્ધિ થાય. ૫
ત્યાગ કહ્યો નથી શૂદ્રને, શૂદ્ર સદાછે દાસ;
ભ્રમ ધરી ત્યાગી બને, તેનો જ્ઞા વિવાસ. ૬
ભ્રમ ધરે તો શું થયું, ભ્રમ સાધુ ન હોય;
સદાચરણને સત્ય વ્રત, સાધુ કહિયે સોય. ૭

ગીતિ છંદ.

જડલા જટા વધારે, પતંગ કાયા પાવકમાં બાળે;
 ઊંચું ઊંટ જીવેછે, વાગુલ્ય વળગી નીચું તો ન્યાળે. ૧
 ધ્યાન ધરેછે બગલા, મીન સદા રહે નીર વિષે નહાતા;
 રામ રામ શુક કહેછે, વાનર જીવે કૃષ્ણ પત્રો ખાતાં. ૨
 ગર્દભ ભસ્મ લગાવે, બકરા મોટી રાખેછે ડાઢી;
 ગાડર મુંડ મુંડાવે, બીલ વસેછે જંગલ કે ઝાડી. ૩
 વાઘ યુદ્ધમાં વસિયા, મોર માનની ત્યાગ કરી રહેછે;
 એવા સગળા ત્યાગી, કોણ મોક્ષમાં ગયા સંત કહેછે. ૪
 જેમાં લક્ષણ સારાં, વેદવિષે તો તે સાધુ કહેછે:
 પાર વિના પાખંડી, જગત ધૂતવા બેખ ધરી લેછે. ૫
 લક્ષણ સગળાં સારાં, લક્ષ્ય સચ્ચિદાનંદ તણો જેને;
 સાધ્ય ચિત્ત હોય જેનું, સાધુ અથવા સંત કહે તેને. ૬

ઓપાયા છંદ.

નિત્યાનિત્ય વિવેક નિરંતર, લક્ષણ પહેલું એછે,
 બાહ્યાભ્યંતર પવિત્ર રહેવું, સાધુ સાચા તેછે;
 સંગીમાં પોતાના સરખા, સગળા સદગુણ આપે,
 પારસમણિનો ગુણછે તેમાં, પરસે ગુણ પલટાવે. ૧
 શાસ્ત્રતણી મરજદા મુંકી, વધતું વેણ ન બોલે,
 મરજદા મુંકી બોલે, તે, જંગલ જટને તોલે;
 નીતિ રીતિ સર્વ શીખવી, સંગી જીવ મુધારે;
 લક્ષ્ય તથા લક્ષણ આપીને, ત્રિગુણ બંધથી તારે. ૨

(૧૦૫)

પ્રથમ શુદ્ધ વૈરાગ્ય હોય, તો તેજ બને સન્યાસી,
 વિષ જેવા વિષયોને માને, રહે એકાંત નિવાસી;
 દેડ કમંડળ કોપીન કંથા, એથી અધિક ન રાખે,
 ભિક્ષા માગી ભોજન કરવું, એક ખસ સત બાખે. ૩

દૃષ્ટપદારથ મિથ્યા માની છુટી સહુ આસક્તી,
 પ્રભુવત્તપ પલમાત્ર ન ભૂલે, એ અખંડ અનુરક્તી;
 મક મંદિર બાંધી નથી રહેતા, આશ્રય ન કરે કેનો,
 લોક હિતારથ વિચરે સગળે, ત્યાગજ શોભે તેનો. ૪

કનક કામિની રપથ કરે નહિ, સદા ખસરસ બાગી,
 જગત જીવને પાવન કરવા, વિચરે એવા યોગી;
 ગંગાપ્રત્યે કહે ભગીરથ, વચન સાંભળો મારાં,
 શાંત સાધુ જે છે સન્યાસી, પાપ હરી લે તારાં. ૫

એ પ્રભુજી ત્રિલોક પાવન, એવા ગુણ છે એમાં,
 જેના ઉરમાં વિષ્ણુ વસેછે, પાપ હરેછે તેમાં;
 જે ખસાંડ બધાનાં પાતક, એક પલકમાં બાળે,
 પરખસનો પંથ બતાવી, ત્રિવિધ તાપને ટાળે. ૬

પદ્મપુરાણે શિયે કહ્યું છે, ભક્ત ખસના એવા,
 પૃથ્વીપર પાતક હણનારા, દીસે અગ્નિ જેવા;
 ચંદ્ર નિર્મલો દીસે જેવો, વાદળ અળગું ટળતાં,
 જીવ પાપથી થાય નિરાળો, ભક્ત ખસના મળતાં. ૭

દોહા.

સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ ધણું, રૂપ પરાનું નેહ;

(૧૦૬)

બાણે તેને હંસજન, લક્ષણ બીજુ એહ.
 વૃક્ષતણા એક બીજમાં, વૃક્ષ રહ્યું છે જેમ;
 પ્રાણિમાત્રના પ્રાણમાં, પરાયક્તિ છે તેમ. ૨
 પરાપાર કાંઈ પેચછે, બ્યાંથી આવે સેર;
 રવર અક્ષર રૂપે કરે, એજ પરાની પેર. ૩
 પરાપાર પરબ્રહ્મ છે, લાગી તે શું પ્રીત્ય;
 એક પલકના વીસરે, પરાભક્તિ એ રીત્ય. ૪
 પરાભક્તિથી થાયછે, પ્રભુ સાથે સંજોગ;
 અથાહ આનંદ તેહનો, ભક્ત ભોગવે ભોગ. ૫
 રોમ રોમ પિહુને રંગે, સમરે આસો આસ;
 અષ્ટ પહોર આપે રમે, પ્રેમ સનેહી પાસ. ૬

મનહર છંદ.

ભૂમીવિષે રચેલા છે જોડલા રંગેના કણ
 તેટલી તો જીવ જાતી કરી કરતારે છે,
 જીવ જાતી માહે કોય એટ છે મનુષ જાતી
 મનુષમાં કોય કોય નિજ એય ધારેછે;
 એય ધારનાર માહે માનવી મુમુક્ષ કોય,
 મુમુક્ષ કોટીમાં કોય તત્વને વિચારે છે;
 તત્વના વિચારનાર કોય કોય બને સિદ્ધ,
 જોટમ સિદ્ધોમાં કોય બ્રહ્મને વિચારે છે. ૧
 તપીથી અધિક યોગી સ્નાનીથી અધિક યોગી,
 કર્મીથી અધિક યોગી ગીતામાંહિ ગાયછે;

તે માટે તું યોગી થાને અર્જુનને કહે કૃષ્ણ,
 યોગીયકી બંધત મારો શ્રેષ્ઠમાં ગણાય છે;
 કારણ છે તેનું એક જોમાં છે વડો વિવેક,
 સરવસ સાંપી મને આપે ન્યારો થાયછે;
 સર્વથકી ન્યારો થઈ મજ સાથે આવે નેહ,
 મારી તુલ્યતાએ આવી મજમાં સમાય છે. ૨

કુંડળિયા છંદ.

દીન ઉપર કરવી દયા, ત્રીજું લક્ષણુ તેહ;
 જોગીને જનકે કહ્યું, તીર્થરૂપ તમ દેહ;
 તીર્થરૂપ તમદેહ, તીર્થને તીરથ કરતા,
 ઉરધારો અવિનાથ, ફરેછે સગળે ફરતાં;
 તમને મળતાં સહજ, સંસૃતી સરિતા તરવી,
 ત્રીજું લક્ષણુ તેહ, દયા દાન ઉપર કરવી. ૧

વસુદેવે વાણી કહી, નારદ પ્રત્યે એહ,
 બવસાગરથી તારવા, નાવ રૂપ છે જોહ;
 નાવ રૂપછે જોહ, બ્રહ્મનિષ્ઠા જો સાધુ,
 તારે તતલ્લણુ તેહ, વિશ્વ જો વલગે આધુ;
 છોટમ આણી મ્નેહ, સંતને જો જન સેવે;
 નારદ પ્રત્યે એમ, કહી વાણી વસુદેવે. ૨

ઓયું લક્ષણુ અતુલ્બુજ, કહે બાગવત માંય;
 એકાંતિક જન માહરા, મુખે ન માગે કાંય;
 મુખે ન માગે કાંય, લોક અહદની રીક્ષી;

(૧૦૮)

વળી ન માગે મોક્ષ, યોગ અણિમાદિકસિદ્ધી;
કહે છોટમ લહે એક, બક્તિવિન સરવે થોયું;
કહે ભાગવત માંહિ, બક્તનું લક્ષણ ચોયું. ૩

મારા જન માગે નહિ, એમ કહે હરિરાય;
પરમેષ્ઠીપદ જો મળે, તે ચિતમાં નવિ ચાહાય;
તે ચિતમાં નવિ ચાહાય, સાર્વભૌમાદિક એવું;
અતુર્વર્ગમાં કાંય, કશું આપ્યું નવિ લેવું;
છોટમ ભગવત ચરણ, પરમ તે લાગે પ્યારા;
એમ કહે હરિરાય, નહિ માગે જન મારા. ૪

માગે જે બક્તીકરી, તેતો બક્ત મજૂર;
સેવકની સ્વામી વિષે, પ્રીતિ ન રહે ઉર;
પ્રીતિ ન રહે ઉર, મૂલ જો માગી લીધું;
સેવાનું કૃણ મળ્યું, પછી શું અદકું કીધું;
છોટમ શાણા સંત, સર્વ સુખ તેમાં ત્યાગે;
તેતો બક્ત મજૂર, કરી બક્તી કૃણ માગે. ૫

વૈભવ સારો વિશ્વનો, કરે એક મર કોય;
એક પલક હરિ બક્તીની, સમતા નાવે સોય;
સમતા નાવે સોય, સિદ્ધિયો સગળી એવી;
અવિનાશીની તુલ્ય, આવશે નાશી કેવી;
છોટમ સગળું તુલ્ય, બ્રહ્મ એક જોને પ્યારો;
નાવે બક્તી તુલ્ય, વિશ્વનો વૈભવ સારો. ૬

વશ કરનારાં જીવને, જડી મંત્ર કે જંત્ર;

ભક્તિ પ્રભુને વશ કરે, જેછે સદા સ્વતંત્ર;
 જેછે સદા સ્વતંત્ર, ભક્તને આધીન રહેછે;
 પડે કદાપી કષ્ટ, તરત તે દૂર કરેછે;
 છોટમ એથી કોણ, પદારથ બીજાં સારાં;
 જડી મંત્ર કે જંત્ર, જીવને વશ કરનારાં. ૬
 ભક્તિથી મોટું નહિ, જગમાં બીજું કોય;
 કર્તા અગણિત અંડનો, ભક્તતણે વશ હોય;
 ભક્તતણે વશ હોય, સર્વ તે કામ કરેછે;
 ભક્તકૃપાથી જીવ, સર્વ સંસાર તરેછે;
 છોટમ ભક્તી વિના, અન્યછે સગળું ખોટું;
 જગમાં બીજું કોય, નહિ ભક્તિથી મોટું. ૮
 ભગવતની સેવા વિના, ભક્ત ન માગે કાંય;
 એકાદશ ઇંદ્રિયં સહુ, વરતે સેવા માંય;
 વરતે સેવા માંય, બાહ્યને બીતર ધારે;
 અંતરંગ બહિરંગ, સેવના ઉભય પ્રકારે;
 છોટમ સાચા ભક્ત, અહોનિશ વરતે એવા;
 ભક્ત ન માને કાંય, વિના ભગવતની સેવા. ૯
 પાવન બક્ષણ પાંચમું, શુચિતા છે સર્વાંગ;
 વસે ભક્તના દેહમાં, ગયા ગોમતી ગંગ;
 ગયા ગોમતી ગંગ, સંગ હરિજનનો કરતાં;
 પાપ હરે તતકાલ, તેમ નહિ તીરથ કરતાં;
 છોટમ જન ઉરમાંય, વસે પ્રભુ જગસંભાવન;

છે શુચિતા સર્વાંગ, પાંચમું લક્ષણ પાવન. ૧૦
 અગ્ની સૂરજ ચંદ્રમા, નભ પૃથ્વી મન વાય;
 એવા દેવ ઉપાસતાં, પાપ વિલંબે જાય;
 પાપ વિલંબે જાય, તરત સતસંગતિ ટાળે;
 મુંકી એવું મૂળ, મૂઠ જન વળગે ડાળે;
 કહે છોટમ સતસંગ, કરે નહિ જીવ કૃતધી;
 જેવાં ટાળે પાપ, ચંદ્રમા સૂરજ અગ્ની. ૧૧
 છડું લક્ષણ સંતનું, ગ્રંથ ભાગવત ગાય;
 ભક્ત હોય ભગવંતના, કર્મે ના લેપાય;
 કર્મે ના લેપાય, કમલ જળ મધ્યે જેવું;
 લેપે નહીં લગાર, ભક્તને બવજલ તેવું;
 છોટમ સગળે ઠામ, કરે પ્રભુ જનનું રક્ષણ;
 ગ્રંથ ભાગવત ગાય, સંતનું છડું લક્ષણ. ૧૨
 સુખ લક્ષણ છે સાતમું, તેના ભોગી ભક્ત,
 બાકી કુખ દરિયાવમાં, છે બુડેલું જક્ત;
 છે બુડેલું જક્ત, પાપમય અક્ષવિળેગે,
 હરીના જન હરિમાંય, મગ્ન અક્ષાનંદ ભોગે;
 છોટમ અક્ષ પ્રસાદ, ભક્ત કરનારા લક્ષણ.
 તેને ભોગી તેહ, સાતમું છે સુખ લક્ષણ. ૧૩
 વધતા વલ્લભ ભક્ત છે, નહિ કોય તેહ સમાન;
 પાયું અર્જુનને જીવો, ગીતા અમૃતપાન,
 ગીતા અમૃતપાન, ઘણો પ્રિય પોતે બહી;

પાપ થઈ જશે માપ, વિમુ એમ બોલ્યા વાણી,
 દરસાવ્યું નિજ રૂપ, દેવમુનિયોને દુર્લભ;
 છોટમ સહુથી એમ, ભક્ત છે વધતા વલ્લભ. ૧૪
 ઉત્તમ લક્ષણ આઠમું, વશ કરવા વિચેશ,
 મહા મોહથી જીવને, તારે દઈ ઉપદેશ;
 તારે દઈ ઉપદેશ, સર્વ ભ્રમ દૂર કરાવે,
 દેખાડે રંગુ જેમ, એમ આત્મા દરસાવે;
 છોટમ વાદલ જાય, તપન દેખાય તતલણુ,
 વશ થઈ રહે વિચેશ, આઠમું ઉત્તમ લક્ષણુ. ૧૫
 નવમો ગુણ નિશ્ચે કરી, જનકે કહ્યું જરૂર,
 ભગવત જનને બેઠિયે, પ્રેમધરી ભરપૂર;
 પ્રેમધરી ભરપૂર, મનુજ તનુ દુર્લભ જાણી,
 તેમાં દુર્લભ ભક્ત મળે, મહા પુણ્યે પ્રાણી;
 છોટમ ભેઠે સંજા જન્મ હોય છેલો ભવમો,
 જનકે કહ્યું જરૂર, કરી નિશ્ચે ગુણ નવમો. ૧૬
 નવગુણવાળા નરે મળે, કરવું ન પડે કાંય,
 જપ તપ તીરથ ત્યાગવ્રત, સગળું સેવામાંય;
 સગળું સેવા માંય, પતિવ્રતાપત્ની જેવી,
 પાંચ સિદ્ધિ સમસ્ત, એમજન પ્રભુના સેવી;
 છોટમ જો નવિ હોય, બાલ તિલક કે માળા,
 બનિયે આણી બાવ, હોય નરે નવ ગુણવાળા. ૧૭
 સતસંગે મુઘરી ગયા, આગળ પુરૂષ અનેક,

સ્વારથ પરમારથ બહી, વિદ્યા વિનય વિવેક;
 વિદ્યા વિનય વિવેક, બાવબક્તિ દૃઢધારી,
 અંતે પામ્યા મોક્ષ, બિજ પરમ્પ્રહ્લ વિચારી;
 છોટમ એય ન હોય, જીવને કૌય કુસંગે,
 આગંગ પુરૂષ અનેક, ગયા સુધરી સતસંગે. ૧૮
 પાણીમાં પથરો રહે, બીતરના બેદાય,
 અળ આવે સતસંગમાં, અળતા મળના જાય;
 અળતા મળના જાય, રહે એવા ને એવા,
 ગંગાકાંઠે જૈન, રહે ગંધાતા તેવા;
 છોટમ મનને બાવ, જાય જાણ્યો વાણીમાં,
 બીતર ના બેદાય, રહે પથરો પાણીમાં. ૧૯

મતહર છંદ.

અલજનતણું મન જાણુવું ગહન વન,
 અવિદ્યા અનીતિ ધોર કંટકનાં ઝાડ છે;
 તૃષ્ણા છે વિશાળનદ જૂઠ્ઠયને પ્રપંચ હૃદ,
 અદેખાઈ છે દુઝદ પાપરૂપી પાઠ છે;
 ચોરી જારી વરે વાધ, કુષ્ટતા ઉલ્લૂક કાગ,
 નિંદા ચાડી નિર્મળતા, ધણા બીલ ધાઠ છે;
 છોટમ એવાનો સંગ, કરે ધર્મ કર્મ બંગ,
 નરને જુડાવનાર, કુસંગતિ આડ છે. ૧
 સર્પ કૂર અલ કૂર કહેવાય જમત માંહિ,
 અલ થેકી સર્પ કાંય મુણેકરી સારો છે;

(૧૧૩)

જંત્ર મંત્ર જડી વડે, સર્પ કૂર ધાયે સાધ્ય,
ખલ નાવે મંત્રે સાધ્ય એવો એ નકારો છે;
સાધવા નિજસ્વારથ મીઠું મીઠું ખોલે મુખ,
વિશ્વાસ જો રાખે તેને દગો કરનારો છે;
છોટમ એ સાધુ જેવો રાખે ખલ ઠાઠ માઠ,
સંગ કરનારને તો બચતણા બારો છે.

દોહા.

સાધુ વેશ રાવણે, કર્યું જનકી હરણ;
કાલનેમિ હનુમંતને, છળતાં પામ્યો મરણ. ૧
ખાનું દેખી બકતનું, જન રાખે વિશ્વાસ;
ખળ ખોટાને સેવતાં, નિશ્ચય હોય નિરાશ. ૨

કવિશ્રી ભક્તિભાસ્કરે સતસંગ નિરૂપણે પંચદશો ગુણા

.અથ મત્કરીતિ.

કુંડળિયા છંદ.

હરિનાજન હરિને જીવે, તણે ગુણધી બિન,
માયાના ગુણ જૂજવા, ઉત્તમ મધ્યમ હીન;
ઉત્તમ મધ્યમ હીન, દેહ તો યયા વિકારો,
કરિ ગુણકર્મવિભાગ, સૃષ્ટિ સધળી વિસ્તારી;
છોટમ જળધી દૂધ, હંસલે અલગ કરીને,
માયાગુણધી બિન, જીવે હરિના જન હરિને. ૧
જાણે હરિજન જમતને, જમકર્તા જોખાગ,

તરે તરેના તરતણો, જાણે કરી વિભાગ;
 જાણે કરી વિભાગ, કોય કટ્ટું કંટક ઝેરી,
 મીઠા મોળા કોય, વાસના કોઈની ઘેરી;
 છોટમ રાગ દ્વેષ, એમ સમજી નવ આણે,
 જગકર્તાનો ખાગ, જગતને હરિજન જાણે. ૨
 દુનિયાં વાડી દેવની, દુર્જન કરે અનાક,
 ચાખે કૂળ આપ્યાવિના, જડથી કાપે ઝાડ;
 જડથી કાપે ઝાડ, રખોપિ તેને આણે,
 મારે ઝાઝો માર, કેદ કોઠામાં ઘાણે;
 કહે છોટમ જો ખાગ, ખગાડે કોય અનાડી,
 પામે દુઃખ અપાર, દેવની દુનિયાં વાડી. ૩
 સજ્જન વાડી સાચવે, પ્રીત્યે પાણી પાય,
 કાલ્યાં દેખી કૂલ કૂળ, લેવાના લલચાય;
 લેવાના લલચાય, ધણીનું સઘળું ખારે,
 રીઝે જગનો રાય, અમિતકૂળ આપે તારે;
 છોટમ સૃષ્ટીમાત્ર, જાણવી સ્થિરચર ઝાડી,
 પાળે આણી પ્રેમ, સાચવે સજ્જન વાડી. ૪
 સુખનો દાતા સર્વને, સાધુ કહિયે સાર,
 પરમારથને કારણે, લીધો છે અવતાર;
 લીધો છે અવતાર, કષ્ટ સર્વેનાં કાપે,
 દુઃખ સામે ઉપદેશ, પરમ પદમાં લેઈ ધાપે;
 છોટમ વેદપુરાણ, સદા તેના જસ ગાતા,

સાધુ કહિયે સાર, સર્વને સુખનો દાતા. ૫

જીકું ખોલે જીભથી, તે નર થાય *વિગીત,
સત્ય ન્યાયથી બોલવું, એજ સંતની રીત;
એજ સંતની રીત, કરે નહિ નિંદા ચાડી,
ધરી સંતનો વેશ, અસતતો બંડે અનાડી;
કહે છોટમ જગમાંહિ, જીવ તે પથુને તોસે,
તે નર થાય વિગીત, જીભથી જીકું ખોલે. ૬

છપય છંદ.

જૂઠો છે જડ દેહ, કેમ કરી બોલે વાણી;
કર્તાએ તે માટ, દેવ થાપ્યાછે જાણી;
પ્રભુ અક્ષર તીત, ત્યાં થકી અક્ષર આવે;
પ્રાણુ વાયુની માંહિ, શક્તિ સંયોગ મેળાવે;
પછી નાભીમાં વિજ્યુ, મળે ઘાટ હૃદ પ્રભા ધરે;
જેવો આશય મન તણો, તેવી વાણી ઉમરે. ૧

રૂદ્ર દેવછે કંઠ, વરણુ જિહ્વાએ વલગા;
મુખમાં અગ્ની દેવ, કરેછે અક્ષર અલગા;
સદ્ગોળતા આદ્ય, પ્રાણના દેવ કહ્યાછે;
ચંદ્ર સૂર્ય બે પાસ, નાડિયો માંહિ રહ્યાછે;
વળી ગંગા જમુના સરસ્વતી, તે આસા મધ્યે ધારછે;
કહે છોટમ સગળા દેવથી, વાણીનો ઉચ્ચાર છે. ૨

---

*નિંદિત.

દેવોના બળવડે, જીવ બોલેછે વાણી;
 કુષ્ટવચન ઉચ્ચાર, કરે તે પામર પ્રાણી;
 અસત્ય કે અન્યાય, કરે પરનિંદા બ્યારે;
 પરને પીડા થાય, વચન એવાં ઉચ્ચારે;
 પાપ ધણાં વાણી વડે, કરતાં નરકે જાયછે;
 દંડ સહિ જન્મદૂતનો, પછી દેહ વૃક્ષનો થાયછે. ૩
 વાણીમાં છે ઝેર, વેર વાણી ઉપજાવે;
 વાણીથી હોય મોક્ષ, વાણી અંધનમાં બાવે;
 વાણીથી હોય લાભ, થાય વાણીથી હાણી;
 વાણીથી બૂડાય, તરે વાણીથી પ્રાણી;
 તે માટે હરિભક્તને, વાણી સર્વ સુધારવી;
 નેથી રીઝે જગપતી, એ વાણી ઉચ્ચારવી. ૪
 વાણી કેરા દેવ, જૂઠ્ઠાથી કોપે બ્યારે;
 અક્ષર કેરાં બીજ, દગ્ધ કરી દેછે બ્યારે;
 જપતાં મંત્ર કરોડ્ય, કૃણે નહિ કિંચિત તેને;
 ધરે સંતનો વેશ, ભક્તિ ના ઉપજે એને;
 તે માટે નર દેહમાં, વાણી સારી સાધિયે;
 કૂડ કપટ છલ પરહરી, એક જ્વલ આરાધિયે. ૫

મનહર છંદ.

વાણી અને પાણી વિષે નબમાં નથી વિકાર,
 વપુને વસુધા સંગે, વિવિધ વિકારછે;
 ક્રોધ અંગાજળ ક્રોધ કહેવાય કરમ નાશ,

કોય મિષ્ટ મોળાં કટુ કોય જળ ખારછે;
 કોય વાણી કીર હંસ કોકિલા મયૂર જેવી,
 કોય ખરે ઉલૂકની બાષા બયંકારછે.
 છોટમ વિચિત્ર બેદ દીસે વાણી પાણી માંહિ;
 કોય છે અસાર અતિ કોય અતિસાર છે. ૧

છપય છંદ.

દાટીએજ પવિત્ર, નેઈ નેઈ જુગતે ચાલે,
 પાણી હોય પવિત્ર, વસ્ત્રથી ને તે ગાળે;
 વાણી એજ પવિત્ર, સત્ય સગળે ઉચ્ચારે;
 મનતો તેજ પવિત્ર નિરંતર અક્ષ વિચારે;
 એમ બાહ્ય બિંતર વિષે, રહે પવિત્ર હરિજન સદા;
 કહે છોટમ જન બગવંતના, પાપકર્મ ન કરે કદા. ૧
 જ્ઞાનઅગ્નિ ઘટમાંહિ, જ્યોતિ પ્રકટી હોય જ્જે;
 હોય કર્મના એજ, ભસ્મ કરી દેછે તેને;
 સંચિતને ક્રિયમાણુ, જ્ઞાન ઉપજતાં બળશે;
 પરાલબ્ધ છે જેહ, ભાગવ્યા પૂઠે ટળશે;
 એમ કર્મ હરિજનતણાં, જ્ઞાન થકી બળી બયછે;
 કહે છોટમ દેહ ગયા પછી, પ્રભુના બેજો થાયછે. ૨
 સત્ય તિલક નિજ બાળ, માળ અનુરાગ અચળની;
 છાપ ખસે વિશ્વાસ, ત્યાગ તે ગોષ્ઠિ બળની;
 તત્વજ્ઞાન સિર ટોપ, શીલ શૃંગાર સોહાવે;
 દીર્ઘ દષ્ટિ કરદંડ, મોહ મદ જ્ઞાન નસાવે;

(૧૧૮)

પરોપકાર પુસ્તક પઢે, દયા દક્ષતા સારછે;
કહે છોટમ સાચા સંતનો, બ્રહ્મભ્રમ નિરધારછે. ૩

મનહર છંદ.

બ્રહ્મવિદ્યા મહાવિદ્યા પવિત્રને પાપહારી,
સદાય છે સુખરૂપ ભક્ત જન ભોગીછે;
ભક્તિ વિના દમ દેહ આનંદ ન પામે તેહ,
સિદ્ધિયોની લાલચમાં લપટાયા ભોગીછે;
સિદ્ધિયોછે માયારૂપ કળે જઈ મોહરૂપ,
જેની આશ જન્મ ખુવે ભોગી એવા રોગીછે;
છોટમ શ્રીહરિ સાથે સાચો નથી રહે જોને,
ભોગી નામ ધરે પણ સદાય વિભોગી છે. ૧
પ્રભુનો વિભોગ રોગ જિહાં લગી જીવનેછે,
તિહાં લગી તાપ પાપ વિવિધ સંતાપછે;
દેહને ગણેછે આપ જપે અન્યદેવ જાપ,
માત્રે સુખ માયાતાણું એવોજ આલાપછે;
સત્યને અસત્યનો વિવેક તો ન આવે હર,
દૂર દૂર કહે કોય જગતનો આપછે;
છોટમ સાક્ષાતકાર જાણે ન નિજસ્વરૂપ,
તિહાં લગી જૂદા જૂદા થાપે પ્રભુ થાપછે. ૨

इति श्री भक्तिभास्करे भक्तरोति निरूपणे षोडशो शुः ॥

(૧૧૯)

અથ ભક્તમહિમા.

દોહા.

મહિમા ભગવત ભક્તનો, જાણી દેવ મહેશ;
મહામંગલ દાયક થયા, સહિત અમંગલ વેશ. ૧
જે મુખ હરિકીર્તન કયા, હરિ હરિ રટણ હમેશ;
તે શિરની માળા કરી, કંઠે ધરે ઉમેશ. ૨

છપય છંદ.

એક સત્તે શિવરાય, સંગ લેઈ દક્ષકુમારી;
નંદી વાહન યુક્ત, વિચરતા અવની સારી;
જાતાં મારગ માંહિ, ગામ એક ઉજડ આળ્યું;
દેખી તેણે ઠામ, શંકરે શીશ નમાળ્યું;
ત્યાંથી આગળગ્યાલતાં, સ્થળ બીજું આળ્યું સદી;
પ્રભુામ કીર્તિ શંકરે, એ સ્થાનક ઉભારહી. ૧
સતી કહે શિવરાય, તમે છો અંતરજામી;
ઉજડ વસ્તી માંહિ, નમોછો કેને સ્વામી;
વળતો કહે શિવ વાત, સાંભળી સંશય વામ્ન;
ભક્ત થયોતો એક, બસો એ ઉજડ ઠામે;
વળી થાવાનો છે બસો, આ વસ્તીવાળા ગામમાં;
માટે હું તેને નમ્મો, મહાપવિત્ર બેહુ ઠામમાં. ૨
સતી કહે મહાદેવ, દેવમાં મોટા કહાવો;
નમો ભક્ત તે ઠામ, અધિક શો મહિમા આવો;

સંશય મજને થાય, હરો હાવે વૃષકેતુ;
 કેમ અધિકછે ભક્ત, કહી સમજવો હેતુ;
 વળતો શંકર બોલીયા, દેવિ સત્ય તજને કહું;
 ભક્ત તણે વશ હરીરહે, તે માટે મહિમા બહુ. ૩
 અંબરિષ નામે રાય, ભક્ત ભગવનનો કહાવે;
 અબયા કેરું વ્રત, ભૂપ તે કરતો બાવે;
 દુર્વાસા મુનિરાય, જઈ તેને દુષ્પ દીધું;
 ચક્રમુદર્શન તરત, પ્રભુએ પુઠળ કીધું;
 ત્રાહિ ત્રાહિ પોકરતા તે, ઐદ ભુવન માંહે ર્ષી;
 અંબરિષ શરણે આવિયા, તો જીવેથી ઉગર્યા. ૪
 મહારૂદ્ર અવતાર, હુતા પોતે દુરવાસા;
 કર્યો ભક્તનો દ્રોહ, તજી જીવ્યાની આશા;
 ચક્રતાણા બયથકી, કોય પણ ન શક્યું રાખી;
 હુંહું ભક્તાધીન, વિજયુએ વાણી બજાવી;
 માટે મહિમા ભક્તનો, દેવથકી પણ છે ઘણો;
 તેથી સગળે હું નમું, જ્યાં જ્યાં જનહોય હરિતણો. ૫
 પરમભક્ત પ્રહ્લાદ, વળી નારદજી કહિયે;
 પરાશર પુંડરીક, વ્યાસને અંબરિષ લહિયે;
 શુક શૌનકને બીજમ, વળી રૂકમાંગદ બાણું;
 અર્જુન તથા વસિષ્ઠ, વિભીષણ ભક્ત પ્રમાણું;
 વળી ધ્રુવજી ને ચંદ્રહાસજી, ભક્ત બહા જગમાં થયા;
 અપાર ભવ સાગર થકી, તે અનેક જીવ તારી ગયા. ૬

પૂરા પ્રભુના ભક્ત, જન્મ જો કુળમાં ધારે;
 સાતગોત્ર તેતણાં, તરત ભવજળથી તારે;
 પિતાનણાં પચવીસ, વીસ માતુલનાં કહિયે;
 કોઈ માથીનાં વીસ, બહેનનાં વીશજ લહિયે;
 વળી સસરાને કુહિતાતણી, પંદર પેઢી ઉધરે;
 જન્મે જન જગદીશના, તે કુળ સગળાં પાવન કરે. ૭
 જંગમતીરથ ભક્ત, જગતને પાવનકારી;
 ગંગા નિમંત્ર સ્નાન, જોગ જીમનાં મળદારી;
 ગિરા શ્રદ્ધગુણ ગાન, તત્ત્વવિચાર ત્રિવેણી;
 પ્રેમભક્તિ સુપ્રયાગ, સકલ સદ્ગુણની શ્રેણી;
 પંચકોશી નિજ પિંડમાં, વિશ્વેશ્વર વાસો કરે;
 કોઈ છોટમ પદરજ પરસતાં, પાપ તાપ સગળા હરે. ૮
 માંડિલને કહે બ્રાહ્મ, પરાભક્તિ કહી જ્વેલી;
 સહજ સમાધિ સદાય, રહે સ્થાનીને તેવી;
 વૃત્તિ શ્રદ્ધાકાર, કરી વિચરે તે સ્થાની;
 નામ રૂપ ઓંકાર, ભક્ત સગળું લે માની;
 તે મુક્તરૂપ સંસારમાં, એવા નરને જાણિયે;
 ગ્રંથ બણી બકતા કરે, તે દાંભિકજન પરમાણિયે. ૯
 શ્રદ્ધવારતા માંહિ, કુશળ તો દીસે સારા;
 વૃત્તિ વિષયાકાર, રહે તે નીચ નકારા;
 સેવા કરવા સોય, સુંદરી આવે સારી;
 એક શ્રદ્ધ કહી મૂઢ, રમે તે સંગે જારી;
 એ અસ્થાની જાણવા, કેવળ કળિનું રૂપ છે;

વિષયવાસનાં જે તજે, સ્થાની એજ અનૂપ છે. ૧૦
 આદિત્યમાં અંધકાર, કોય કાળે હોય જ્યારે;
 સ્થાનીકેરું ચિત્ત, વિષયમાં બટકે ત્યારે;
 પાવક પાણી માંહિ, કોય રીત્યે જો સળગે;
 તો સ્થાનીનું ચિત્ત, જઈ વિષયોમાં વળગે;
 અહ્યાકારે વૃત્તી થઈ તો વિષય વાસના ના રહે;
 વ્યાસ કહે શાંડિલ સુણો, સ્થાનવંત તેને કહે. ૧૧

દોહા.

શાંડિલ કહે સ્થાની જીવો, સાક્ષી કહેછે આપ;
 ક્રિયિત ઇચ્છા ઉપજે તો, હોય સગળાં પાપ. ૧
 બને નહિ ઇચ્છાવિના, દેહ ઇન્દ્રિયનાં કર્મ;
 એ સ્થલ આશય અટપટો, કોયક સમજે મર્મ. ૨
 મન તુરંગને દેહ રથ, આત્મા હાકેણુહાર;
 જો તુરંગ વથ ના રહે, પડે કૂપ નિરધાર. ૩
 હરિમારગમાં હાકવો, એ મન મત્ત તુરંગ;
 બય માને બગવંતનો, કોય ન કરે કુસંગ. ૪
 મહાગોરે કલિકાલમાં, ઉત્તમબર્જિત આજ;
 રહે ઇશિને આશરે, તેનું સરથે કાજ. ૫
 અહં અહ્ય મુખ્યથી કહે, મન વિષયોમાં ધાય;
 હરિહરની નિંદા કરી, મૂઢ નરકમાં જાય. ૬
 દાનવને વળી દેવને, વૈરે અનાદી જોહ;
 તે લેવાને દાનવો, ધારે નરનો દેહ. ૭

(૧૨૩)

યવન મ્લેચ્છ ચાંડાળને, આહીર બિલ્લ કિરાત;
 તેમાં દાનવ અવતરે, જે હોય નીચી જાત. ૮
 તે કહે અમને મોકલ્યા કર્તારે આ ઠાર;
 સૌન અમારૂં સાંભળે, તે પામે બવપાર. ૯
 ચાપ હોય પ્રાણીતણાં, સર્વ અમારે શીષ;
 તન મન ધન અર્પણ કરે, તે દેખે જગદીશ. ૧૦
 જૂડી ગપો હાકતાં, ડરે ન મનમાં સોય;
 જીવ અજાણ્યા ધર્મના, તે તેને વશ હોય. ૧૧
 પૂજે પરમેશ્વર કહી, જપે જીવનું નામ;
 સજ્જનની નિંદા કરી, નરકે જાય તમામ. ૧૨
 જેમ અંધારી રાતમાં, હોય ઊલુકનું જોર;
 તેમ વેદવિદ્યા જતાં, પ્રકલ્યા પંથી ચોર. ૧૩
 ભક્તિ બાસ્કરે અંતરનું, અવણ જીવને થાય;
 અંધારૂં પાખંડનું, સહજે અલગું જાય. ૧૪

इतिश्री भक्तिभास्करे भक्तमहिमा वर्णन सप्तदशोऽंशुः॥

अथ विष्णुपादोदक महिमा.

गीति छंद.

અકાલમૃત્યુ હરણું, બાધિમાત્રને વિનાશ કરનારૂં;
 ચરણોદક ભગવતનું, સ્નેહ ધરીને શિર ઉપર ધારૂં. ૧
 હરિચરણોદક જોને, સદા મળે જો શીષ ઉપર ધરવા;
 કોટિ તીર્થના તેને, કદા મનોરથ પડે નહિ કરવા. ૨

(૧૨૪)

ને ને રકંદપુરાણે, રૂદ્રદેવનું વાયક છે એવું;
જિસામુજન જાણે, ચરણોદકનું ઉત્તમ ફળ તેવું. ૩

છપચ છંદ.

ગંગા તથા પ્રયાગ, વળી ને પુષ્કર કહેછે;
ધણા દિવસ ને નહાય, પછી ફળ સાં રહેછે;
હરિચરણોદક પાન, કરે ને એકજ વારે;
રાખે પાપ અપાર, તરત બવસાગર તારે;
એવો મહિમા છે ધણો, નૃસિંહપુરાણવિષે કહ્યો;
કહે છોટમ આ જગતમાં, શ્રીમહાદેવે તે લલ્યો. ૧
તુલસીમિમિત તોય, વિષ્ણુચરણામૃત કેરું;
લેતાં ત્રણે કાળ, પાપ તે હરે ધણેરું;
કહેછે ગરૂડપુરાણ, અધિક છે મહિમા એનો;
હાય હરિના હંસ, તોલ કરી જાણે તેનો;
મહા મોટાં તીર્થોથકી, પાપ તાપ હરનાર છે;
કહે છોટમ આ જગતમાં, સારથકી બહુ સાર છે. ૨
ચરણામૃતનું પાન, કરે તે સહુથી ડાહ્યો;
ચરણામૃતનું પાન, કરે તે તીરથ નહાયો;
સર્વયક્ષની માંહિ, થયો તે દીક્ષિત કહિયે;
પ્રાયશ્ચિત અનેક કર્યો, પણ તેણે લહિયે;
એવું પદ્મપુરાણમાં, વ્યાસમુનિ કહેછે કથી,
હરિચરણોદક ને પિયે, તે પુનર્જન્મ ધરતો નથી. ૩

(૧૨૫)

દોહા.

ગંગાને ગોદાવરી, આદિ તીરથ નેહ;
વિષ્ણુચરણોદકતણી, તુલ્ય ન આવે તેહ. ૧

કોટિક હસ્યા હોય તે, સધળી દૂર પળાય;
પણ બિંદુ હેઠું પડે, તો મહાપાપી થાય. ૨

इतिश्री भक्तिभास्करे विष्णु चरणोदक महिमा वर्ण
नेऽष्टादशौ शुः॥

अथ प्रसाद.

ગીતિ છંદ.

કરી નિવેદન હરિને, તુલસી ભિમિત પ્રસાદ ને લેછે;
યસતાણું કૃળ પામે, રેકંદપુરાણે એ મહિમા કહેછે. ૧

પ્રસાદ પ્રભુનો પ્રીત્યે, તુલસીભિમિત જન લેછે ન્યારે;
શતચાંદ્રાયણકેરું, તે નર નિત્યે કૃળ પામે ત્યારે. ૨

ગૌતમમુનિ એમ કહેછે, સાંભળ અંબરિષ હરિ પ્રસાદ નેછે;
અશન તેહનું કરતાં, અધમેધનું કૃળ નિશ્ચે દેછે. ૩

દોહા.

પ્રસાદ શાલિગ્રામનો, ચાર વર્ણમાં કોય;
લેતાં પાવન થાયછે, પ્રભુપદ પામે સોય. ૧

મહણુ કરે બકિતવડે, ને નર વિષ્ણુ પ્રસાદ;
પાપરહિત હોય પ્રાણિયો, એમ કહે ઉરગાદ. ૨

इतिश्री भक्तिभास्करे प्रसादमहिमा वर्णने एकोनविंशौ शुः॥

અથ તિલક.

ઘોઠા.

- લલાટ મધ્યે ધારવું, ઉર્ધ્વપુંદ્રે જોઈ;
 પાપ હરેછે જીવનાં, પવિત્ર યાપછે દેહ. ૧
 સ્મૃતિ સ્મૃતિ પુરાણમાં, તિલક કહ્યું છે જોઈ;
 છે ખાનું ધધિર તાણું, એમાં નહિ સંદેહ. ૨
 ધારે ખાનું ધણીતાણું, જિમ સોહાગણ્ય નારય;
 કંડી ચૂડો ચાંદલો, વળી હેમના હાર. ૩
 એમ હરિના બક્તને, હરિનું ખાનું જોઈ;
 માલા તિલક ધારવાં, ત્યાગ ન કરવાં તેહ. ૪
 શિવ વિષ્ણુકેરું હૃદય, વિષ્ણુ હૃદય શિવરાય;
 માટે શિવવિષ્ણુ વિષે, એક બુદ્ધિના યાય. ૫
 આપું કે ઠાહું કરો, જોને જો રૂચિ જોય;
 ખાનું છે ધધિર તાણું, વાદ ન કરવો કોય. ૬
 પવિત્ર સ્થળની મૃત્તિકા, બસ્મ હોમની જોઈ;
 ચંદન વિષ્ણુ અંગનું, તિલક ધારવું તેહ. ૭

ઈદવ છંદ.

પુંદ્ર કહે તુલસી તણી જો મૃદ પુંદ્રે તીરથ માત્રની માટી,
 પર્વત અગ્ર નદી ઉદધી તટ ગોપીનું ચંદન મેળવું વાટી;
 રામતણી રંજ કે વિભૂતી વળી તે ગુટિકા કરી રાખવી ધાટી,
 પુંદ્રને દેખી ડરે જમ કિંકર ભૂતપિશાચ બળી મરે ફાટી. ૧

છંદ મનહર.

કરતૂરી કેસર અને કંકુનું તિલક થાય,
 હરિદ્રા સુકડ્ય ખાખ ખડી તાણું થાયછે;
 વિઘ્નુંની પૂજામાં શેષ રહેલું ચંદન હોય,
 ધારિયે લલાટે સ્મૃતિ પુરાણમાં ગાયછે;
 કમળને પોરણીનો ડોડો દીપ વેલ્લુપત્ર,
 શંખ ચક્ર મછ કૂર્મ આકૃતિ ધરાયછે;
 નાસાયકી કેશલગી ધારવું તિલક બાળ,
 તેના તન તણાં પાપ વેગળાં પળાયછે. ૧
 ઉર્ધ્વપુંદ્ર ધાર્યા વિના કરે કોય કર્મ શુભ,
 જપ તપ આદિ ક્રિયા નિષ્ફળ તે થાયછે;
 ઉર્ધ્વપુંદ્રે ત્રિપુંદ્ર ધારે કોય સીર્યા વિના,
 આનલતિકા સુમાન સ્મૃતિમાંહિ ગાયછે;
 માટે મધ્યે સીરી કરી ચિન્હ જો નકરે કાંચ,
 તિલક તે હરિતાણું મંદિર ગણાયછે;
 છોટમ એ તિલકમાં વાસ કરે પંચે દેવ,
 દરશન કરે તેનાં પાપ દૂર જાયછે. ૨
 વેદમાર્ગચક્રી જન પતિત થયેલ હોય,
 તેને અંગે શંખ ચક્ર ચિન્હ નિત્યે ધારવાં;
 વૈદિક જનોને વળી તપ્તમુદ્રા સેવી નહિ,
 પતિતને ડામ દેવા કહેલાં વિચારવાં;

(૧૨૮)

શંખરચિત્રેનાં વાક્ય કહ્યાં શૂદ્રજાતિકાળ,
વેદમાર્ગ વાળાએ એ વચન વિડારવાં;
છોટમ સાવિત્રીતણા સંસ્કાર ન હોય જેને
તેને શંખ ચક્રાદિક ચિન્હ અંગે કારવાં. ૩

દોહા.

ત્રિપુંદ્ર કરવું બસ્મનું, ત્રિકાળ સંધ્યા માંહિ;
અથવા શિવપૂજન સમે, ધારણ કરવું ત્યાંહિ. ૧
દેવ પિતૃનાં કર્મ તે, ઉર્ધ્વપુંદ્રથી યાય;
ઉર્ધ્વપુંદ્રવિન જે કરે, તે સહુ નિષ્કૃળ જાય. ૨

इति श्री भक्तिभास्करे तिलकमहिमा विंशतितमोऽंशः।

अथ माला धारण.

દોહા.

તુલસી માલા કંઠમાં, ધરે નિરંતર જેહ;
તીરથ સરખો જાણીવો, તે પ્રાણીનો દેહ. ૧
તુલસી માલા કંઠમાં, ધરી કરે જે સ્નાન;
સદાય તેને યાયછે, અંગાસ્નાન સમાવ. ૨
તુલસી ધારી કંઠમાં સ્નાન કરે જન કોય;
અંગાજલ જેવું બને, તેને સગળું તોય. ૩
સ્નાન સમે જે માનવી, તુલસી રાખે પાસ;
તેના જળમાં યાયછે, તીર્થ માત્રનો વાસ. ૪

(૧૨૯)

તુલસીને રૂદ્રાક્ષનું, છે કૃષ્ણ તીર્થ સમાન;
માટે ધારી કંઠમાં, કરવું સરમાં સ્નાન. ૫
તુલસીમિશ્રિત સ્નાન જળ, ચરણ તળે ચંપાય;
તે માટે જન હરિતણા, સર સરિતામાં ન્હાય. ૬
તુલસી ધારે કંઠમાં, હોય વિષ્ણુ સમ દેહ;
છે વારાહપુરાણમાં, ગરુડપુરાણે તેહ. ૭

છંદ મનહર.

તુલસીની માલા થાય થાયછે રૂદ્રાક્ષતણી,
કમલના બીજતણી માલા રૂડી થાયછે;
આમળાંની બને માળા રક્ષિતક પ્રવાલ તણી,
એવી એવી માલા પદ્મપુરાણમાં ગાયછે;
જપને અર્થેછે અન્ય તુલસીથી મળે મોક્ષ,
રૂદ્રાક્ષધારણ થકી પાપ દૂર થાયછે;
છોટમ અનન્નબક્તિ ઉપજેછે ઉર જેને,
તેનેતો અહરનિશ માલાજ સદાયછે. ૧
તુલસી રૂદ્રાક્ષ ધારી કરે કોય ચોરી જારી,
પરનિંદા જૂઠું ચાડી કરે અનાચારને;
તેને અંગે થાય રોગ બોગવે અશુચિ બોગ,
અંતકાલે જમદૂત મારે બહુ મારને;
દંડ હણી દેછે ડામ સાણશીથી ચુંટે ચામ,
ધણાં ધણાં દુષ્પ પછી દેછે તે ગમારને;
વેદ વિપ્ર વિષ્ણુ તણી નિંદા કરનાર જન,

અંતકાલે પામે પશુ અંધ અવતારને. ૨

સોરઠા.

મંત્ર વિના જન કોય, જે ધારે રૂદ્રાક્ષને;

પડે પાપમાં સોય, ઉભયાને શંકર કહે. ૧

ગોપીચંદન બાળ, દ્વાદશ અક્ષર જે જપે;

ધારે તુલસી માલ, તે વાસી વૈકુંઠના. ૨

इति श्री भक्तिभास्करे माला धारणे एकविंशतितमोऽंशः॥

अथ ईश्वर भक्त्यादि निरूपण

દોહા.

લક્ષ્મી અને સરસ્વતી, જેની શક્તિ હોય;

ભક્તિ કરી તે દેવની, સુખ પામો સહુ કોય. ૧

લક્ષ્મી અને સરસ્વતી, પ્રભુ શક્તિ કહેવાય;

એજ ઉભય આ સૃષ્ટિનું, *ઉપાદાન લહેવાય. ૨

અતુર્વિશતિતત્ત્વમય, મૂલપ્રકૃતિ જેહ;

પરમાણુ રૂપે રહી, લક્ષ્મીશક્તી એહ. ૩

મૂલશબ્દ ઓંકારછે, પ્રણવ નામનો તેજ;

ગગન સંગ માછે રહે, સરસ્વતી છે એજ. ૪

એહુ શક્તીમાંથી રચ્યો, નામનામિવિસ્તાર;

એજ સૃષ્ટિ સૃષ્ટાતણી, એનો કહું પ્રકાર. ૫

એવિશતત્ત્વતણાં રચ્યાં, શ્યૂલ સૂક્ષ્મ બહુ રૂપ;

દૃષ્ટાદૃષ્ટપદાર્થ તે, લક્ષ્મીતાણું સ્વરૂપ. ૬

*સમવાયિકરણ.

આદ્યશક્તિ ઓંકારના, સૃજ્યા અક્ષરો સાર;
 નામ કર્યો અક્ષર તણાં, દેવે કરી વિચાર. ૭
 દૃષ્ટાદૃષ્ટપદાર્થ જો, લક્ષ્મીનો વિસ્તાર;
 નામ પાડિયાં તેહનાં, કરવાને બ્યવહાર. ૮
 નામ રૂપ એ ઉબાયમળી, સૃષ્ટિ શ્રુતિયો ગાય;
 મટે નામને રૂપ જદ્, તેજ પ્રલય કહેવાય. ૯
 નામ સરસ્વતી જાણિયે, રૂપ લક્ષ્મીનું રૂપ;
 નામ રૂપ કર્ત્તા કહ્યો, તે સચ્ચિદસુખરૂપ. ૧૦
 નામ રૂપ આ બાગનો, માળી છે મહાદેવ;
 એજ અખંડિત છે સદા, તેની કરિયે સેવ. ૧૧

છપય છંદ.

લક્ષ્મીમાંથી સૃષ્ટિ, રચાછે શ્રીકર્ત્તારે;
 પછી કાયદો બેદ, રચ્યો એને અનુસારે;
 સરસ્વતી કહેવાય, પ્રણવરૂપે જો વાણી;
 શબ્દપ્રભ છે તેજ, કહે વેતાજન જાણી;
 સહુવેદ રચ્યાછે પ્રણવથી, અક્ષર કરીને તેહના;
 બહુ નામ કરી અક્ષર તણાં, વાક્ય રચ્યાં પછી એહનાં. ૧
 સૂક્ષ્મવેદ છે પ્રણવ, તેતણો મહિમા બારી;
 કરે ઉપાસન વિપ્ર, અન્ય નહિ કોઈ અધિકારી;
 વેદમંત્રની આદ્ય, પ્રણવ માટે ઉચ્ચારે;
 તોજ પાઠકૃણ થાય, એમ નફી મન ધારે;
 છે પ્રણવ નામ પરબ્રહ્મનું, યોગશાસ્ત્ર માંહે કહે;

બહુ યોગી એજ ઉપાસતાં, સિદ્ધિવાન સુખિયા રહે.૨
દોહા.

- માણસની સૃષ્ટી કરી, ઇશ્વે કર્યો વિચાર;
હવે કરું હું કાયદો; માણસનો નિર્ધાર. ૧
- પ્રેરી પ્રભુએ સરસ્વતી, અક્ષરેવમનમાંહ;
અંતરમાં આપે રહી, અક્ષર ધડિયા ત્યાંહ. ૨
- નામ કર્યાં અક્ષરતણાં, નામી દેખી સાર;
વળતી વાક્ય ધડી કરી, કર્યો વેદ ઉચ્ચાર. ૩
- ત્રય્યા ઉચારી ઇશ્વરે, પૂર્વવદનથી સાર;
દેવોની સ્તુતિયો તણા, જેમાં વિમલ વિચાર. ૪
- દક્ષિણમુખથી યજ્ઞુપનો, ઇશ્વે કર્યો પ્રસાર;
યજ્ઞક્રિયા કરવાતણા, જેમાં કલ્પે પ્રકાર. ૫
- પશ્ચિમમુખથી ઇશ્વરે, ગાઈ બતાવ્યાં સામ;
ગાતાં ગુણ દેવો તણા, મનના પૂરે કામ. ૬
- અથર્વ ઉત્તરવદનથી, ઉપજાવિયાં અનેક;
સુખ સગળાં જેથી મળે, રહે મનુષ્યને ટેક. ૭
- અક્ષરેવ હૃદયે રહી, એમ ઉચાર્યો વેદ;
સર્વે પુરુષારથતણા, જેમાં ઝાઝા ભેદ. ૮
- અક્ષરેવના પુત્ર જે, થયા સમત્રરુષિ જેહ;
અક્ષાએ ભાવે કરી, બણાવિમાછે તેહ. ૯
- બૃહુએ વેદ બણાવિયા, અવનાદિકને સાર;
દક્ષાદિકમાં અવનથી, પ્રસાર્યો વેદ પ્રસાર. ૧૦

'શ્રદ્ધદેવનો વંશ જે, બ્રાહ્મણ જેનું નામ;
 આદ્ય વર્ણ એ એકછે, તેણે ગૃહ્યા તમામ. ૧૧
 સ્મર વેદ આદિક ગણે, વિદ્યાજનો અરાઠ;
 સૂક્ષ્મવેદ નિજ બીજથી, પ્રકટયું વિદ્યા ગ્રાડ. ૧૨
 ચારવેદ પહિલા થયા, પછી થયાં ખટ અંગ;
 ઉપઅંગો વળતી થયાં, ચૌદ વિદ્યાએ ઢંગ. ૧૩
 ચારવેદની માંહિથી, થયા ચાર ઉપવેદ;
 અરાઠ વિદ્યા એ તણા, કહું વિસ્તારી ભેદ. ૧૪
 પહિલી વિદ્યા વેદ છે, ત્રસ્યા યજુષને સામ;
 અથર્વને ઉત્પન કર્યો, એ ઇશ્વરનું કામ. ૧૫
 અંગ કહું ખટ એહનાં, જેથી ઉપજે સ્નાન;
 જેમાં ચારે વેદનું, કર્યું સુગમ બ્યાખ્યાન. ૧૬
 શિક્ષા પહિલું અંગ છે, એમાં અક્ષર સ્નાન;
 મ્વર વ્યંજન ઉચ્ચારની, રીતિનું બ્યાખ્યાન. ૧૭
 સહુ શિક્ષામાં મુખ્ય છે, પાણિનિ શિક્ષા એહ;
 ચાર વેદના વિપ્ર સહુ, મુખે બાણે છે તેહ. ૧૮
 વળી બીજું છે વેદનું, કલ્પસૂત્ર એ અંગ;
 કર્મકાંડના પ્રયોગનો, એમાં કહ્યો પ્રસંગ. ૧૯

ઓપાઈ.

આશ્વલાયન કલ્પસૂત્રે કરી, હૈત્રપ્રયોગ વિધિ વિસ્તરી;
 આદ્યવર્ણવપ્રયોગની વાત, આપસ્તંબે કરી વિખ્યાત. ૧
 ઐશ્વિનપ્રયોગ છે જેહ, બાઠયાયને કહ્યો છે તેહ;

કર્મવિધિ જે વેદ કહી, કલ્પસૂત્રોમાં કહી છે સહી. ૨
 ત્રીજુ અંગ વેદનું જોય, બાકરણ કહિયે સોય;
 શબ્દ વેદને શાસ્ત્રો તણાં, તે સાધી દેખાડ્યા ઘણાં. ૩
 પાણિનિયે શિવની ગ્રહી સાહાય, પહિલારચિયા આઠ અધ્યાય;
 કાત્યાયને તો વાર્તિક કર્યું, ભાષ્યપતંજલિયે ઉચ્ચર્યું. ૪
 ત્રિમુનિબાકરણ તે કહેવાય, અંગ વેદનું એહ ગણાય;
 ચોથું વેદનું અંગ નિરૂક્ત, શબ્દારથ વર્ણ જે યુક્ત. ૫
 અધ્યા તેર તેહના જેહ, ચારકમુનિયે કીધા તેહ;
 તાત્પર્ય અર્થ વેદનો હોય, એ બણનારો જાણે સોય. ૬
 નિઘંટકોશ પંચ અધ્યાય, એજ મુનિ કરતા કહેવાય;
 અમર હલાયુધ આદિક બહુ, નિઘંટના પેટામાં સહુ. ૭
 છંદશાસ્ત્ર કહેવાયે જેહ, અંગ પાંચમું કહિયે તેહ;
 તેહતણા છે અધ્યાય આઠ, પિંગલ મુનિયે બાંધ્યો ઠાઠ. ૮
 કદા છંદ સહુ વેદો તણા, પછી કાવ્ય કરવાના ઘણા;
 વૃત્તરજાકર આદિક જેહ, ગ્રંથ છંદના કહિયે તેહ. ૯
 એથી કવિતા સર્વ રચાય, એટલા માટે કર્યો ઉપાય;
 છઠું અંગ જ્યોતિષ બ્યાખ્યાન, જેથી હોય કાલનું જ્ઞાન. ૧૦
 અગોળ ગ્રહ તારાની ગતિ, તે જાણે સહુ જ્યોતિષવતી;
 તિથિવાર પર્વનો સમે, જ્યોતિષ વિના ન જાણે ક્યમે. ૧૧
 ભાસ્કરગર્ગાદિત્રય જેહ, જ્યોતિષ કેરા કરતા તેહ;
 જ્યોતિષથી જો સમય જણાય, તેથી ક્રિયા વેદની થાય. ૧૨
 ચાર ઉપાંગ વેદનાં જેહ, વિસ્તારી સંભળાવું તેહ;

પ્રથમ ઉપાંગ મીમાંસા કહું, ધર્મ પ્રહ્લનોભિદ્ધ લહુ. ૧૩
 ધર્મમીમાંસા અધ્યા આર, જૈમિનિમુનિ તેના કરનાર;
 ધર્મક્રંડ ગિરપણુ જોહ, કર્મમીમાંસા કહિયે તેહ. ૧૪
 દેવકાંડ બીજી કહેવાય, તેથી દેવ ઉપાસન થાય;
 પ્રહ્લમીમાંસા અધ્યા ચાર, વ્યાસમુનિ તેના કરનાર. ૧૫
 વિશ્વતણો કર્તા જો એક, તે ઈશ્વરનો કહ્યો વિવેક;
 તેનું નામ ધર્મુ વેદાંત, તે સમજે તે થાએ શાંત. ૧૬
 ભક્તિમીમાંસા તેવી ખરી, તે શાંડિલ મુનિયે ઉચરી;
 ધર્મવડે પાતક ધોવાય, વેદાંતે ઈશ્વર ઓલખાય. ૧૭
 ભક્તિ કરતાં મુક્તિ થાય, ત્રણ મીમાંસા કહે ઉપાય;
 બીજું ઉપાંગ વેદનું ન્યાય, એથી જ્ઞાન ઈશનું થાય. ૧૮
 પંચ અધ્યાય જોતમે કર્યો, તર્ક કરી ખોટા મત હર્યો;
 સોળ પદારથ કીધા સિદ્ધ, અનુમાને પ્રભુ કર્યો પ્રસિદ્ધ. ૧૯
 વળી વૈશેષિક બીજું જોહ, આને મળતું જાણો તેહ;
 દશ અધ્યાય કણુદિ કરી, સાત પદારથ થાખ્યા ઠરી. ૨૦
 સોળ પદારથનો નિર્ધાર, કહ્યો સાતમાં સગળો સાર;
 જુલે વિચાર કરીજન જોહ, તત્ત્વજ્ઞાની થાયે તેહ. ૨૧
 કલ્પિત મત બીજા જોટલા, ન્યાયે અંડ્યાછે તેટલા;
 એ વિદ્યા છે આન્વિક્ષિકી, મુક્તિ પંથ દેખાડે નકી. ૨૨
 ન્યાય વિશેષીતણું મત એક, હોય પદાર્થજ્ઞાનવિવેક;
 ધર્મશાસ્ત્ર ત્રીજું ઉપાંગ, સહુ સ્મૃતિયોમાં ધર્મ પ્રસંગ. ૨૩
 ગઈ શ્રુતિયોનું સ્મરણુજ કર્યું, સ્મૃતિ નામ માટે છે ધર્મુ.

જે જે આચારજ જે સન્ને, નામ કહું સાંભળજે તમે. ૨૪
 તેને નામે રચિયા ગ્રંથ, ચલાવ્યો વેદધર્મનો પંથ;
 વિષ્ણુ, વસિષ્ઠ, મનુને દક્ષ, યામવલ્કય, અંગિરા, પ્રતક્ષ. ૨૫
 યમ, સંવર્ત, શતાતપ, સાર, વ્યાસ, ઉશતા, થયા ઉદાર;
 પરાશર, ગૌતમ, હારીત, આપસ્તંબને શંખ, લિખિત. ૨૬
 કાત્યાયન, દેવલ, બૃહસ્પતી, નારદ, પૈઠિનસ, મહામતી;
 એ વ્રષિયોની સ્મૃતિયો જેહ, આજ પ્રસિદ્ધ સર્વજ્ઞે તેહ. ૨૭
 રામાયણુ ભારત કહેવાય, તે પણ સ્મૃતિયો માંહિ ગણાય;
 શાસ્ત્ર સાંખ્યને પાતાંજલી, ધર્મશાસ્ત્રમાં ગણવાં વળી. ૨૮
 કપિલમુનિ પ્રભુનો અવતાર, સાંખ્યશાસ્ત્રનો કહ્યો વિચાર;
 અધ્યા અટનો રચના કરી, તત્વવિચાર વિધિ વિસ્તરી. ૨૯

દોહા.

સાંખ્ય શાસ્ત્રથી થાયછે, પુરૂષપ્રકૃતિજ્ઞાન;
 ચોવિશતત્વ પ્રકૃતિ જડ, ચૈતન પુરૂષ નિદાન. ૧
 પતંજલી મુનિયે કર્યું, શાસ્ત્ર પાતાંજલ જેહ;
 જેમાં સાધન જોગનાં, અંગ આઠ છે એહ. ૨
 પ્રકૃતિ મલે જઈ પુરૂષમાં, હોયે શુદ્ધ સમાધિ;
 મોક્ષ પરંપદમાં મળે, તનની ટળે ઉપાધિ. ૩
 પાશુપતને શૈવનાં, વૈષ્ણવ આગમ જેહ;
 મલતાં વૈદિક માર્ગને, ધર્મશાસ્ત્રમાં તેહ. ૪
 બ્રહ્મ થયેલા પુરૂષકૃત, વામ કૌલના ગ્રંથ;
 વેદબ્રાહ્મ એ જાણવા, સમજા કલ્પિત પંથ. ૫

વેદબ્રાહ્મ વળી જાણવા, નાસ્તિકના જે પંથ;
 *મુગ્ધજીવ બરમાવવા, જોણે બાંધ્યા ગ્રંથ. ૬
 દ્વિપાંગ મોયું વેદનું, બાપે સર્વપુરાણ;
 ઉપપુરાણ બીજાંવળી, મુનિયે કર્યા વખાણ. ૭

કુંડળિયા છંદ.

છેલું શ્રીમદભાગવત, પહિલું પદ્મપુરાણ,
 પ્રજ્ઞ, વિજ્ઞ, વાયુ, કૂરમ. ભવિષ્યોત્તર પરમાણુ;
 ભવિષ્યોત્તર પરમાણુ, અગ્નિ માર્કંડ, વખાણું,
 નારદ, લિંગ, વરાહ, રુદ્રંદ, વામન, પરમાણું;
 મઘ, ગરુડ, પ્રજ્ઞાંડ, પ્રજ્ઞવૈવર્તક સેલું,
 પહિલું પદ્મપુરાણ, ભાગવત શ્રીમદ છેલું. ૧

દોહા.

ચાર વેદની માહિતી, થયા ચાર ઉપવેદ;
 સંક્ષેપે તેના હવે, બલા બાપ્તિયે ભેદ. ૧
 ઉપવેદ ત્રયવેદનો, આયુર્વેદ એ નામ;
 વૈદ્યકની વિદ્યાયકી, સરે સર્વનું કામ. ૨
 પ્રજ્ઞાને ધનંતરી, અત્રિ અશ્વિનીકુમાર;
 ભરદ્વાજ પ્રજાપતી, એ ત્રણિયો રચનાર. ૩
 ચરકગ્રંથ ચરકે રચ્યો, સુશ્રુતે સુશ્રુત;
 વાગ્ભટ્ટે વાગ્ભટ રચ્યો, એ વિદ્યા અદ્ભુત. ૪
 યજ્ઞુર્વેદકેરો થયો, ધનુર્વેદ ઉપવેદ;
 યુદ્ધકળા જેમાં કહી, વ્યૂહતણા બહુ ભેદ. ૫

વિદ્યામિત્રે એ રમ્યો, વધવા નિજનું નૂર;	
પ્રજ્ઞ સર્વને પાળવા, શીખે ક્ષત્રિય શૂર.	૬
ગાંધર્વ નામે વેદ છે, સામતણો ઉપવેદ;	૭
ગીત નૃત્ય વાદ્યના, રાગ રાગિણી ભેદ.	૭
વામદેવને તુંબરૂ, નારદ આદિક સાર;	
હાહા હૂહૂ ગાંધર્વે, કીધો છે વિસ્તાર.	૮
અર્થ વેદમાંથી થયો, વળી એક ઉપવેદ;	
ધનરજવા ધંધા ઘણા, શિલ્પશાસ્ત્રના ભેદ.	૯
સોની લવાર સુતારનાં, શિલ્પકારનાં કામ;	
એ વિદ્યા સહુ અર્થની અર્થશાસ્ત્ર છે નામ.	૧૦
વિશ્વકર્માએ બાંધ્યા, સહુ શિલ્પના ગ્રંથ;	
કારીગરે વધાર્યો, એ વિદ્યાનો પંથ.	૧૧

ઓપાઈ.

કોએ બાંધ્યાં નીતિશાસ્ત્ર, કોએ ખેતીવાડી માત્ર;
 કોએ કળા મોસટ વિસ્તાર, કોએ પાકના કરેલા પ્રકાર. ૧
 ગજ ઘોડા આદિક પશુ જોઈ, કોએ વિદ્યા બાંધી તેહ;
 એવા હુંતરે થયા હજાર, તોલ માપ આદિક વિસ્તાર. ૨
 અરાધ વિદ્યા એવી જોઈ, આર્યજનો સહુ બાણતા તેહ;
 રાજા પ્રજા શીખતા સહુ, એથી બુદ્ધિ વધતી બહુ. ૩

દોહા.

વિદ્યા એજ અરાધનું, કલંદિકા એક નામ;
 બાવે તે આર્યો બાણે, પૂરે મનના કામ. ૧

- એકવર્ણમાંથી પડ્યા, પૂર્વે વર્ણો ચાર;
ભારતમાં જે બાળિયો, વર્ણુ તેહ વિચાર. ૨
- ખસકર્મ છોડી કરી, કરવા લાગ્યા રાજ;
તે ખાસલુ ક્ષત્રિય થયા, કરે રાજનું કાજ. ૩
- પશુપાલન કૃષિકર્મને, કરે વણજને જેહ;
અન્યા વૈશ્ય તે ક્ષત્રિયો, કહ્યું ભારતે તેહ. ૪
- શૂદ્ર થયાછે તે જનો, કર્યું દાસનું કામ;
એજ પ્રકારે ભારતે, ચારવર્ણુ બાપ્યાન. ૫
- વેદવાણી પરમેશની, તે સંસ્કૃત છે સાર;
એ બાપાછે આર્યની, જેમાં ગ્રંથ અપાર. ૬
- ભરતખંડમાં આપિયા, ઉત્તરથી સહુ આર્ય;
ચારવર્ણના લોક તે, સાથે લેઈ આચાર્ય. ૭
- મ્લેચ્છ આર્ય સંસર્ગથી, બાપામાંહિ વિકાર;
થશે એમ જાણી રચ્યાં, બાકરણો નિર્ધાર. ૮
- સંસ્કૃતના અપભ્રંશજે, પ્રાકૃત શબ્દ ગણાય;
નીચ જાતિના લેખમાં બાપા એજ બણાય. ૯

ચોપાઈ.

ભરતખંડમાં આવ્યા જેહ, પૂરો વેદ ન લાવ્યા તેહ;
પ્રમાણવાક્યોનો ખપ પડે, તેતો ક્યાંથી શોધ્યાં જડે. ૧

મન્યાદિકે મન કરી વિચાર, સ્મરણ કરી સ્મૃતિ કીધોસાર;
અતિસ્મૃતી બે થયાં પ્રમાણ, તેને માને આર્યો જાણ. ૨

તેમાંથી જે નાસ્તિક થયા, શ્રુતિ સ્મૃતિથી અજગા રહ્યા;

(૧૪૦)

કોઈ કલ્પિત મત બેળી કરી, શ્રુતિ સ્મૃતી માનેછે ખરી. ૩
 વેદાદિક બહુ ગ્રંથો માંહ, કર્યાં ઊંચેણુ આઝાં ત્યાંય;
 અભિપ્રાય મનમાં જે હોય, તેવો અર્થ કરેછે સોય. ૪
 મનગમતા બહુ ગ્રંથો કરી, આચારજ થઈ બેઠા ઠરી;
 અનેક બેદ પડ્યાછે એમ, ખરોપંથ ખોવાયો તેમ. ૫
 જિજ્ઞાસુજનને મન કોય, ખરા પંથનો લાભ ન હોય;
 મોક્ષમાર્ગે રૂંધાયો જયા, દષ્ટાંતે દેખાડું તથા. ૬

છપો.

નિર્મલ જલે ભરેલ, સરોવર વનમાં રાજે;
 તૃષા વનચર તણી, નીર પીતામાં ભાગે;
 શ્રીમત્સ્તુની માંહિ, પડ્યા ત્યાં વનના પાડા;
 લડ્યા પરસ્પરે રહી, ખરીથી પાડ્યા ખાડા;
 તે ડોળી નાખ્યું જળ સકળ, પીવામાં આવે નહિ;
 ત્યાં વનના પ્રાણીમાત્રો, તૃષા દુઃખ પામ્યા સહિ. ૧

દોહા.

પ્રાણિ તૃષા દુખ ટાળવા, સુજને કર્યો વિચાર;
 પાડા જળથી નીકળે, સુધરે જળ નિર્ધાર. ૧
 ગોફણુ ગોળા ડાપડ્યા, પાડાને તે કાળ;
 પાડા જળથી નીકળી, નાઠા પડતાં ફાળ. ૨
 નીર ઠરી નિર્મલ થયું, પીવા જેવું સાર;
 એમ તૃષા વનચર તણી, ભાગીછે નિર્ધાર. ૩

છપો.

પાખંડી જન થાય, વેદનો પંથ બગાડે;
 નસતાચાર્યો થાય, તેજ તેમને નસાડે;
 ધણા કાળથી એમ, જગતમાં ચાલે ધારો;
 વધે કુધારા જોર, તરત પછી થાય સુધારો;
 કોઈ સારા માઠા માણસો, આ જગમાંલે થાયછે;
 છે માયા ત્રિગુણી એથકી, એવું ચાહ્યું જાયછે. ૧
 પ્રકટે નાસ્તિક જોર, અલ્પની બક્તિ ભાગે;
 દુર્ગુણુતણો સમૂહ, લોક મનમાંલે જાગે;
 પ્રકટે આસ્તિકજોર, અલ્પબક્તી પ્રકટાવે
 છેદી અનીતિ પંથ, નીતિને પંથ ચઢાવે;
 બહુ બૌદ્ધોએ બોધી જગત, અલ્પજ્ઞાન સુવાડિયું;
 પછી શંકરે ગુરુએ પ્રકટ યર્ષ, પાછું તેજ જગાડિયું. ૨
 દોહા.

અલ્પબક્તિ પ્રકટાવવા, થયા શંકરાચાર્ય;
 ભરતખંડ છોડી ગયા, સર્વનાસ્તિકાચાર્ય. ૧
 ધર્મભેદ આર્યોવિષે, હુતા પડેલા જોહ;
 વેદઅર્જુથી શંકરે, વિદારી નાખ્યા તેહ. ૨
 નિષ્કંટક કીધો, સરલ, અલ્પબક્તિનો પંથ;
 જિજ્ઞાસુજન કારણે, બાંધ્યા ઉત્તમ ગ્રંથ. ૩
 મળજાએ સોનાતણા, તો તે કુંદન થાય;
 જીવતણા મળ જાય તો અલ્પરૂપ યર્ષ જાય. ૪

પ્રત્યક્ષભક્તિ મળે રાજવા, કેસે કહ્યો ઉપાય;	
પ્રત્યક્ષભક્તિ જે આચરે, તે નિષ્પાપી થાય.	૫
વેદોક્તવિષ્ણુધર્મનો, વ્યાસે કહ્યો પ્રકાર;	
તેજ થાપિયો શંકરે, વિમળો કરી વિચાર.	૬
રહે શારદા મહાવિષે, પૂજ્યપાદ ગુરુ જેહ;	
વેદોક્તવિષ્ણુધર્મના, પ્રતિપાદક છે તેહ.	૭
ધણા દેવની પ્રાર્થના, દીસે વેદો માંહિ;	
જગકર્તા એમાં કિયો, નિર્ણય ન જડે ત્યાંહિ.	૮
ઉત્તર કહુ એ પ્રશ્નનો, કર્તા એકજ ઈશ્વર;	
બહુનામી કહેવાયછે, આપે એ જગદીશ.	૯
રાજનની સત્તાવસે, સહુ યોદ્ધામાં જેમ;	
પરમશ્વર સત્તાવસે, સહુ દેવોમાં તેમ.	૧૦
સરિતા કપ તળાવમાં, મેઘતાણું જળ હોય;	
એમ સર્વ દેવો વિષે, સત્તા પ્રભુની સોય.	૧૧
એકમેવ પરપ્રભુ છે, વેદો જોલે બોલ;	
એથી અન્યો જીવ છે, એનો કરવો તોલ.	૧૨
ઈશ્વર સત્તા જોઈને, માન્યા દેવ અનેક;	
પણ સત્તા તો એક છે, માટે ઈશ્વર એક.	૧૩

છપા.

ગામ મલાતજ જેહ, ગેહ હરિભક્તિકેરું;
નાગરનું પ્રાચીન, જિહાં નારાયણ ડેરું;
વૈષ્ણવ નાગર વિપ્ર, તિહાં વિદ્વાનો લહિયે;

વૈષ્ણવ પાટીદાર, ભક્ત સહુ તેઓ કહિયે;
શુભ ભક્ત થયા રઘુનાથ ત્યાં, હવણાં ભક્ત બકારેછે ;
જેનું જગકર્તાવિષે, પૂર્ણપ્રેમનું જોરેછે. ૧

ઠગથી ઠગ્યા ન જાય, આજ છે જગમાં એવા;
મોતાળા દ્વિજમાંહિ, ભલા બાદશંકર જેવા;
ગામ લિંગડા માંહિ, નાયજી એવે નામે;
ગિરધર ભક્ત સુજાણ, વળી રહેછે તે ઠામે;
મોતી શંકર માલજી, હરખવંત હરિદાસ છે;
બાપરબટ બુદ્ધિ આગળો, વેદધર્મ વિશ્વાસ છે. ૨

દોહા.

ભક્તિ ભાસ્કર ગ્રંથનું, અવણ કરે જન કોય;
શુદ્ધ મુમુક્ષુ હોય તે, ધર્મવિષે દૃઢ હોય. ૧

સગળા શાંડિલ સૂત્રનો, આશય હતો જેહ;
મુજરાતી બાપુવિષે, પ્રકટ કર્યો છે તેહ. ૨

શુભ સ્તાતી સાઠોદરા, ગામ મલાતજ વાસ;
રમ્યો ગ્રંથ આ છોટમે, કરવા ભક્તિ પ્રકાશ. ૩

વિક્રમ સંવત ઓગણી, ઓગણત્રીસો સાર;
દ્વિતીયા આવણ શુદ્ધિની, વાર ભલો રવિવાર. ૪

તે દિવસે પૂરણ થયો, પોઆ મનના કોડ;
ઓતાજન સહુકોમળી, બોલો જે રણછોડ. ૫

इति श्री भक्तिभास्करे ईश्वर शक्त्यादि निरूपणे

द्वाविंशतितमोऽंशः ॥

ઠહિન શબ્દોના અર્થ.

અનન્ય—એકનું.
 અમિતફળ—અહુફળ.
 અહમસ્મિ—હુંહું.
 આહંબર—ધનનો ઉદ્યોગ.
 આલાપ—બાષણ.
 ઉકુગણ—તારા.
 ઉત્સંગ—ખોળો.
 એકાંતિક—એકનિષ્ઠ.
 કુસુમ—ફૂલ.
 ગુટિકા—ગોળી.
 જડ—અચેતન.
 જનક—ઉપજવનાર.
 જિજ્ઞાસા—જાણવાની ઇચ્છા.
 તપન—સૂર્ય.
 તદાધ્યાસ—શ્રાંતિ.
 નિઃક્રિયન—નિર્વિકાર.
 નિર્વેદ—વૈરાગ્ય.
 પરમેષ્ઠિપદ—બ્રહ્મલોક.
 પાથોજ—કમળ.
 પુદ્ગલ—તિલક.

પ્રાયશ્ચિત્ત—શુદ્ધિ.
 ભૂંગ—ભમરો.
 મપ્પ—યાગ.
 મશક—મછરું.
 મૃદ—માટી.
 મજન—યાગ.
 રજ્જુ—દોરી.
 બ્યાલ—સાપ.
 શ્વાનલતિકા—ફૂતરા ટોપી.
 સર્વાવાસ—સહુમાં વસેલ.
 સર્વગત—વ્યાપક.
 સંસૃતિ—સંસાર.
 સંસૃતિચક્રાર્દ્ર—સંસારરૂપી આ-
 કે ચક્રેલ.
 સાર્વભૌમ—સહુ પૃથ્વીપતિ.
 સોહમસ્મિ—તે હુંહું.
 હરિદ્રા—હલદર.
 હિરણ્ય—સોનું.
 હિરણ્યગર્ભ—બ્રહ્મા.
 હૃદ—ધરો. (પાણીનો)

દોહરો.

ગુરૂવા ગૂર્જર દેશની, ભૂમિ યરોતરમાંહિઃ
ગામ મલાતજમાં ગુરૂ, છોટમ રહેછે ત્યાહિ. ૧

જાહેર ખબર.

બક્તી બારકર. કીમત. રૂ-૬-૦

અક્ષરમાળા. ,, રૂ-૮-૦

છોટમકૃત કીર્તનમાળા. ,, રૂ-૮-૦

આ ઉપરના ગ્રંથો અમદાવાદ યુનાઇટેડ પ્રીન્ટીંગ એન્ડ
જનરલ એજનસી કંપની લીમીટેડના પ્રેસમાં મામાની
હવેલીમાંથી રોકડી કીમતે મળશે. પ્રદેશના ધરાકોએ ટપા-
લ પરચ બુફ મોકલવું.

